

T.C.

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

MALİYE ANABİLİM DALI

**KAMU HARCAMALARI VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ:
KIRILGAN BEŞLİ ÖRNEĞİ**

Mustafa GÖKMENOĞLU

1830214065

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ DANIŞMANI

Dr. Öğr. Üyesi İsmail Sadık YAVUZ

ISPARTA – 2021

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Kırılgan Beşli Örneği” adlı çalışmanın tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Bibliyografya’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim.

Mustafa GÖKMENOĞLU

26/07/2021

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-SOYADI	Mustafa GÖKMENOĞLU
Öğrenci Numarası	1830214065
Enstitü Ana Bilim Dalı	MALİYE ABD
Programı	MALİYE
Programın Türü	(X) Tezli Yüksek Lisans () Doktora
Danışmanın Unvanı, Adı-SOYADI	Dr. Öğr. Üyesi İsmail Sadık YAVUZ
Tez Başlığı	Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Kırılgan Beşli Örneği
Turnitin Ödev Numarası	1625027333

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 120 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 28/07/2021 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Üniversitemiz Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönergesinin 14 üncü maddesinde yer alan filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

Kaynakçalar hariç, alıntılar dahil, 10 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç;
% 11 'dir.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

() Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

28/07/2021
(İmza)
Dr. Öğr. Üyesi İsmail Sadık
YAVUZ

ÖZET

Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki, geçmişten günümüze önemini ve güncelliğini korumayı başarmıştır. Teorik ve ampirik çalışmalarla, kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin birçok yönü araştırılmaktadır. Keynes ve Wagner hipotezleri ise kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisinin varlığının araştırılması açısından literatürde yer alan önemli konu başlıklarındandır. Uluslararası literatüre bakıldığında 1960'lı yıllardan itibaren popülerlik kazanan kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisi, Türkiye'de ancak 1990'lı yıllardan sonra araştırmacıların ilgisini çekmeye başlamıştır.

Çalışma kapsamında cari açık ve enflasyon oranları yüksek ve bununla birlikte ekonomileri yabancı yatırıma bağlı olan, Brezilya, Endonezya, Güney Afrika, Hindistan ve Türkiye'den oluşan Kırılgan Beşli ülkelere ait kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki, Keynes ve Wagner hipotezleri açısından incelenmiştir. Çalışmada 2001-2019 yılları arasındaki kamu harcamaları ve ekonomik büyüme verileri kullanılmış ve iki değişken arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişki analiz edilmiştir. Kırılgan Beşli ülkeleri açısından kamu harcamaları ve ekonomik büyüme değişkenleri arasındaki uzun dönemli ilişkinin tespiti için Durbin-Hausman eşbütünleşme ve kısa dönemdeki nedenselliğin tanımlanabilmesi için Dumitrescu-Hurlin nedensellik testleri kullanılmıştır. Yapılan eşbütünleşme ve nedensellik testleri neticesinde kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir eşbütünleşme ilişkisine rastlanmadığı bununla birlikte kamu harcamalarından ekonomik büyümeye doğru Keynes Hipotezini destekleyen tek yönlü bir nedenselliğin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Keynes Hipotezi, Wagner Hipotezi, Panel Veri Analizi, Kırılgan Beşli.

ABSTRACT

The relationship between government expenditures and economic growth has managed to maintain its importance and decency from past to present. Government expenditures and economic growth are researched in the direction of the theoretical and empirical studies. Keynes and Wagner hypotheses are important topics in the literature in terms of investigating the existence of the causality relationship between government expenditures and economic growth. The relationship between government expenditures and economic growth, which has gained popularity since the 1960s, began to attract the attention of researchers in Turkey only after the 1990s

Within the scope of the study, the relationship between government expenditures and economic growth of the Fragile Five countries consisting of Brazil, Indonesia, South Africa, India and Turkey, whose current deficits and inflation rates are high, and economies depend on foreign investment, was examined in terms of Keynes and Wagner hypotheses. In the study, the short- and long-term relationship between government expenditures and economic growth of Fragile Five Countries between 2001-2019 was analyzed. Durbin-Hausman cointegration test was used to determine the long-term relationship between government expenditures and economic growth variables, and Dumitrescu-Hurlin causality tests were used to define causality in the short-run. As a result of co-integration and causality tests, it was concluded that there was no co-integration relationship between government expenditures and economic growth; however, there was a one-way causality from government expenditures towards economic growth which supports the Keynes Hypothesis.

Keywords: Keynes Hypothesis, Wagner Hypothesis, Panel Data Analysis, Fragile Five.

ÖNSÖZ

Modern makroekonominin ortaya çıkışından günümüze kadar gelinen süreç içerisinde kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisi ekonomi literatüründe önem arz eden konular arasında yer almaktadır. Ülkelerin makro ekonomik istikrarı korumak ve refah seviyelerini üst bir noktaya taşıma arzusu bu iki değişken arasındaki ilişkinin literatürde önemli bir yer edinmesine sebep olmuştur. Bu kapsamda makroekonomik tarih boyunca uygulanan politikalar ülkelere, bölgelere, iktisadi okullara ve iktisadi düşünürlere göre değişiklik göstermiştir. Nitekim Keynes ve Wagner hipotezleri de ekonomik büyümenin artışı için uygulanacak politikalar açısından farklılıklar göstermektedir. Bu çalışma, nispeten ekonomik profilleri aynı olan ve Kırılgan Beşli ülkeleri olarak anılan Brezilya, Endonezya, Güney Afrika, Hindistan ve Türkiye'nin Keynes ve Wagner hipotezleri kapsamında kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisini incelemiş ve yapılan ampirik analizler neticesinde önermelerde bulunulmuştur.

Çalışmanın bu aşamaya gelmesinde akademik seviye olarak ilerlememe katkı sağlayan, bilgi ve tecrübesi ile her aşamada gerekli desteği sağlayarak akademik manada belirli bir seviyeye ulaşmamı sağlayan danışman hocam Dr. İsmail Sadık Yavuz'a, çalışmada desteklerini esirgemeyen Dr. Musa Öztürk'e ve Dr. Dilek Göze Kaya'ya, eğitim öğretim hayatım boyunca maddi ve manevi olarak her zaman yanımda olan ve beni destekleyen değerli aileme teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI	i
YEMİN METNİ.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
TABLolar DİZİNİ.....	ix
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	x
KISALTMALAR DİZİNİ.....	xi
GİRİŞ	1

1. BÖLÜM

KAMU HARCAMALARI VE EKONOMİK BÜYÜME’NİN TEORİK TEMELLERİ

1. DÜNYA’DA VE TÜRKİYE’DE KAMU HARCAMALARI.....	4
1.1. Dünya’da Kamu Harcamalarının Gelişimi	5
1.2. Türk Bütçe Sisteminde Kamu Harcamalarının Sınıflandırılması	7
1.2.1. İdari Sınıflandırma.....	7
1.2.2. Fonksiyonel Sınıflandırma	8
1.2.3. Finansman Tipi Sınıflandırma.....	9
1.2.4. Ekonomik Sınıflandırma	11
1.2.4.1. Cari Harcamalar	12
1.2.4.2. Yatırım Harcamaları.....	12
1.2.4.3. Transfer Harcamaları.....	12
2. EKONOMİK BÜYÜME’NİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ	13
2.1. Ekonomik Büyüme Kavramı	13
2.2. Ekonomik Büyümenin Belirleyici Faktörleri	13
2.3.1. İşgücü.....	13
2.3.2. Sermaye Birikimi.....	14
2.3.3. Doğal Kaynak ve Coğrafya	15
2.3.4. Bilimsel ve Teknolojik Gelişmeler.....	16
2.3.5. Girişimcilik ve Organizasyon.....	16
2.3. Ekonomik Büyümenin Aşamaları.....	17
2.3.1. Geleneksel Toplum Aşaması.....	17
2.3.2. Kalkışa Hazırlık Aşaması.....	18
2.3.3. Kalkış Aşaması.....	18
2.3.4. Olgunluk Aşaması	19
2.3.5. Kitle Tüketim Aşaması	19

2.4. Ekonomik Büyüme Modelleri	19
2.4.1. Klasik Dönem Öncesi	20
2.4.1.1. Merkantilizm.....	20
2.4.1.2. Fizyokrasi	21
2.4.2. Klasik Dönem Büyüme Modelleri.....	22
2.4.2.1. Adam Smith ve Klasik Büyüme Teorisi.....	22
2.4.2.2. Thomas R. Malthus	24
2.4.2.3. David Ricardo	26
2.4.2.4. Karl Marx'ın Büyüme Modeli	28
2.4.2.5. Schumpeter	29
2.4.2.6. Wagner Hipotezi	31
2.4.2.7. Keynesyen Büyüme.....	32
2.4.3. Modern Büyüme Teorileri	36
2.4.3.1. Harrod-Domar Büyüme Modeli.....	36
2.4.3.2. Solow (Neo-Klasik) Büyüme Modeli	37
2.4.3.3. İçsel Büyüme Modelleri	38
2.4.3.3.1. Beşerî Sermaye (Lucas) Modeli	38
2.4.3.3.2. AK (Rebelo) Modeli	39
2.4.3.3.3. AR-GE (Gorssman & Helpman) Modeli	41
2.4.3.3.4. Yaparak Öğrenme ve Taşmalar (Romer) Modeli	41
2.4.3.3.5. Kamusal Harcamalar ve Altyapı Hizmetleri (Barro) Modeli...	42

2. BÖLÜM

KAMU HARCAMLARI VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ LİTERATÜRÜ ÜZERİNE KISA BİR DEĞERLENDİRME

1. KAMU HARCAMALARI VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİNİN

BİBLİYOMETRİK ANALİZİ	44
1.1. Yöntem.....	44
1.2. Analiz ve Bulgular	46
1.2.1. Kurum İş Birliği	49
1.2.3. Ülke İş Birliği.....	50
1.2.4. Yazar İş Birliği	51
1.2.5. Anahtar Kelime Analizi	53
1.2.6. Çalışmalarda Atıf Ağı.....	54
1.2.7. Kaynaklarda Atıf Ağı.....	56
1.3. Uluslararası Literatürde Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisinde En Çok Atıf Alan Makaleler Üzerine Kısa Bir Değerlendirme	57
1.3. Türkiye Üzerine Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisini Ele Alan Çalışmalar	62
1.4. Değerlendirme	70

3. BÖLÜM
KEYNES VE WAGNER HİPOTEZLERİNİN KIRILGAN
BEŞLİ ÜLKERİ AÇISINDAN AMPİRİK ANALİZİ

1. ÇALIŞMADA KULLANILAN VERİLER	73
2. EKONOMETRİK METODOLOJİ.....	78
2.1. Yatay Kesit Bağımlılığı.....	79
2.2. Homojenlik Testi	81
2.3. Birim Kök Testleri	81
2.4. Eşbütünleşme Testi	82
2.5. Nedensellik Testi	83
3. ANALİZ VE BULGULAR.....	84
3.1. Yatay Kesit Bağımlılığı.....	84
3.2. Hsiao (2003) Homojenlik Testi	86
3.3. Pesaran (2007) CIPS Birim Kök Testi	86
3.4. Durbin-Hausman (2008) Eşbütünleşme Testi	88
3.5. Dumitrescu-Hurlin (2012) Panel Nedensellik Testi	89
SONUÇ	90
KAYNAKÇA.....	96
ÖZGEÇMİŞ	108

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1. Değişkenlerin Tanımlayıcı İstatistikleri	74
Tablo 2. Ekonomik Büyüme Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları.....	85
Tablo 3. Kamu Harcamaları Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları	85
Tablo 4. Hsiao (2003) Homojenlik Testi.....	86
Tablo 5. Pesaran CIPS İstatistikleri (Düzey)	87
Tablo 6. Pesaran CIPS İstatistikleri (1. Farkı Alınmış Değerler)	88
Tablo 7. Durbin-H Eşbütünleşme Test İstatistikleri	88
Tablo 8. Dumitrescu-Hurlin Panel Nedensellik Test İstatistikleri.....	89

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Kamu Harcamalarının Gelişmiş Ülkelerde GSYH'ye Oranla Yıllık Değişimi	6
Şekil 2. Adam Smith'in Ekonomik Büyüme Diyagramı	24
Şekil 3. Malthus'un Büyüme Diyagramı	25
Şekil 4. Ricardo'nun Büyüme Diyagramı	27
Şekil 5. Gelir-Harcama Modeli Ekonomik Büyüme Diyagramı	35
Şekil 6. AK Modeli için Solow Diyagramı	40
Şekil 7. VOSviewer Akış Şeması	46
Şekil 8. Yıllar İtibariyle Yayın ve Atıf Sayısı	47
Şekil 9. Doküman Türlerine Göre Yayınların Dağılımı	48
Şekil 10. Çalışmaların Ükelere Göre Dağılımı	48
Şekil 11. Kurum İş Birliği Ağ Haritası	49
Şekil 12. Kurum İş Birliğinde En Etkili 10 Kurum	50
Şekil 13. Ülke İş Birliği Ağ Haritası	50
Şekil 14. Ülke İş Birliğinde En Etkili 10 Ülke ve Türkiye	51
Şekil 15. Yazar İş Birliği Ağ Haritası	52
Şekil 16. Yazar İş Birliğinde En Etkili 5 Yazar	52
Şekil 17. Anahtar Kelime Ağ Haritası	53
Şekil 18. En Çok Kullanılan 10 Anahtar Kelime	54
Şekil 19. Çalışmalarda Atıf Ağ Haritası	55
Şekil 20. Atıf Ağındaki En Etkili 10 Çalışma	55
Şekil 21. Kaynaklarda Atıf Ağ Haritası	56
Şekil 22. Atıf Ağındaki En Etkin 10 Dergi	57
Şekil 23. Türkiye Göstergeleri	75
Şekil 24. Brezilya Göstergeleri	75
Şekil 25. Endonezya Göstergeleri	76
Şekil 26. Güney Afrika Göstergeleri	77
Şekil 27. Hindistan Göstergeleri	78
Şekil 28. Serilerde Birim Kök Belirleyicileri	87

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
CADF	: Cross-Sectional Augmented Dickey Fuller
CD	: Cross-Section Dependent
CIPS	: Cross-Sectionally Im-Pesaran-Shin
COFOG	: The Classsification of Functions of Goverment
EKK	: En Küçük Kareler Yöntemi
ESA	: European System of Integrated Economic Accounts
GFS	: Government Finance Statistics
GSYH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IMF	: Uluslararası Para Fonu
KMYKK	: Kamu Mali Yönetim ve Kontrol Kanunu
LM	: Lagrange Multiplier
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
VAR	: Vektör Otoregresyon Modeli
VECM	: Vektör Hata Düzeltme Modeli
VOS	: VOSviewer
WoS	: Web of Science
WB	: Dünya Bankası

GİRİŞ

Hobbes “*insan insanın kurdudur*” cümlesiyle insanların diğer insanların özgürlükleri üzerinde hak iddia edebileceklerini açıklamaya çalışmıştır. Hobbes’a göre insan doğası, kendini koruma ve kişisel çıkarları içerisinde olan ve bunun için diğer insanlarla sürekli çatışma halindeki bir varlık olarak tasvir etmektedir. Hobbes insanların egemenlik alanlarının sınırlandırılması gerekliliğini savunmaktadır. Bunun için mutlak bir otoritenin varlığının olması gerektiğini bildirmektedir. Leviathan devlet anlayışını bu görüşe dayandırarak barışçıl ve güvenli bir toplum yapısını sürdürecektir, yasal ve anayasal yapıların olması gerektiğini savunmaktadır (Hobbes, 1998, s. 20). İbn-i Haldun ise devleti ve devletin gerekliliğini “*...düşmanlık ve zulüm insanın hayvanî olan bir tabiatı olduğu için, insanlar birbirlerine saldırırlar, hükûmet olmadığı takdirde onları bu tecavüzlerden kimse koruyamaz. Yaralayıcı hayvanlara karşı kullandığı silâhlar da insanları bundan koruyamaz. Çünkü bu silâhlar onların hepsinde de var. Bundan dolayı kendilerini diğerlerinin tecavüzlerinden korumak için başka vasıtalarla muhtaçtırlar. Hayvanlar bunu idraktan âciz oldukları için bu vazifeyi göremezler. Bundan dolayı bu hüküm verecek otoritenin insanların kendilerinden biri olması zarurîdir. O otorite, onlara üstün gelmiş, iktidarı eline almış, onları kendine itaat ettirmiş olduğu için, kimse diğerlerine tecavüz edemez. Devlet manası işte budur*” sözleriyle özetlemiştir (Haldun, 2014, s. 3). Özetle insanlar arasındaki hak ve özgürlüklerin belirli kısıtlara bağlanarak diğer insanların hak ve özgürlüklerine karışmaması ve toplum içerisinde huzurun ve refahın temin edilmesi adına devlet adı verilen bir organizasyonun varlığına ihtiyaç duyulmaktadır (Aktan, 2018, s. 1).

Devletler, tarihsel süreç içerisinde hem insanların hak ve özgürlüklerinin teminatı hem de sosyo-ekonomik faaliyetlerin yerine getirilmesi için önemli bir rol oynamıştır. Söz konusu faaliyetlerin yerine getirilmesi için devletin elinde buldurduğu en önemli araçlardan bir tanesi de kamu harcamalarıdır. Değişen ve gelişen devlet anlayışı çerçevesinde kamunun kıt kaynaklarının etkin ve verimli kullanılması görüşü gün geçtikçe daha da önem kazanmaya başlamıştır. Kıt kaynakların etkin ve verimli bir şekilde kullanılması adına fayda-maliyet ve maliyet-etkinlik gibi kamu

harcamalarını analiz eden çeşitli yöntemlere başvurularak ekonomik ve sosyal refahın artırılması amaçlanmaktadır. (Işık ve Demir, 2012, s. 148).

Ekonomik büyüme ve kamu harcamaları ilişkisi literatürde oldukça geniş bir yer tutmaktadır. Özellikle uluslararası literatürde 1960'lı yıllardan günümüze kadar olan süreçte ekonomik büyüme ve kamu harcamaları arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmalarda bir artış eğilimi gözlemlenmiştir. Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisi Türkiye'de ise 1990'lı yıllarla birlikte popülerlik kazanmaya başlamış ve bu alanda yapılan çalışmalar artış göstermiştir (Sarı, 2003, s. 25). Yapılan çalışmalarda ise incelenen dönem, ülke ve uygulanan analiz yöntemine göre farklı sonuçların elde edildiği görülmektedir.

Çalışmalarda test edilen önemli hipotezlerden ikisi Wagner ve Keynes'in kamu harcamaları-büyüme arasında öne sürdükleri teorilerdir. Wagner'e göre ekonomik büyümenin artışı kamu harcamalarını pozitif yönde etkilemektedir. Keynes ise kamu harcamalarındaki artışın ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediğini ifade etmiştir.

Çalışma kapsamında Keynes ve Wagner hipotezleri çerçevesinde kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki ekonomi dinamikleri birbirine benzeyen Kırılgan Beşli ülkeleri açısından incelenmektedir. Çalışma üç bölüm olarak kurgulanmıştır.

Birinci bölümde çalışmanın teorik çerçevesi, kamu harcamaları ve ekonomik büyüme olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. Kamu harcamaları kısmı, dünyada kamu harcamalarının gelişimi ve Türk bütçe sisteminde kamu harcamalarının sınıflandırılması olarak iki alt başlıkta ele alınmıştır. Ekonomik büyüme kısmı, ekonomik büyüme kavramı, ekonomik büyümenin belirleyici faktörleri, büyüme aşamaları ve ekonomik büyüme modelleri olarak dört alt başlıkta ele alınmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisinin literatürde yer alan çalışmalar açısından değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Buna göre uluslararası literatürün bibliyometrik analizi ve ulusal literatür özeti sunulmuştur.

Üçüncü bölümde Keynes ve Wagner hipotezlerinin, Kırılgan Beşli ülkeleri için geçerliliği ampirik olarak araştırılmıştır. 2001-2019 yılları arasında söz konusu ülkelerin kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisinin hangi hipoteze uygun

olduğunu tespit etmek için Durbin-Hausman eşbütünleşme ve Dumitrescu-Hurlin nedensellik testleri uygulanmıştır. Yapılan analizler sonucunda elde edilen bulgular yorumlanarak bölüm sonlandırılmıştır.

Sonuç kısmında elde edilen bulgulardan yola çıkarak politika önerileri, çalışmanın ana kısıtları ve gelecek çalışmalarda ele alınabilecek temel araştırma soruları sunulmaya çalışılmıştır.

1. BÖLÜM

KAMU HARCAMALARI VE EKONOMİK BÜYÜME’NİN TEORİK TEMELLERİ

1. DÜNYA’DA VE TÜRKİYE’DE KAMU HARCAMALARI

Devletler vatandaşlarına daha iyi bir yaşam seviyesi sunmak ve üzerine düşen sorumlulukları yerine getirebilmek adına kamu harcamalarını kullanmaktadır. Kamu harcamaları genel olarak dar ve geniş anlamda iki türlü tanımlanabilmektedir. Dar anlamda kamu harcamaları; merkezi ve mahalli idarelerin almış olduğu mal ve hizmetler karşılığında yapılan ödemeler olarak tanımlanırken (Kalenderoğlu, 2015, s. 73); devletin fonksiyonlarını yerine getirebilmek adına harcama yaptığı her kalemin toplamına geniş anlamda kamu harcamalar denmektedir (Aksoy, 1994, s. 103). Geniş anlamda kamu harcamaları tanımında yer alan harcama kalemlerine bakıldığında ekonomik olarak üç adet sınıflandırmaya ayrılmaktadır. Bunlardan birincisi cari harcamalar, ikincisi transfer harcamaları ve üçüncüsü yatırım harcamalarıdır. Cari harcamalar; gerçek giderler, üretim faktörleri ve üretiminde kullanılan giderlerin tümü olarak yer almaktadır. Transfer harcamaları; harcama döneminde karşılıksız olarak devletin yapmış olduğu harcama kalemlerini içermektedir. Yatırım harcamaları; üretimi arttırmak, kaynak kullanımında verimliliği sağlamak ve üretim faktörlerini harekete geçirmek için elde edilecek faydayı birden fazla yıla yaymak suretiyle yapılan harcama kalemlerini içermektedir (Eğilmez, 2017, ss. 34–35).

1929 krizi o tarihe kadar süre gelmiş olan klasik iktisadi anlayışın ekonomi politikalarının etkinliğinin sorgulanmasına yol açmıştır. Devletler tarafından da benimsenen piyasa serbestisine dayanan ekonomik doktrin krizin derinleşmesi ve uzun sürmesi nedeniyle terk edilmeye başlanmıştır. 1930’lu yıllarla birlikte ekonomiye devlet müdahalesinin gerekliliğini savunan Keynes’in iktisat politikaları benimsenmeye başlamıştır (Akça, 2011, s. 179).

1.1. Dünya’da Kamu Harcamalarının Gelişimi

Ekonomik yaşamın başlangıcından günümüze kadar kamu harcamaları birçok değişim ve gelişim yaşamıştır. İktisadın bir bilim haline gelerek sistematik bir şekilde incelenmesi Adam Smith’in Uluslararası Zenginliği kitabıyla başlamaktadır. 18. yüzyılın sonlarında başını Adam Smith’in çektiği klasik iktisatçılar devletin kaynaklarının sadece savunma, adalet ve güvenlik gibi alanlarda kullanılmasını bunun haricinde ekonomiye müdahale etmemesini savunmaktadırlar. Ekonomide kamu harcamaları yoluyla müdahale edilmeden de sorunların çözülebileceğini; piyasada kendiliğinden var olan görünmez bir elin bu durumu yerine getireceğini savunmuşlardır (Altınar, 2019, s. 850).

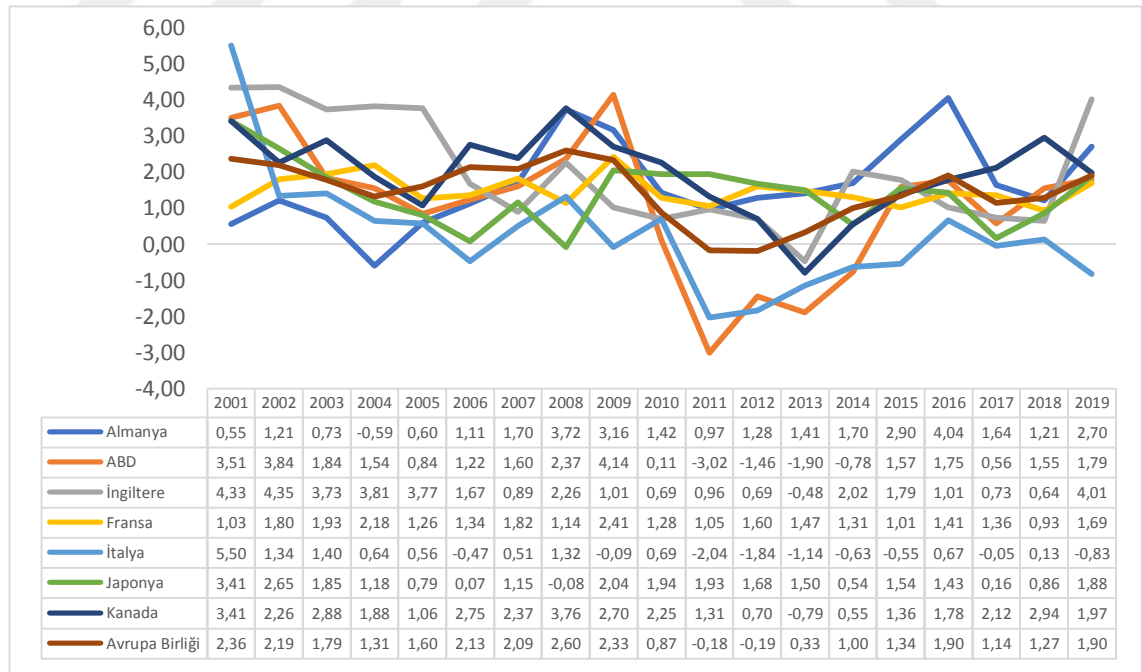
1929 yılında yaşanan Büyük Burhan’ın ardından Keynesyen görüşün kabul görmeye başlaması kamu harcamalarına farklı bir boyut kazandırmıştır. Bir anlamda modern ekonomik görüşünde temelleri olarak anılan Keynesyen görüş devletlerin yaşamış oldukları bir ekonomik buhran durumunda proaktif davranarak ekonomiye müdahale edebileceğini ortaya atmıştır. Keynes’e göre; devlet, piyasada faaliyet gösteren özel sektörler ile rekabet içerisine girmeden ekonomide var olan yapısal bozukları giderebilmek için piyasanın yapmadığı işleri yapabilme kabiliyetini elinde bulundurmalıdır (Şener, 2014, s. 5).

Keynesyen politikalar neticesinde birçok ülkede 1930-1970 yılları arasında ekonomik daralmalarda iyileşmeler gözlenmiştir. Ancak bu iyileşmeler sonrasında devletlerin yapmış olduğu aşırı kamu harcamaları altında ezilen ekonomilerde, enflasyonist baskının yanında durgunluğunda baş göstermesiyle Keynesyen teori bu sorunlara karşılık verememiştir. Keynesyen ekonominin karşılaştığı bu problemlere tepki olarak ortaya çıkan Friedman önderliğinde parasalcı yaklaşım; kamu harcamalarının artışıyla birlikte devletlerin finansman sıkıntısı yaşayacağı, finansman sıkıntısıyla birlikte ekonomilerde bir daralmanın meydana geleceğinden söz etmektedir. Bunun yanı sıra ekonomideki sorunların maliye politikası aracı olan kamu harcamalarıyla değil, para politikasıyla çözüme kavuşturulması gerektiğini öne sürmüşlerdir (Aktan, 2010, ss. 171–173).

Keynesyen politikalara tepki olarak ortaya çıkan bir diğer teori ise Arz Yanlı İktisat olarak karşımıza çıkmaktadır. 1980’lerde ekonomideki yaşanan aşırı durgunluk

ve enflasyonun etkilerinin ortadan kaldırılması amacıyla dönemin ABD Başkanı R. Reagan ve İngiltere Başbakanı M. Thatcher ile öne çıkartılan iktisadi teoriye göre kamu harcamaların finansmanı olan yüksek oranlı vergilerle çalışma zorunluluğu yatırım yapmanın ve tasarruf etmenin önünde duran engel olarak görülmektedir (Doğan, 2006, ss. 254–255). Diğer bir deyiş ile kamu harcamalarının artışıyla sebep olunan finansman açığının karşılanması borçlanma ya da vergi yoluyla olacaktır. Sebep olunan bu açık borçlanma yoluyla karşılandığında faizleri artırarak yatırım yapmanın engeli olurken, vergi ile karşılandığında harcanabilir gelirlerde yaşanan düşüşle birlikte iş yapmanın cazibesinin ortadan kalkacağı savunulmaktadır (Bilgili, 2010, s. 244). Amerikan iktisatçı A. Laffer’e göre bunu aşmak mümkündür. Laffer teorisi olarak bilinen teoriye göre; eğer vergi oranları belirli bir seviyenin altına düşerse vergi gelirlerinin bundan etkileneceğini ve vergi gelirlerinin düşeceğini öne sürmektedir. Bununla birlikte vergi oranların belirli bir seviyenin üstüne çıkartılması durumunda yine vergilerin azaltılacağından bahsetmektedir (Laffer, 2004, s. 1–3).

Kamu harcamalarının seçilmiş gelişmiş ülkelerdeki 2001-2019 dönemindeki yıllık değişimleri Şekil 1’de verilmiştir.

Şekil 1. Kamu Harcamalarının Gelişmiş Ülkelerde GSYH’ye Oranla Yıllık Değişimi

Kaynak: <https://databank.worldbank.org/> Erişim Tarihi: 19/07/2021

Şekil 1’de kamu harcamaları/GSYİH oranında negatif değişimin en çok gözlemlendiği ülkenin İtalya olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra hiç negatif değişimin yaşanmadığı ülkeler ise Fransa, Japonya ve Kanada’dır. 2001-2019 yılları arasında ülkelerin ve AB’nin yıllık ortalama kamu harcamalarındaki değişimlere bakıldığında; Almanya’da %1,66, ABD’de %1,11, İngiltere’de %1,99, Fransa’da %1,47, İtalya’da %0,27, Japonya’da %1,40, Kanada’da %1,96 ve Avrupa Birliği’nde %1,46’lık değişim yaşandığı gözlemlenmiştir. Bu bilgiler ışığında ülkelerin ve AB’nin söz konusu yıllar arasında ortalama değişimde hiç negatif büyüme yaşamadığı görülebilmektedir. Bununla birlikte kamu harcamalarının yıllık bazda en düşük ortalamaya sahip olan ülkenin İtalya ve en yüksek ortalamaya sahip ülkenin ise İngiltere olduğu tespit edilmiştir.

1.2. Türk Bütçe Sisteminde Kamu Harcamalarının Sınıflandırılması

Kamu harcamalarının sınıflandırılması; kamu harcamalarının süreç içerisindeki gelişiminin izlenmesi ve bunun yanı sıra yerel ve uluslararası düzeyde ülkeler tarafından sınıflandırma farklılıklarının karşılaştırılması açısından önem arz etmektedir.

5018 sayılı Kamu Mali Yönetim ve Kontrol Kanunu (KMYKK)’nın II. Kısım I. Bölümünde yer alan 13. Maddenin (k) bendine göre; “*Bütçeler, program yapısı esas alınarak kurumsal ve ekonomik sonuçların görülmesini sağlayacak şekilde Cumhurbaşkanlığınca uluslararası standartlara uygun olarak belirlenen bir sınıflandırmaya tabi tutularak hazırlanır ve uygulanır*” esası yer almaktadır. Ayrıca 5018 sayılı KMYKK’nın II. Kısım II: Bölümünde yer alan madde 15’in ek fıkrasına göre sınıflandırma; “idari sınıflandırma, finansman tipi sınıflandırma, fonksiyonel sınıflandırma ve ekonomik sınıflandırmadan oluşmaktadır”, hükmü yer almaktadır.

1.2.1. İdari Sınıflandırma

5018 sayılı KMYKK II. Kısım IV. Bölümde yer alan madde 31’e göre “*Bütçeyle ödenek tahsis edilen her birimin en üst yöneticisi harcama yetkilisidir*” esası itibariyle kurumsal sınıflandırmada yönetim yetkisi temel ölçüt olarak alınmıştır.

Buradaki temel amaç bütçede yer alan siyasi ve idari sorumlulukların ayrımı yapılarak kalemler halinde gösterilmesidir (Tüğen, 2016, s. 220).

Kurumsal sınıflandırmada kod yapısına baktığımızda mevcut olan dört düzeyli kod yapısından vazgeçilerek, 5018 ile yapılan değişiklik neticesinde iki düzeyli kod yapısı benimsenmiştir. Kurumsal sınıflandırma birinci düzeyi 5018 sayılı KMYKK'da yer alan eki cetvellerde yer alan kamu idareleri yer alırken, ikinci düzeyde ise hizmet birimleri yer almaktadır (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2021, s. 22).

İdari sınıflandırma bütçe sistemi içerisindeki idari yapıyı tespit ederek siyasi ve idari sorumluluğun belirlenmesinin yanından bağlı ve ilgili kurumlara verilen kaynakların denetlenebilmesinin de önünü açmaktadır (Cura, 2003, s. 147).

1.2.2. Fonksiyonel Sınıflandırma

Fonksiyonel sınıflandırma; esas itibariyle kamu kurum ve kuruluşlarının faaliyetlerini ve bu faaliyetlere göre ayrıştırılmasının esas alındığı bütçe sınıflandırma sistemidir (Türk, 1996, s. 46). Devlet kurumlarının yürüttüğü faaliyetlerin ve faaliyetlerin yürütülmesine yönelik harcama türlerinin takibinin yapılabilmesi, kategorilere ayrılması, aynı zamanda uluslararası standartlarda karşılaştırılabilmesi açısından önem arz etmektedir (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2021).

Bütçede yer alan kamu harcamalarının fonksiyonel olarak sınıflandırılması uluslararası standartlara ve Genel Yönetim Muhasebe Yönetmeliği madde 337 temelinde yapılmaktadır. Harcamaların fonksiyonel olarak sınıflandırılmasında uluslararası standartlar Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) tarafından düzenlenen ve yayınlanan COFOG (The Classification of Functions of Government) kriterleri esas alınmaktadır. COFOG'a göre kamu harcamalarının fonksiyonel sınıflandırması iki düzeyde yapılmaktadır. Birinci düzey olan fonksiyonel kodlarda, kamu harcamalarının genel işlevlerini ayırmak için on adet kod kullanılmaktadır. Bakıldığından bunlar (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2020a, ss. 1–9);

- 01- Genel Kamu Hizmetleri.
- 02- Savunma Hizmetleri.
- 03- Kamu Düzeni ve Güvenlik Hizmetleri.
- 04- Ekonomik İşler ve Hizmetler.

- 05- Çevre Koruma Hizmetleri.
- 06- İskân ve Toplum Refahı Hizmetleri.
- 07- Sağlık Hizmetleri.
- 08- Dinlenme, Kültür ve Din Hizmetleri.
- 09- Eğitim Hizmetleri.
- 10- Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardımlar.

COFOG’da düzenlenen ikinci düzey ise birinci düzeylerin her birinin alt başlığı olarak dokuz maddede esasa bağlanmıştır. Örneğin; “10” fonksiyonel bütçe kodu kullanan Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardım Hizmetleri başlığı dokuz alt başlığı bölünmüştür. Bunlar ise (OECD, 2011, ss. 194–195);

- 1- Hastalık ve Malullük Yardım Hizmetleri.
- 2- Yaşlılık Yardımı Hizmetleri.
- 3- Dul ve Yetim Aylığı Hizmetleri.
- 4- Aile ve Çocuk Yardımı Hizmetleri.
- 5- İşsizlik Yardımı Hizmetleri.
- 6- İskân Yardımı Hizmetleri.
- 7- Sosyal Güvenliği Bulunmayanlara Sağlanan Hizmetler.
- 8- Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardımlara İlişkin Araştırma ve Geliştirme Hizmetleri.
- 9- Sınıflandırmaya Girmeyen Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardım Hizmetleridir.

Fonksiyonel sınıflandırma ile ülkemiz de kamu harcamalarının nasıl ve nereye harcandığının anlaşılması hususunda büyük kolaylık sağlamaktadır. Bununla birlikte uluslararası standartların sağlanarak uygulamanın gerçekleşmesi de bu standartları kullanan ülkeler ve ülkemiz arasında bütçede harcamaların karşılaştırmasının yapılabilmesine imkân sağlamaktadır.

1.2.3. Finansman Tipi Sınıflandırma

Finansman Tipi Sınıflandırma; devlet adına faaliyetlerini yürüten tüm kamu kurum ve kuruluşlarının kavranabilmesi adına ihtiyaç duyulan bununla birlikte

harcamaların hangi kaynakla yapıldığını gösteren tek haneli kodlardan oluşan sınıflandırma yöntemidir (Cura, 2003, s. 148).

Türk bütçe sisteminde halihazırda uygulanmakta olan ve tek haneli kod yapısına haiz finansman tipi bütçe sınıflandırması Türk bütçe mevzuatı gereği ayrı takip edilmesi gereken harcama kalemlerini de içine almaktadır. Bu durumun temel sebebine bakıldığında ise genel yönetim bütçesi dışında kalan kaynakların takibi ve izlenmesini kolaylaştırmaktadır. Örneğin; Üniversite öz gelirleri tarafından yapılan harcamaların izlenmesi finansman tipi sınıflandırma yardımıyla gerçekleştirilmektedir (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2021, s. 5).

Finansman tipi sınıflandırmanın kod yapısına bakıldığında, yukarıda da söz edildiği üzere tek tip ve 8 aşamalı kod yapısını esas almaktadır. Bunlar (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2020b, s. 1);

- 1- Genel Bütçeli İdareler.
- 2- Özel Bütçeli İdareler.
- 3- Düzenleyici ve Denetleyici Kurumlar.
- 4- Sosyal Güvenlik Kurumları.
- 5- Mahalli İdareler.
- 6- Özel Ödenekler.
- 7- Dış Proje Kredileri.
- 8- Şartlı Bağış ve Yardımlardır.

Harcamaların hangi kaynaktan ne kadar finanse edildiğini gösteren finansman tipi sınıflandırma yönteminde harcamaların yapıldığı yerin bir önemi bulunmamaktadır. Bununla birlikte harcamaların krediler, özel ayrılmış ödenekler, şartlı bağış ve yardımlar gibi mali mevzuat gereğince ayrı tertiplerde izlenmesi gereken ödeneklerin takibine imkân sağlamaktadır (Akbayır ve Berçintürk, 2020, s. 118).

1.2.4. Ekonomik Sınıflandırma

Ekonomik sınıflandırma, yapılan harcama türünü tanımlamak için kullanılan bir sınıflandırma yöntemidir. Devletler tarafından yapılan harcamaların ekonomiye, piyasalara ve gelir dağılımı üzerindeki etkilerine bakılmaktadır (IMF, 2009, s. 3).

Türk bütçe sisteminde ekonomik sınıflandırma, uluslararası standartlara uygun olarak hazırlanmaktadır. Bahse konu uluslararası standartlara bakıldığında GFS (Government Finance Statistics) ve ESA (European System of Integrated Economic Accounts) sistemleridir. Bu sistemlerde ekonomik sınıflandırma esası bağlı bulunan tüm ülkelerin muhasebe standartlarını, makro ekonomik göstergelerinin bir araya getirilerek finansal açıdan karşılaştırılması ve birbirine entegre edilmesini amaçlamaktadır (IMF, 2004, s. 5).

Ekonomik sınıflandırma dört düzeyden oluşan kod yapısını kullanırken, bu kodlarda ana gruplar içerisinde alt başlık olarak detaylandırılmaktadır (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2020c, ss. 1–10).

Ekonomik sınıflandırma kendi içerisinde; gelirlerin, giderlerin ve finansmanın sınıflandırılması açısından üçe ayrılmaktadır. Gelirlerin sınıflandırılması ister karşılıklı ister karşılıksız olsunlar, herhangi bir mali hakka dayanmaksızın alınan ve devletin gelirlerinden oluşan kısımdır. Harcamanın sınıflandırılması; cari veya sermaye nitelikli olarak karşılığında devlet tarafından mal veya hizmet karşılığı alınabildiği gibi karşılıksız olarak yapılan harcamaların sınıflandırılmasını içermektedir. Finansmanın sınıflandırmasında ise bütçe de yer alan gelir ve giderlerden oluşan denge açık ya da fazlalığın hangi kaynaktan finanse edildiğinin tespit edilmesini içeren ekonomik sınıflandırma türüdür (Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2021, s. 2-3).

Ekonomik sınıflandırma açısından yapılan bir diğer ayrım da harcamaların türüne göre ayrılmasıdır. Literatüre bakıldığında farklı ayrımlar yapılmış olsa da Hazine ve Maliye Bakanlığının temel harcama kalemleri çerçevesinde harcama kalemlerinin ekonomik sınıflandırması cari, yatırım ve transfer harcamaları olarak üç temel kategoriye ayrılmıştır.

1.2.4.1. Cari Harcamalar

Cari harcamalar, kamu hizmetlerinin devamlılığının sağlanması açısından mali yıl içerisinde mal ve hizmet alımı için yapılan harcamalar olarak tanımlanmaktadır. Bu kapsamda belirli bir harcama sınırının altında olan harcama kalemleri cari harcamalar olarak muhasebeleştirilmektedir (OECD, 2002, s. 177).

Örnek olarak baktığımızda personel maaşları, elektrik giderleri, kırtasiye, yolluklar ve kira giderleri vb. harcama kalemleri cari harcamalar içerisinde yer almaktadır.

1.2.4.2. Yatırım Harcamaları

Enflasyon ve işsizliğin belirli bir seviyede tutularak sağlıklı bir şekilde ekonomik büyümenin sürdürülebilmesini amaçlayan devletler, hane halkı talebi, kamu harcamaları ve yatırımları üzerine etki eder (OECD, 2014, s. 130). Bu kapsamda kamu harcamalarının ekonomik sınıflandırma içerisinde yatırım harcamalarının sınıflandırılması önem arz etmektedir. Yatırım harcamaları; ekonomik büyümenin devamlılığı açısından doğrudan ya da dolaylı olarak, halka fayda sağlayan mevcut tüketim mal tedarikinde bulunması açısından etkisi sadece mali yılı kapsamayan, sonraki yıllarda da süren harcamaların yapılmasına yatırım harcamaları denmektedir (Khan, 2019, s. 83). Yatırım harcamaları ekonomik refahı etkileyecek politikalar neticesinde yapılabilmektedir. Bu çerçevede bölgesel kalkınma, eğitim, sağlık, yol yapımı vb. alanlara harcamalar yapılarak refah seviyesinin artırılması amaçlanmaktadır (Musgrave ve Musgrave, 1989, s. 76).

1.2.4.3. Transfer Harcamaları

Transfer harcamaları tanım olarak sosyal refahın toplum içerisinde en üst seviyeye çıkarılabilmesi adına milli gelir üzerinde herhangi bir etki yaratmayan, servetin el değiştirmesinin sağlanması amacıyla yapılan harcamalardır (Samuelson, 1958, s. 333).

Transfer harcamalarının esas itibarıyla karşılıksız olarak dağıtıldığı düşünülse de aynı zaman da karşılıklı olarak da transfer harcamaları yapılabilmektedir. Transfer harcamalarına baktığımızda, emekli maaşları, öğrencilere yapılan burs ve kredi

ödemeleri, yaşlı ve engelli bakım aylıkları, KİT'lere ve döner sermayeli kuruluşlara yapılan ödemeler örnek gösterilebilir.

2. EKONOMİK BÜYÜME'NİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

Ekonomik büyüme bütün dünya ülkelerinde önemle üzerinde durulan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Ekonomik büyümeyi teşvik etmek amacıyla farklı politikalar uygulanmakta olup geliştirilen teoriler ile literatür her geçen gün zenginleşmektedir. Çalışmanın bu bölümünde öncelikle ekonomik büyüme kavramı açıklanacaktır. Daha sonra ekonomik büyümenin belirleyici faktörleri; ekonomik faktörler ve ekonomi dışı faktörler olmak üzere iki başlık altında ele alınacaktır. Rostow'un Aşamalar Kuramı ve büyüme modelleri ile bölüm sonlandırılacaktır.

2.1. Ekonomik Büyüme Kavramı

“Ekonomi (bilimi), ekonomik birimlerin kıt kaynakların kullanımı ile ilgili seçimlerini ve bu seçimlerin toplumsal etkilerini inceleyen bilim dalıdır.” (Acemoğlu, Laibson ve List, 2016, s. 433). Belirli bir dönemdeki üretimi gerçekleştirilen nihai mal ve hizmetlerin (Gayri safi yurt içi hasıla (GSYH)) piyasa değerinin bir önceki yıla göre artış göstermesi ise ekonomik büyüme olarak ifade edilmektedir (Blanchard, 2017, s. 22).

2.2. Ekonomik Büyümenin Belirleyici Faktörleri

Ekonomik büyümenin belirleyici ekonomik faktörleri: işgücü, sermaye birikimi, doğal kaynaklar ve coğrafya, bilimsel ve teknolojik gelişmeler ve girişimcilik ve organizasyon olmak üzere beş alt başlıkta açıklanmıştır. Ekonomik büyümenin belirleyici faktörleri Ağayev ve Yamak (2009), Özel (2012), Göçer (2013), Mercan (2014), ve Cinel (2014) çalışmaları esas alınarak seçilmiştir.

2.3.1. İşgücü

Ekonomik büyümenin belirleyici faktörleri arasında ilk olarak işgücü gelmektedir. İşgücü kavramından önce açıklanmasına ihtiyaç duyulan kavram ise işçidir. Herhangi bir üretim aracına sahip olmamakla beraber emeğini belirli bir fiyat

üzerinden belirli bir süre karşılığında iş piyasasında faaliyet gösteren ve üretim aracı sahiplerine satan bireylere işçi adı verilmektedir. İşgücü ise istihdama dahil olan nüfus ile dahil olmayan nüfusun toplamıdır. Yani bir ülkede aktif olarak çalışan ve çalışma istek ve yeteneği olup iş arayan bireylerin toplamını ifade etmektedir (Emiroğlu, Danışoğlu ve Berberoğlu, 2006, ss. 389–390).

İşgücünün ekonomik büyümeye katkı sağlaması taşıdığı nitelikler ile doğrudan bağlantılıdır. OECD'nin 2001 yılındaki “Ulusların Refahı, Beşerî ve Sosyal Sermayenin Rolü” isimli çalışmasında ülkelerin 1960’lardan sonra işgücü kalitesine ve eğitim-öğretim düzeyine ağırlık vermeye başladıkları ifade edilmiştir. Bu durum ekonomik ve sosyal fayda sağlayan bireysel yeteneklerin ön planda tutulduğu beşerî sermaye kavramının gelişimine yol açmıştır. Yine aynı raporda beşerî sermaye şu şekilde tanımlanmıştır; kişisel, sosyal ve ekonomik refahın oluşumunu kolaylaştıran ve bireylerde somutlaşan bilgi, beceri ve yetkinliklerdir (OECD, 2001, ss. 17–18).

2.3.2. Sermaye Birikimi

Ekonomik büyümenin belirleyici faktörleri arasında yer alan bir diğer unsur sermaye birikimidir. Sermaye birikimi kalkınma finansmanı açısından yüksek önceliğe sahip konular arasında yer almaktadır. Taban ve Kar (2015)’a göre sermaye birikimi hane halkı, firma ve devlet gibi ekonomik aktörler tarafından gerçekleştirilmektedir. Hane halkı kişisel gelirden, firmalar faaliyet karlarından ve hükümetler topladıkları vergiler aracılığı ile tasarruf yapabilmektedirler (Taban & Kar, 2015, s. 176).

Sermaye birikimi kavramını açıklarken öncelikli olarak beşerî sermayenin tanım dışında tutulması gerekmektedir. Temel olarak sermayenin sürekli olarak alınıp satıldığı yani el değiştirdiği varsayımından yola çıkarak beşerî sermayenin bu özelliği taşımadığını belirtmekte fayda vardır. Bu bağlamda Piketty’nin tanımı ile sermaye piyasada alınıp satılabilen aktiflerin toplamı olarak ifade edilebilmektedir (Piketty, 2014, ss. 44–45).

Ekonominin var olan mevcut sermaye stokuna yapılan ilaveler, işçi başına düşen sermaye miktarında bir artış meydana getirerek işçilerin verimliliğinin artmasını sağlayacaktır. Bu durumun iki farklı sonucu bulunmaktadır. Birinci olarak üretim

fonksiyonu emek verimliliğindeki artışı yansıtabak şekilde bir artış kaydedecektir. Kısaca hasılda bir artış gözlemlenecektir. İkinci durum ise emek talebinin artışıdır. Sonuç itibari ile ekonominin üretim potansiyeli bu durumdan pozitif yönde etkilenecek bir artış eğilimine girecektir (Yıldırım, Karaman ve Taşdemir, 2014, ss. 136–137).

Genel olarak değeriendirildiğinde yatırımlar ve sermaye birikiminin ekonomik büyüme üzerindeki etkileri şu şekilde sıralanabilir (Saygılı ve Cihan, 2008, ss. 22–27);

- Ölçek ekonomilerinin ve artan getirinin temelidir.
- Yeni teknolojilerin kullanılmasına olanak sağlayan bir araçtır.
- Deneyim kazandıran ve yaparak öğrenme noktasında destekçidir.
- Sosyal sermaye ve dışsallıklar üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir.
- Çalışma alanlarında yüksek verimliliğe imkân tanır.

2.3.3. Doğal Kaynak ve Coğrafya

Ekonomik büyümenin belirleyici faktörleri arasındaki bir başka önemli unsur doğal kaynaklardır. Dünya Ticaret Örgütü'nün “*World Trade Report 2010 Trade in natural resources*” adlı raporunda doğal kaynak; ham olarak veya sonrasında, üretim veya tüketimde kullanılan, kıt, ekonomik yarar sağlayan ve doğal ortamda var olan malzeme stokları şeklinde ifade edilmiştir (WTO, 2010, s. 5).

Genel olarak bakıldığında literatürde doğal kaynakların faydası üzerinde durulduğu görülmektedir. Fakat OECD'nin 2008 yılında yayınladığı raporda doğal kaynakların laneti başlığı altında 4 olumsuz unsurdan bahsetmiştir. Bu unsurlar (OECD, 2008, s. 32);

- Doğal kaynakların bir çıkmaz sokak olduğu belirtilmiştir. Bu tanım doğal kaynakların yenilenememesine atıf yapmak için kullanılmış olup bir sonu olduğuna dikkat çekilmiştir.
- Doğal kaynaklar düşük teknolojidir. Doğal kaynaklara ulaşmak için başlangıçta düşük teknolojiler yeterli olmaktadır fakat stoklar azaldıkça daha yüksek teknolojik gereksinimlere ihtiyaç duyulmaktadır.

- Doğal kaynaklar ani düşüş ve yükselişlere karşı savunmasızdır. Kaynak temelli ekonomilerde fiyat da meydana gelen dalgalanmalar ve şoklar karşısında ekonomik çaresizliğe vurgu yapılmaktadır.
- Doğal kaynaklar Hollanda Hastalığına karşı savunmasızdır. Hollanda hastalığı kavramı bir ülkenin büyük miktarda doğal kaynak keşfi ve bunun ihracatı ile gerçekleşmektedir. Bu durum görünürde kötü değildir fakat mevcut kaynağın ticaretteki nispi ağırlığı hızlı artarsa Hollanda Hastalığı sorun teşkil etmeye başlayacaktır.

2.3.4.Bilimsel ve Teknolojik Gelişmeler

Ekonomik büyümenin belirleyici faktörleri arasında diğer faktörlerin etkin kullanımı noktasında büyük bir öneme sahip diğer bir faktör bilimsel ve teknolojik gelişmelerdir. Ülkelerin gelişmişlik düzeyini tespit edebilmek adına günümüzde etkin bir kriter olarak karşımıza çıkmaktadır. Geçmişte ülkelerin gelişmişlik düzeyini tespit edebilmek için ürettiği çelik ve enerji baz alınırken, günümüzde bilişim teknolojileri vasıtasıyla elde edilen ve depolanan bilgiler baz alınmaktadır (Yıldız, Ilgaz ve Seferoğlu, 2010, s. 457).

2.3.5. Girişimcilik ve Organizasyon

Ekonomik büyümenin belirleyici faktörleri arasında üzerinde hassasiyetle durulması gereken bir diğer unsur girişimciliktir. Girişimciliğin önemi diğer üretim faktörlerini bir araya getirip üretim faaliyetinin gerçekleşmesini sağlamasından gelmektedir.

Thompson ve Randall (2001) girişimciliği yeni pazarlar açmak için yeni ve iyileştirilmiş ürün ve süreçler tasarlayarak belirsizlikler karşısında fırsatları algılayarak risk alan kişi olarak tanımlamaktadır (Thompson ve Randall, 2001, s. 290). Johnson (2001) yaptığı tanımlama ise fikirleri yakalamak ve bu fikirleri ürün veya hizmete dönüştürmek, sonrasında ise ortaya çıkan ürünü pazara çıkarabilmek için oluşturulan yapıdır (Johnson, 2001, s. 138).

Son iki yüzyılın ekonomik büyüme performansı dikkatlice incelendiğinde piyasaların bireysel aktörlerin girdisi olmadan yüksek performans gösteremeyeceği

düşünülmektedir. Piyasa mekanizmasının işleyişi ve gerçekleşen benzersiz büyüme seviyelerini yönlendirmede girişimciler önemli bir role sahiptir. Bu bireyler yeniliklerin sunduğu fırsatları tanıyarak bireylerin yaşamlarını iyileştirecek ve ekonomik verimliliğe katkı sağlayarak yeni ürünleri piyasaya sunarlar (Baumol ve Strom, 2007, s. 233).

2.3. Ekonomik Büyümenin Aşamaları

Rostow, toplumların birbirini izleyen beş farklı dönemi kapsayan bir döngüde ilerlediğini ortaya koyarak, toplumların bu beş ekonomik boyuttan birinde yer aldığını ifade etmiştir. Bu beş ekonomik boyut sırası ile (Rostow, 1990, s. 4);

- Geleneksel toplum aşaması,
- Kalkışa hazırlık aşaması,
- Kalkış aşaması,
- Olgunluk aşaması ve
- Yüksek kitlesel tüketim aşamasıdır.

Bu kısımda Rostow'un belirttiği ekonomik büyümenin beş aşaması döngü sırasına uygun olarak açıklanacaktır. Rostow, literatürde tespit edilebildiği kadarıyla aşamalar ile ilgili olarak spesifik kriterler belirlememiştir. Fakat aşamaları birbirinden ayıracak şekilde genel olarak sınırlandırmıştır. Aşamaları açıklarken bu bağlamda genel hatlar belirtilip net sınırlandırmalar yapılmayacaktır.

2.3.1. Geleneksel Toplum Aşaması

Geleneksel toplum aşaması sınırlı bir üretim düzeyini temsil etmektedir. Bu sınırlı üretim düzeyinin sebebi bilimsel ve teknolojik gelişmelerin kısıtlı olmasıdır. Fakat kısıt geleneksel toplum aşamasının statik bir yapıya sahip olduğunu düşündürmemeli ve üretim artışlarının dışlanamadığı unutulmamalıdır. Geleneksel toplum aşamasında gerçek kişi başına çıktı düzeyinin belirli bir tavanı vardır. Bu tavanın olmasının sebebi ise bilimsel ve teknolojik gelişmelerin sınırlı olmasıdır. Bilimsel ve teknolojik gelişmelerin sınırlı olması potansiyel çıktının önündeki engel olarak görülmektedir (Rostow, 1990, ss. 4-5). Sınırlı üretimin sebebi toplumların

doğayı üretim amacıyla kullanma güdüsüne sahip olmamalarından kaynaklanmaktadır (İşgüden, 1995, s. 148).

2.3.2. Kalkışa Hazırlık Aşaması

Kalkışa hazırlık aşaması en genel tabirle büyüme için gerekli ön koşulların geliştirildiği dönem olarak ifade edilebilir. Azalan getirilerin önüne geçmek ve bileşik çıkarlardan fayda sağlayabilmek zaman alan bir süreçtir ve bu noktada modern bilimden yararlanılmalıdır. Kalkış için ön koşullar modern bilimden faydalanılarak hem tarım hem de sanayide 17. ve 18. Yüzyılın Batı Avrupa'sında etkili şekilde kullanılmıştır. Geleneksel toplum ile kalkış arasında bir geçiş dönemi olan bu aşama hem ekonomik hem de sosyal değerler açısından büyük dönüşümlerin yaşandığı bir dönem olsa bile; belirleyici özelliği genellikle politik olmasıdır (Rostow, 1990, ss. 6-7).

Özel çıkar, genel refah ve yeni kuşaklara daha iyi bir yaşam tarzı hazırlamak iktisadi gelişmenin temel amacı olarak ön plana çıkmaktadır. Ek olarak tasarruflarını kullanmak isteyen ve risk iştahı gelişmiş olan girişimci gruplar ve bankalar gelişim kat ederken iç ve dış ticaretin sınırları genişlemeye başlar (İşgüden, 1995, s.148).

2.3.3. Kalkış Aşaması

Kalkış aşaması modern toplumların yaşamındaki büyük dönüm noktası olarak ifade edilebilmektedir. Bu aşama istikrarlı büyümeye karşı var olan dirençlerin aşıldığı bir dönemdir. Modern faaliyetleri ortaya çıkaran ve ekonomik büyümeyi sağlayan kültürün baskın hale gelmesi ve toplumun geneline yayılması bu aşamada gerçekleşmektedir. Toplumda yer alan birey ve/veya firmaların bileşik çıkarlarının yaygınlaşmasının etkileri kurumsal yapıların değişmesine sebep olmaya başlamaktadır. Kalkış aşamasında, etkin yatırım ve tasarruf oranının, ulusal gelirin %5'inden %10 veya daha fazlasına yükseldiği görülebilir. Ayrıca kalkış aşamasında yeni endüstrilerin hızla gelişme kaydettiği ve elde edilen karlar yeni tesisler için kullanıldığı görülmektedir (Rostow, 1990, ss. 7-8).

Bu aşamada yeni tip girişimci grup giderek güçlenirken; âtıl olarak bekleyen doğal kaynaklar ekonomiye dahil edilir ve yeni üretim tekniklerinden faydalanılmaya

başlanır. Bu durumların bir sonucu olarak gelir eski tip girişimcilerden yeni tip girişimcilere doğru hareket etmeye başlamaktadır (İşgüden, 1995, s. 149).

2.3.4. Olgunluk Aşaması

Kalkış aşamasını takiben olgunluk aşaması meydana gelir. Bu aşamada modern teknolojinin ekonomik faaliyetlerin tamamına uygulanma çabası güdüldüğü için dalgalı olsa bile uzun vade de sürekli bir büyüme kaydedilmektedir. Milli gelirin %10 ile %20 si düzenli olarak yatırımlara kanalize edilmekte ve üretim artışı nüfus artışını geride bırakmaktadır. Olgunluk aşaması aynı zamanda ekonominin uluslararası arenada boy gösterdiği dönemdir. Kalkış aşamasında nispeten dar bir endüstri ve teknoloji bileşimi söz konusu iken bu aşamada daha karmaşık süreçlerin varlığı gözlemlenebilmektedir. Ayrıca bu aşama, bir ekonominin üretmeyi seçtiği her şeyi üretebilecek teknolojik gelişmişliğe ve girişimci becerilerine sahip olduğu bir dönemi ifade etmektedir (Rostow, 1990, ss. 9–10).

2.3.5. Kitle Tüketim Aşaması

Zaman içinde önde gelen sektörlerin dayanıklı tüketim malı ve hizmetlere kaymaya başladığı dönem, kitlesel tüketim aşamasıdır. Bu aşamaya geçen toplumlarda kişisel gelir artışlarındaki yüksek seviyeler çoğu insanın temel gıda, barınma ve giyim gibi ihtiyaçlarının dışında da tüketim yapabilmelerine olanak sağlamıştır. İşgücü yapısı çalışan vasıflı işçi oranında ciddi artışlar meydana gelecek şekilde değişmektedir. Ayrıca olgunlaşma aşamasına ulaşan toplumlarda refah devletini yansıtan uygulamalara daha sık rastlanmaktadır (Rostow, 1990, s. 10).

2.4. Ekonomik Büyüme Modelleri

Ekonomik büyüme modelleri literatürde genellikle üç ana başlıkta incelenmektedir; bunlar Klasik Dönem Öncesi, Klasik Dönem ve Modern büyüme modelleridir.

2.4.1. Klasik Dönem Öncesi

Klasik dönemi merkantilizm ve fizyokrazi olarak iki başlık olarak incelemek mümkündür.

2.4.1.1. Merkantilizm

Merkantilizm, 16. ve 18. yüzyılları arasında Orta Çağ Avrupa'sında feodal devlet yapısının sona ermeye başlamasından sonra ortaya çıkmış bir iktisadi doktrindir. İngiltere, Fransa, Almanya gibi ülkelerde değişik şekillerde algılansa da öz olarak değerli madenlerin ülkeye getirilmesi ve dış ticaret fazlası verilmesini amaçlayan ekonomik sistemdir (Rostow, 1978, s. 373).

Ekonomi literatürüne bakıldığında Merkantilizm üzerine diğer iktisat doktrinleri gibi tam ve kesin olarak bir fikir birliği bulunmasa da dokuz temel başlık altında 1684'te Philip Von Hornick tarafından ortaya atılmıştır. Bu esaslar aşağıda özet olarak sunulmuştur (Fusfeld, 2001, s. 36):

- Ülkede bulunan ve kullanılmayan kaynakların tümü tarım, madencilik ve sanayi için kullanılmalıdır.
- Nüfus artışı ülkenin besleyebileceği en üst seviyeye kadar desteklenmelidir.
- Ülkede bulunan altın ve gümüş stoklarının ülke dışına çıkartılması yasaklanmalıdır.
- Ülkede bulunan vatandaşlara yerli üretim ve tüketim özendirilmelidir.
- Ülkeye tüketim mallarının girişi mümkün olduğunca engellenmelidir.
- Ülkeye mümkün olduğunca yarı mamul ya da hammadde girişine izin verilmelidir.
- Ülkede üretilen mallar ülke nüfusuna yetecek oranda üretilebiliyorsa o malların ihracatına izin verilerek ülkeye altın ve gümüş geliri elde edilmesi teşvik edilmelidir.
- Ülkeye girecek yabancı mallar için öncelikli olarak altın ve gümüşle ödeme yerine mümkün olduğunda ülkede üretilen yerli mallarla karşılanmaya çalışılmalıdır.

- Ülkeye altın ve gümüş kazandırmak için ülkede üretilen malların satışı için sürekli fırsat aranmalıdır.

Merkantilist dönem ekonomisi açısından genel perspektife bakıldığında; devletlerin dış ticarete ihracatı destekleyici ithalatı ise engelleyici politikalar izledikleri görülmektedir. Bu politikalar neticesinde ihracat oranlarındaki artışla birlikte altın ve gümüş stoklarında artış yaşanmaya başlanmıştır. Stoklar da yaşanan artışın neticesinde fiyatlarda yaşanan yukarı yönlü hareketlenme dönemin iktisatçıların dikkatini çekmiştir. J. Bodin yapmış olduğu çalışma neticesinde değerli maden stoklarında yaşanan artışın fiyatlar genel seviyesine etki ettiğini saptamıştır (Magnusson, 1994, s. 161).

İş gücü piyasaları ve ücretler açısından merkantilist dönemde en büyük sorun nitelikli iş gücünün bulunmasında yaşanmıştır Emek faktörünün ekonomik yaşantı içerisinde aktif olarak kullanılması için büyük ve geniş ailelerin kurulması ve nüfustaki artışın işgücünü desteklemesi açısından politikalar hayata geçirilmiştir. Ücretler açısından ise tamamıyla üretim odaklı ve arzı arttırmaya yönelik politikalar neticesinde geçimlik ücret politikaları uygulanmıştır (Screpanti ve Zamagni, 2005, ss. 35-38).

Sonuç olarak merkantilist doktrin politikalarıyla devletler ülkedeki refah seviyesini arttırmanın yanında etkinlik alanlarının da genişlemesi için çaba göstermişlerdir. Merkantilist politikaları uygulayan devletler ekonomik getiri açısından başarı sağlasalar da dönemsel olarak başarısızlıklar da yaşamışlardır. Yukarıda bahsedilen enflasyon gibi problemler bu durumun en tipik örnekleri arasında sayılabilmektedir.

2.4.1.2. Fizyokrasi

Merkantilizmin ticaret kotalarına karşı çıkması açısından, Adam Smith tarafından gerçeğe en yakın yazılı olmayan iktisadi doktrin olarak görülen Fizyokrasi, Dr. Quesnay ve beraberindeki bir grubun “Les Economistes” adı altında birleşerek ortaya atılmasıyla iktisat literatüründeki yerini almıştır. Fizyokrasi esas itibariyle dönemin İngiltere maliye bakanı olana Colbert’in merkantilist politikalara tepki olarak ortaya çıkmış ve 18. yy. boyunca popülerliğini korumuştur (Blaug, 1997, ss. 24–25).

Dr. Quesnay doğa yasalarını savunan bir düşünür olarak ekonomiyi insana benzeterek yaşadığı dönem içerisinde oldukça popüler olmuştur. Onun tanımlamış olduğu “ordre naturel” doğal düzen insan aklı tarafından doğa yasalarının açıkça anlaşılabilmesine olanak sağlamaktadır. Bu doğal yasalar neticesinde Quesnay tarafından kabul edilen Cantillon’un ekonomik tablosunda (The Tableau Économique) var olan iktisadi düzendeki sosyal sınıflar üç sektör olarak ayrılmıştır. Fizyokratların özellik tarım özelinde oluşturulan üç sektörlü iktisadi doktrini de bu doğal düzen içindeki doğa yasalarına dayanmaktadır. Teorik açıdan ortaya çıkan bu üç yapıli sektör sosyal sınıflar ve ekonomik aktörler arasındaki harcamaların ve üretilen ürünlerin bir ürün yılında nasıl akış gösterdiğini açıklamaktadır. Bu üç sektör tarım sektörü, toprak sahipleri ve imalat sektöründe yer alan zanaatkarlardır. Emek ya dördüncü bir sektör olarak ayrılacak ya da yukarıda sayılan ikinci ve üçüncü sektörlerle eklenebilecektir (Schumpeter, 2006, ss. 221–230).

Fizyokratlara göre vergileme ve uygulanacak iktisat politikalarına bakıldığında ise tek esas tarım olarak görölmektedir. Karmaşık olan mevcut yapıdaki vergi sisteminin değer yaratan tek faktör olarak toprağa endekslenerek tek bir vergi sistemine dönüştürölmesi gerektiğini savunmaktadırlar. Bunun sebebi ise serveti ve ekonomik büyümeyi yaratan tek kaynağın tarım sektörü olarak görölmesidir. İktisat politikaları açısından bakıldığında ise fizyokratlar, ister ülke içi olsun isterse ülke dışında olsun ticaretin serbest bırakılması yönünde görüşler belirmişlerdir. Bu çerçevedeki iktisat görüşlerinin altında ise temelde merkantilist görüşlere olan tepkiler yer almaktadır (Meek, 2003, ss. 289–296).

2.4.2. Klasik Dönem Büyüme Modelleri

Bu bölümde klasik dönem büyüme modelleri Adam Smith ve Klasik büyüme teorisi, Thomas R. Malthus, David Ricardo, Karl Marx, Schumpeter ve Keynesyen büyüme teorisi olarak altı alt başlıkta incelenmiştir.

2.4.2.1. Adam Smith ve Klasik Büyüme Teorisi

Klasik iktisadi doktrin, 1776 yılında kısaca “*Ulusların Zenginliğı*” olarak bilinen ve Adam Smith tarafından temellerinin oluşturulduğu, David Ricardo’nun

matematiksel olarak formüle ettiği, Marx'ın tarihsel olarak yeniden boyut kazandırdığı bir iktisadi doktrindir (Akyüz, 1980, s. 3).

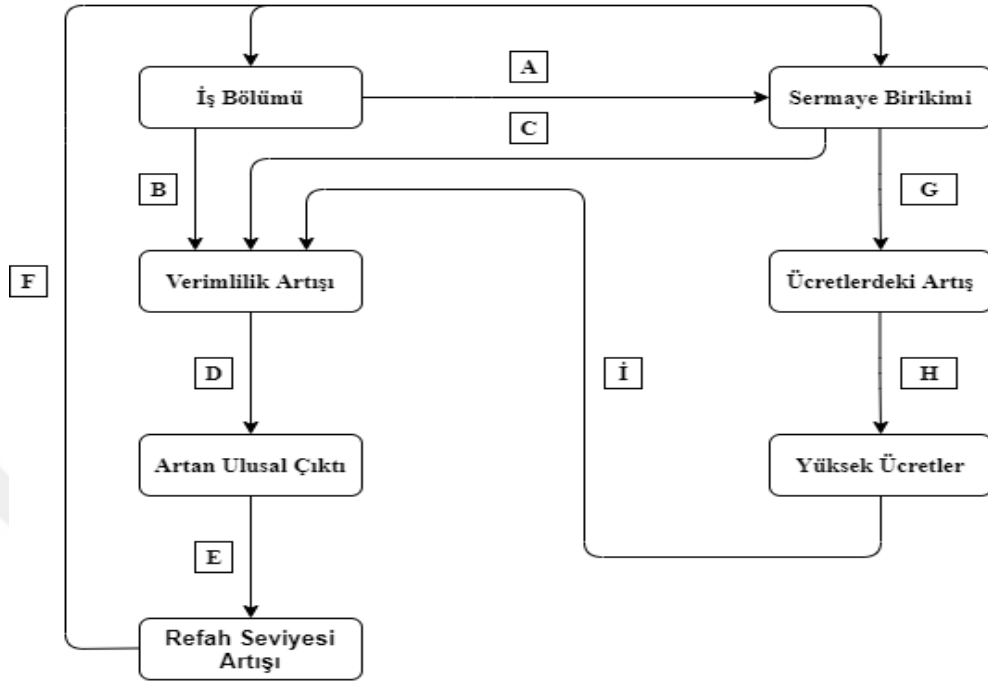
Dr. Quesnay tarafından Merkantilist iktisadi görüşün politikalarına yönelik eleştiriler ve fizyokrasi ekolünün görüşleri onun ölümünden sonra popülerliğini yitirmeye başlamıştır. Mevcut politikalara ve ticaret kotalarına tepki olarak Adam Smith'in de desteklediği, "bırakınız yapsınlar-bırakınız geçsinler" anlayışı Jean-Baptiste Say, David Ricardo ve John Stuart Mill gibi Klasik iktisatçılar tarafından da benimsenmesiyle merkantilist politikalar terk edilmeye başlanmıştır. Klasik iktisadi doktrinin ortak görüşü olarak şekillenen bu görüş uzun yıllar güncelliğini korumayı başarmıştır (Eltis, 2000, s. 19).

Adam Smith'e göre insanlar kendi çıkarlarının peşinde koşarak aslında toplumsal refah için çalışmaktadır. Bunun insan doğasından var olduğunu ekler ve şöyle söyler; *"Akşam yiyecekler ve içeceklerin yemeğinzde bulunmasının kasabın, fırıncının veya biracının hayırseverliklerinden değil, kendi çıkarları peşinde koşmasından kaynaklanmaktadır"* (Smith, 1977, s. 30).

Smith'e göre ekonomik büyüme ve toplumsal refah için kişisel çıkarlar ve toplumsal çıkarlar arasında nasıl bir dengenin sağlanacağını ahlaki duygular teorisi kitabında görünmez ele bağlamıştır. Buna göre bireylerin çıkarları ile toplumsal çıkarlar çatıştığında görünmez elin varlığı devreye girerek tekrar tam istihdam, üretim ve gelir seviyesinde dengeyi sağlayacaktır (Smith, 2010, s. 246).

Klasik iktisada göre büyümenin başlıca dinamikleri emek ve sermayedir. Aynı zamanda Adam Smith'e göre iş bölümü ülkelerin büyümesinde ve refahının artışında en önemli faktörlerdendir. Ulusların Zenginliği kitabında vermiş olduğu örnekle de bunu pekiştiren Smith'e göre basit bir toplu iğne üretim işinde bir işçi günde maksimum 20 adet toplu iğne üretebilirken iş bölümü ve ihtisaslaşma sayesinde bir işçinin yaklaşık olarak 480 adet toplu iğne üretebileceğini öne sürmüştür (Smith, 1977, ss. 18–19). İş bölümü gibi sermaye birikimi de bir ülkenin büyümesi ve gelişmesi

açısından önem arz etmektedir. Smith'e göre sermayenin elde etmiş olduğu kâr sayesinde hem ücretler hem de üretim verimliliği artacaktır (Smith, 1977, s. 364).

Şekil 2. Adam Smith'in Ekonomik Büyüme Diyagramı

Kaynak: Brue ve Grant (2012), *The Evolution of Economic Thought*, s. 87'den düzenlenmiştir.

Şekil 2'de görüleceği üzere Smith'e göre verimlilik artışı için hem sermaye birikimi hem de iş bölümü aynı anda gerçekleşmelidir. Sermayeden artan kârlar emek sınıfına prim olarak aktararak ücretlerdeki artışı tetiklemektedir. Ücretlerde yaşanan artışlar ise yüksek ücretler neticesinde verimlilik artışına sebep olmaktadır. Bir diğer açıdan bakıldığında; iş bölümü ve ihtisaslaşma da verimlilik artışıyla sonuçlanmaktadır. Verimlilik artışı sayesinde artan ulusal çıktı milli gelirde artış yaratacak ve bu durum refah seviyesinin artışı ile sonuçlanacaktır. Döngünün sonunda ise ekonomik büyüme gerçekleşmiş ve toplumsal refah artırılmış olmaktadır.

2.4.2.2. Thomas R. Malthus

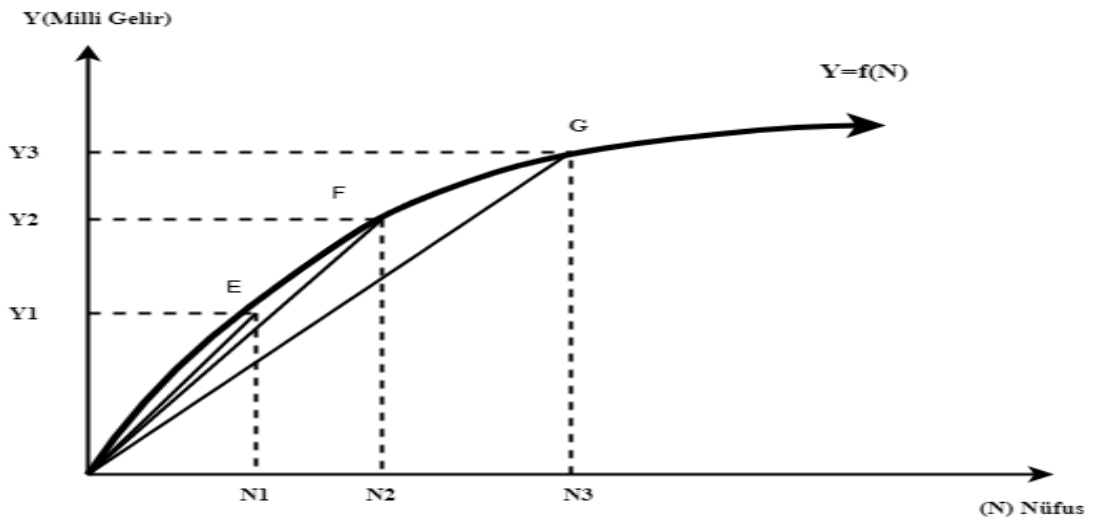
Thomas R. Malthus, anarşizmin babası olarak bilinen Godwin ve Condorcet'e cevap olarak 1798 yılında isimsiz bir şekilde ve eleştirel bir yaklaşımla yayınlamış olduğu *Nüfus İlkesi Üzerine Bir Deneme (An Essay on the Principle of Population)* adlı eseriyle ekonomi literatüründe adından söz ettirmiştir (Reuveny, 2012, s. 304).

Malthus bu çalışmasında teorisini iki temel üzerine oturtmaktadır. İlk olarak nüfus kontrolünden bahsetmektedir. Malthus'a göre, nüfus üzerinde gerekli kontrollerin gerçekleştirilmemesi durumunda her 25 yılda nüfusun geometrik olarak artacağından bahsetmektedir. İkinci olarak nüfusun devamlılığı için gerekli olan besin maddelerinin geometrik olarak değil doğrusal olarak artacağını öne sürmektedir. Bu durumun ise ilerleyen yıllar içerisinde sorunlara yol açacağını ifade etmektedir (Malthus, 1983, s. 8). Malthus'a göre iktisadi büyümede nüfus teorisine benzer bir teoriyle karşılaşılmaktadır. Malthus nüfus teorisini sermaye birikimine paralel olarak uygulamaktadır. Malthus sermaye birikimi ve kar oranlarını düzenleyen yasalarla, ücret ve nüfus artışını etkileyen yasaların benzerlik taşıdığını söylemektedir (Malthus, 1820, ss. 369–370).

Malthus'un iktisadi büyümesindeki varsayımları (Peacock, 1952, s. 115);

- Esas olarak dış ticaret olamayan kapalı bir ekonomik yapı ele alınmıştır.
- Toprağın ve sermayenin arzı sabit tutulmaktadır.
- Ekonomide sadece mısır üretimi yapılmaktadır.
- Ekonomi tam istihdam seviyesindedir.
- Nüfus içerisinde yer alan bireyler için geçimlik ücret verilir.

Şekil 2'de Malthus Büyüme modeli olan $Y=f(N)$ fonksiyonunun grafik gösterimi yer almaktadır.

Şekil 3. Malthus'un Büyüme Diyagramı

Kaynak: Ünsal (2007), İktisadi Büyüme, s. 53'den düzenlenmiştir.

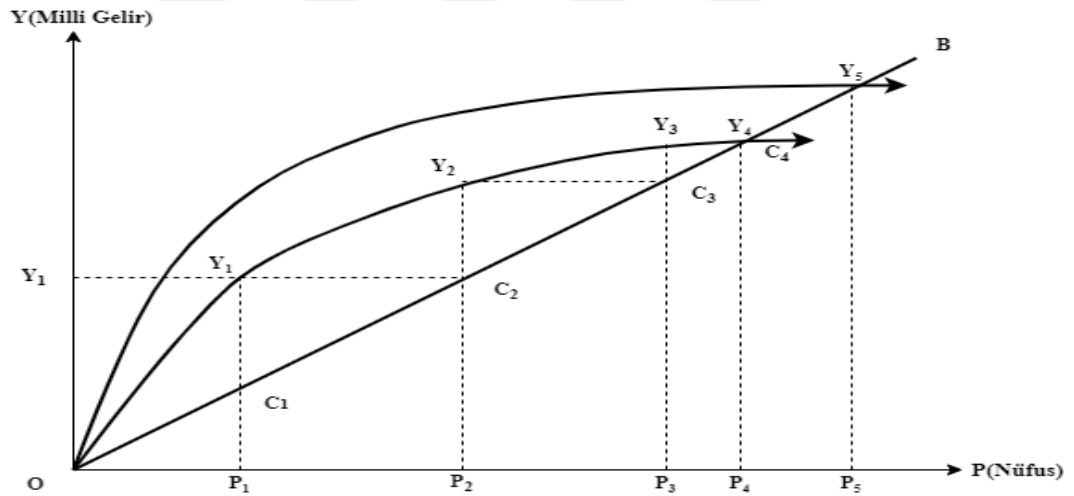
Malthus'a göre topraktan sağlanan üretim ile emekten sağlanan üretim karşılaştırıldığında topraktan elde edilen üretim getirisi emeğine göre daha az olması sebebiyle nüfusun belirli oranda artışı, topraktan elde edilenle örtüşmeyeceğinden ötürü ekonomik sıkıntı baş gösterebilmektedir. Şekil 3'te bahsedilen durum grafiksel olarak düzenlenmiştir. Yatay eksen nüfus, dikey eksen milli gelir yer almaktadır. $Y=f(N)$ eğrisi kısıtlı sayıdaki nüfusla üretilebilecek optimum milli gelir seviyesini göstermektedir.

2.4.2.3. David Ricardo

Napolyon savaşları boyunca tüccar olarak faaliyetlerini yürüten David Ricardo Klasik iktisadi doktrinin teorik ve matematiksel olarak yorumlaması açısından büyük bir öneme sahiptir. Yaşadığı dönemin İngiltere'sinde ortaya çıkan enflasyon sorunu ve ekonomik konulara ilgi gösteren David Ricardo, Politik Ekonomi ve Vergilendirmenin İlkeleri (Principles of Political Economy and Taxation) kitabını 1817 yılında yayınlamıştır (Stigler, 1966, s. 261).

Ekonomik büyüme modeline geçmeden önce Ricardo'nun model üzerinde uygulamış olduğu metottan bahsetmekte fayda vardır. Ricardo'nun modeldeki sistemi aslında basitleştirilmiş bir çiftliğe benzemektedir. Buna göre iktisadi yaşam döngüsü basitleştirilerek dev bir çiftlik halinde betimlenmiştir. Bahse konu çiftlikte sermaye ve emeğin birleşimi doğrultusunda tahıl üretilmektedir. Buğday fiyatı modelde sabit tutulmuştur ve tahıl üzerindeki talebe bakıldığında nüfusa oranla tahıl talebi dalgalanmaktadır (Blaug, 1957, ss. 11–12).

Ricardo'ya göre gelir bölüşümü ekonomik büyüme üzerinde oldukça etkilidir ve modelini de bunun üzerine kurmaktadır. Ricardo gelir bölüşümünü emeğin, sermaye birikiminden elde edilen kar ve ücretlerin paylaşılması üzerine oluşturmaktadır. Modele göre işçilerin elde etmiş olduğu gelirler üretmiş oldukları mahsullerden karşılanmaktadır. Emekçi olan nüfusun artması dolayısıyla ücretlerini mahsullerden alan nüfusun tarım mahsullerine olan talebinin artmasına sebep olmaktadır. Bu malların fiyatı ile ücretlerin oranı birbirine eş olarak artmakta olduğunu varsayılmaktadır. Ricardo tarımsal emtialara olan talebin artışı ile sermaye birikiminden elde edilecek kar oranı arasında bir ters ilişkinin varlığından söz etmiştir. Modele göre sermaye ve nüfus artışıyla kar ve ücretler uzun dönem içerisinde kendi denge seviyelerine gelince anında durmaktadır. Teknik ilerleme veya ülke dışından ucuz iş gücü ithal edilmemesi ya da talep edilen tarımsal emtialar kadar ithalat yapılmaması durumunda ise ekonomik büyümenin kaçınılmaz olarak duracağından bahsetmektedir (Fiaschi ve Signorino, 2003, ss. 11–12).

Şekil 4. Ricardo'nun Büyüme Diyagramı

Kaynak: Ertuğrul (2014), *Ekonomik Teori ve Analizin Tarihi*, s. 254'den düzenlenmiştir.

Modelde yatay eksen nüfus ve dikey eksen ise milli gelir ya da toplam üretim yer almaktadır. Bu iki değişken arasında belirli bir zaman periyodunda milli gelirin büyüme trendi gözlenmektedir. “OB” doğrusu ise geçimlik ücret düzeyini göstermektedir. OP_1 'den OP_5 'e kadar olan kısım nüfusun belirli periyot aralığındaki büyümesi ve istihdama dahil edilecek işgücünü göstermektedir. Bir diğer değişken olan “OY” (OY_1 - OY_5) değişkenleri ise belirli dönemlerdeki ekonomik büyümeyi ifade etmektedir. Modelde üretim istihdam ve nüfusa bağlı olarak azalan verimler kanuna

tabidir. OP_1 istihdam düzeyinde kalan P_1C_1 'lik kısım işgücü piyasasındaki emeğin ücreti olarak paylaşılacaktır. OY_1 üretim düzeyinde kalan C_1Y_1 'lik kısım ise sermayenin kar payı olarak dağıtılacaktır. Sermayeye aktarılan kısım olan karlar ise sermaye birikiminin ve dolayısıyla işgücü talebini arttırmış olacaktır. İşgücü talebinin artması reel ücretlerin geçimlik ücretleri aşmasıyla sonuçlanacaktır ve bu noktada işgücü OP_2 'den OP_3 'e yükselecektir. Yukarıda da bahsedildiği üzere azalan verimlere tabi olan toprağın ve sermayenin getirisi olan kar payı bu iktisadi döngü içerisinde devam edecektir. Ricardo modelde ekonomik büyümenin azalan verimler neticesinde zamanla azalacağını ancak teknolojik ilerleme ve nüfusun artışıyla büyümenin devam edeceğinden bahsetmektedir (Ertuğrul, 2014, s. 254).

2.4.2.4. Karl Marx'ın Büyüme Modeli

Karl Heinrich Marx, esas itibariyle bir klasik liberalist olan ancak klasik iktisadi politikaların uygulanması sonucunda ortaya çıkan kapitalizme karşıtlığıyla sosyalist teoriyi ortaya atan iktisatçıdır. Marx klasik iktisadi doktrinin ortaya atmış olduğu laissez-faire gibi görüşlere karşı "Das Kapital" de eleştirel bir tutum sergilemiştir (Ertuğrul, 2014, s. 333).

Marx'ın ütopyasındaki iktisadi profile bakıldığında her ülkenin karakteristik özelliklerinin yanında genel hatlarıyla on maddede uygulanacak iktisadi plan sıralanabilmektedir. Bunlar (Patterson, 1932, s. 626);

- Mülkiyet kavramı ortandan kaldırılmalıdır ve topraktan elde edilen kira gelirleri kamu yararına kullanılmalıdır.
- Mallarını yurtdışına kaçırانların ya da karşı koyanların mallarının zorla ellerinden alınmalıdır.
- Artan oranlı bir vergi sistemi getirilmelidir.
- Miras hakkı kaldırılmalıdır.
- Devlet sermayesiyle kurulan ve tekel niteliğinde olan bir banka (merkez bankası fikri) aracılığıyla kredi kontrolü sağlanmalıdır.
- İletişim ve ulaşım kanallarının hepsi devlet elinde bulundurulmalıdır.
- Devlet eliyle üretim teşvik edilmeli ve âtıl topraklar ekonomiye kazandırılmalıdır.

- Toplumun tüm kesimine eşit iş mükellefiyeti uygulanmalıdır.
- Tarım ve imalat sektörleri bir araya getirilmeli; köy ve kentler arasındaki gelişmişlik farkı ortadan kaldırılmalıdır.
- Çocuk işgücünden vazgeçilerek tüm çocukların devlet okullarında okutulması sağlanmalıdır.

Çalışmalarındaki modellemelerinde genel olarak Ricardo'nun ortaya atmış olduğu ekonomik modellerden yararlanan Marx, Ricardo'nun ortaya atmış olduğu endüstriyel kapitalizm fikrinin içinde işçi sınıfını keşfetmiştir. Zira işçi sınıfı dışında kalan sosyal sınıfların (arazi ve fabrika sahipleri) üretim faktörlerinin çoğuna sahip oldukları için işçilerin artı-değerlerine el koyabileceğini öngörmüştür. Marx'ın kapitalist ekonomiye dair görüşlerinden bir diğeri de Ricardo'nun azalan verimlerinin teknolojik ilerleme ile ortadan kaldırılabileceğini öngörmüş olmasıdır. Marx'a göre kapitalistler emek üretkenliğini bu yolla sağlayabilmekte ve işgücünü sömürebilmektedir (Duncan, Michl ve Tavani, 2019, s. 7).

Temel olarak Marx'ın büyüme modelinin matematiksel denklemi $Y = c + v + s$ olarak karşımıza çıkmaktadır. “Y” milli geliri, “c” sabit sermayeyi, “v” değişken sermayeyi ve “s” artı değeri göstermektedir. Modelde ekonomi dışı kapalı konumdadır. Üretilcek ürünlerin fiyatı, tasarruflar, yatırım, teknolojik ilerleme ve reel ücretler sabittir. Marx ekonomiyi sermaye malları ve tüketim malları üreten iki bölüme ayırmaktadır. Sonrasında basit ve genişletilmiş yeniden üretim arasından ayrım yapmaktadır. Modelin kapalı ekonomiyi esas alması, teknolojik ilerlemenin sabit tutulması gibi durağan durumlar üzerine kurulması, ilgili literatürde modelin gerçek bir ekonomik projeksiyon çizmesi hususunda zorluklar yarattığı yönünde yoğun eleştirilere maruz kalmasına sebep olmuştur (Blaug, 1997, s. 252).

2.4.2.5. Schumpeter

Joseph Alois Schumpeter 1883'te Avusturya'nın eyaleti olan Moravia'da dünyaya gelmiştir. İktisat tarihi açısından önemli bir yere sahip olan Schumpeter özellikle Ekonomik Gelişmenin Teorisi (Theory of Development), Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi (Capitalism, Socialism, and Democracy) ve Ekonomik Analizin Tarihi (History of Economic Analysis) kitaplarında vermiş olduğu iş çevirimi

(business cycle), yenilikçilik (innovation), girişimcilik (entrepreneur) ve yaratıcı yıkım (creative destruction) gibi teorilerle adından bugünde söz ettirmektedir (Demir, 1995, ss. 156–159).

Ekonomik büyüme modeline geçmeden önce Schumpeter'in yenilik kavramından bahsetmekte fayda vardır. Zira Schumpeter'e göre ekonomik kalkınma ve büyümenin temelinde icadı yapan kişi değil icat üzerinde yenilik yapan kişi vardır. Yenilik bir fonksiyon olarak görülmektedir ve tanımında faktörlerin niceliği yerine, işlevinin biçimini değiştirilmesiyle yeniliğin ortaya çıkacağından bahsetmektedir. Schumpeter yapmış olduğu tanımlamanın ardından yeniliği, sadece önceden üretilmiş olan ürünün fonksiyonunun değiştirilmesi olarak görmez ve ek olarak beş tür yeniliğin olduğundan bahsetmektedir (Schumpeter, 1939, s. 84):

- Bir malın fonksiyonunda, kalitesinde veya görünümünde yapılacak değişiklik.
- Malın üretiminde yeni bir teknik fonksiyonun kullanılması.
- Yeni pazarların açılması veya birleştirilmesi.
- Yeni bir kurumsal örgütlenmenin gerçekleştirilmesi.
- Üretilen ürünlerde kullanılan mamul veya yarı mamulün yerine yeni kaynakların kullanılması.

Schumpeter'e göre iktisadi yaşantı içerisinde iktisadi büyümenin ve kalkınmanın tam olarak açıklanması imkânsız bir durumdur. Bu durum ekonominin döngüsel bir akışı olduğunu ve bu akışın hızlı gerçekleşmesinden ötürü tespitin imkânsız olduğu varsayıma dayanmaktadır. İktisadi büyümenin ise bu akış hızından ötürü tam anlamıyla tespit edilemese de durağan duruma yakınsanarak tespit edilebileceği varsayımında bulunmaktadır. Aynı zamanda ekonomik yaşam içerisinde gerçekleşen üretim ve tüketimin dönemsel olarak ele alınmasının daha doğru olduğundan bahsetmektedir. Buna göre tüketicilerin ekonomik döngünün hızlı akışından ötürü bir dönem öncesinin mallarını tükettiğini, üreticilerin ise bir dönem sonrasındaki malları tükettiğini öne sürmüştür. Ekonomideki bu döngüsellik ise gelecek dönemde üretilcek mallar için girişimcileri yenilik yapmaya itmektedir (Schumpeter, 1983, ss. 22–23).

Schumpeter, finansal aracilar tarafından saglanan hizmetlerin, tasarruflari harekete gecirmek, projeleri degerlendirmek, riski yonetmek, yoneticileri izlemek ve islemleri kolaylastirmak icin teknolojik yeniliklerin ekonomik kalkinma ve buyume icin gerekli oldugunu savunmaktadır (King ve Levine, 1993, s. 717). Schumpeter'e gore ekonomik buyumenin ve kalkinmanin dinamikliginin altinda da yenilik ve girisimcilerin desteklenmesi yatmaktadır. Desteklenen girisimcilerin yapmis olduklari yenilik ve buluslar sayesinde ekonomi dinamik kalmaktadır. (Schumpeter, 2006, ss. 82–83). Özet olarak Schumpeter, buyumenin eskiyi yıkıp yerine yenisini getirerek dinamiklesmesinden kaynaklanmakta olduğu öne sürmektedir.

2.4.2.6. Wagner Hipotezi

Adolph Wagner tarafından 19. yüzyılda kamu sektörünün GSYH içindeki payını zamanla arttıgını dair ortaya atılan görüştür. Wagner kamu sektörünün ekonomideki payının, mevcut faaliyetlerin yoğunlaşması ve yeni faaliyetlerin geliştirilmesi nedeniyle ekonomik büyüme arttıkça kamu harcamalarının da artacağını öne sürmektedir. Wagner kamu harcamalarının artışı hakkındaki görüşlerini üç temel üzerine oturtmuştur. Bunlar (Black, Hashimzade ve Myles, 2017, s. 767);

- Sanayileşme ve teknolojik ilerleme özel sektör tarafından yapılacak olan faaliyetlerin kamu sektörü tarafından ikame edilmesine neden olmaktadır.
- Ekonomik büyümenin artışı kişisel gelirden artışı beraberinde getirecektir. Kişisel gelirden yaşanan artışla talep edilen kamu malları artacak ve bunun sonucu olarak kamu harcamaları artış gösterecektir.
- Ekonomik büyüme neticesinde gelişmişlik seviyesinde artış gözlemlenebilmektedir. Gelişmişlik seviyesinin artışı eğitim, sağlık, güvenlik vb. kamu harcamalarına olan talebi arttırdığı için kamu harcamalarında bir artışın meydana gelecektir, şeklinde sıralamıştır.

Wagner'e göre kamu harcamalarındaki artışın ekonomik büyümeden daha yüksek olması gerekmektedir. Bu durum Bairam (1995), tarafından modellenştirilerek gösterilmiştir.

$$G_t = AY_t^\beta \text{ ve } \varepsilon_t = \beta$$

Denklem de zaman t ile gösterilirken kamu harcamaları G ile gösterilmektedir. Buna göre G_t t zamanda yapılan toplam kamu harcamalarını ifade etmektedir. Eşitlikte yer alan Y_t ise t dönemde gerçekleşen milli geliri, ε_t ise t dönemde gelir esnekliğini göstermektedir. Denklemde Wagner hipotezinin geçerli olabilmesi için β 'nın ve ε_t 'nin 1'den büyük olması şartı aranmaktadır (Bairam, 1995, s. 342).

2.4.2.7. Keynesyen Büyüme

Keynes tarafından 1936 yılında İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi (General Theory of Employment, Interest and Money) yayımlanmasıyla modern makroekonominin temelleri atılmıştır. Keynes'in kurmuş olduğu fikir sistemi, ekonomik düşünce ve yaşantı içerisindeki en önemli iktisat okullarından bir tanesidir. Keynes'e göre 1929 yılında ortaya çıkan büyük buhranın sebepleri neoklasik iktisadi doktrinin uygulamadaki hatalarıydı. Bu durumun bir sonucu olarak bu doktrinin uygulamalarını sert bir şekilde eleştirmektedir. Keynes aynı zamanda eleştirel yaklaşımlarının yanında birçok önermesini ve yöntemini de literatüre kazandırmıştır (Brue ve Grant, 2012, s. 455).

Keynes'in teorisine değinmeden önce Büyük Buhran ve yaratmış olduğu yıkım içerisindeki konjonktüre değinmekte fayda vardır. 1929 yılında ortaya çıkan ve birçok otorite tarafından 20. yüzyılın en travmatik ekonomik olayı olarak anılan Büyük Buhran yaşandığı dönem açısından büyük şoklara ve yıkımlara sebep olmuştur. 1929-1933 yılları arasında sadece ABD'de sanayi üretimi %30'un üzerinde düşüş yaşamıştır. Ticari bankaların iflasına bakıldığında ise bu oranın daha da fazla olduğu görülmüştür. İşsizlik oranı %25'in üzerine çıkmış, borsalarda hisse senetlerinin değeri ise %88 oranında düşmüştür. Avrupa ve dünyanın geri kalanında krizden derin yaralar almıştır. Böyle bir ekonomik konjonktürde klasik iktisadi görüşün bırakınız yapsınlar bırakınız geçsinler ve kapitalist sistemin görünmez el anlayışı geçerliliğini yitirmeye başlamıştır (Skousen, 2007, s. 134).

Krugman'a göre Keynes'in klasik iktisada getirmiş olduğu eleştiriler sosyalist olmasından kaynaklı değil; kapitalizmin saplanmış olduğu bataklıktan çıkarmak içindir. Keynes'e göre kapitalist sistem o dönemde teknik sebeplerden ötürü çıkmaza girmiştir ve sorunun kendine göre basit ve teknik çözümleri vardır. Keynes'in kendi

sözleriyle arabanın komple değişmesine gerek yoktur sadece alternatörün değişmesi yeterli olacaktır (Krugman, 2006, s. 27). Klasik iktisadi doktrinin politika başarısızlıklarının ekonomi üzerinde yapmış olduğu yıkımları düzeltmek adına Keynes tarafından birtakım eleştiriler yöneltmiştir.

Klasik iktisadi doktrine göre ekonomi tam istihdam seviyesindedir ve bu ekonomik yapı içerisinde işsiz varsa bu iradi olarak ortaya çıkan işsizliktir. Keynes tarafından bu görüş eleştirilmiştir. Keynes'e göre iradi işsizlik var olduğu gibi irade dışı işsizlikte olabilmektedir (Keynes, 2006, ss. 14–15). İstihdam üzerine bir diğer görüşü ise işgücü ve mal piyasasında dengeyi sağlayacak olanın esneklik olacağını belirtmiştir. Buna göre tam istihdamın belirli koşullar altında gerçekleşmeyeceğinden bahsetmektedir (Hicks, 1937, ss. 152–158). Keynes'in eleştiri getirdiği bir klasik görüş ise Jean Babtiste Say tarafından ortaya atılan Say Kanunu'dur. Keynes'e göre Say'ın kanunu olan *“Her arz kendi talebini yaratır”* anlayışı tam olarak doğru kabul edilemez. Ekonomide talep eksikliğinin var olabileceğini ve bu nedenden ötürü ekonomik dengenin bozulabileceğini söylemektedir. Bu tür bir talep eksikliğinden kaynaklı dengesizlik durumunda satın alma gücünü arttıracak (efektif talep) uygulamalara girişilmesi gerektiğini söylemektedir (Keynes, 2006, ss. 21-24). Klasik görüşün ortaya atmış olduğu *“ücret, emeğin marjinal hasılasına eşittir”* ve *“istihdam edilen emeğin karşılığı ücretin sağladığı fayda, istihdamın marjinal külfetine eşittir”* anlayışları Keynes'e göre eksiktir. Keynes'e göre istihdam düzeyini ve reel ücretleri belirleyen faktör efektif taleptir (Keynes, 2006, s. 25). Hükümet gerektiğinde tam istidamı, fiyat istikrarını ve ekonomik büyümeyi teşvik etmek için uygun mali ve parasal politikaları aktif olarak kullanmalıdır. Klasik iktisadın savunmuş olduğu devletin adalet, eğitim ve güvenlik dışındaki sektörlerde faaliyet göstermemesi görüşünü bu düşünceyle eleştirmektedir (Brue ve Grant, 2012, s. 457).

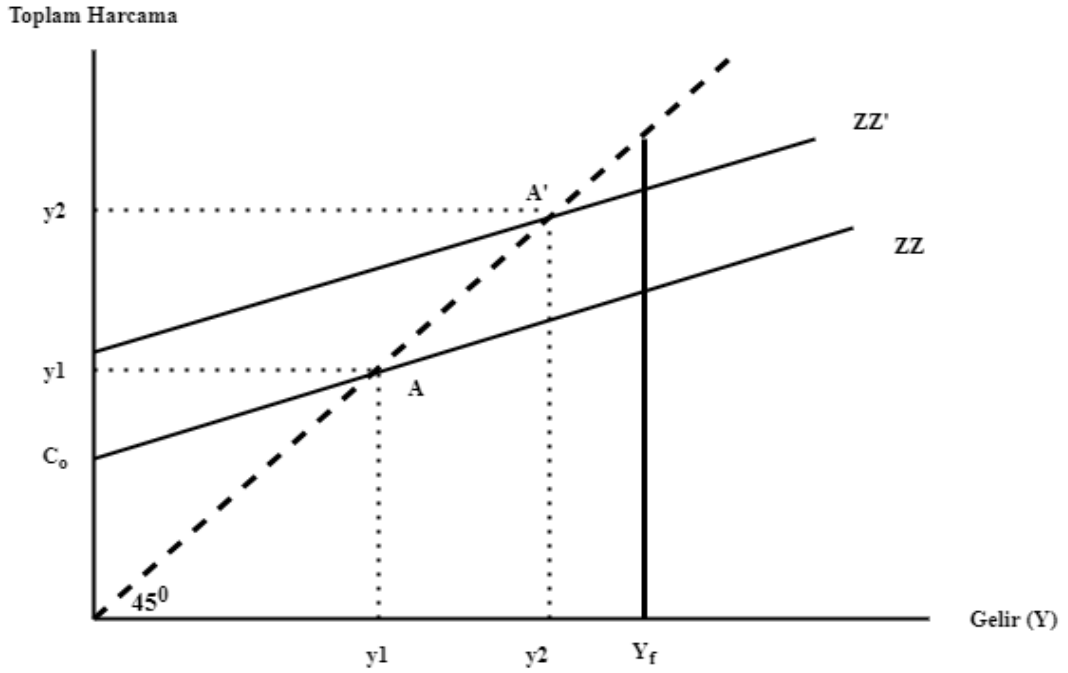
Keynes tarafından ortaya atılan iktisadi büyüme modeli olarak Gelir-Harcama modeline geçmeden önce çarpan mekanizmasından bahsetmekte fayda vardır. Çarpan mekanizması Kahn, (1931)'ın referans çalışması olan istihdam çarpanından esinlenerek sentezlemiş ve açıklamıştır. Çarpan, yatırım harcamalarından yapılacak bir birimlik artışın gelirlerde meydana getireceği daha büyük etkiye denmektedir. Buna göre yatırım harcamalarındaki artış toplam talepte bir atış meydana getirecek ve bu da ekonomiye daha büyük bir olumlu etki yaratacaktır. Çarpanın formülizasyonuna

baktığımızda ise $k = \frac{1}{1-c}$ veya $k = \frac{1}{s}$ olarak ifade edilebilmektedir (Keynes, 2006, ss. 102-103).

Basit bir Gelir-Harcama modeline bakıldığında öncelikli olarak modelin varsayımlarından bahsetmek gerekir. Bunlar (Krugman ve Wells, 2018, s. 415);

- Model dışa kapalı bir ekonomik yapı içermektedir.
- Modelde hane halkı ve firmalar faaliyet göstermektedir.
- Modelde devlet dışlanmaktadır. Buna göre vergiler ve kamu harcamaları sıfırdır.
- Model dışa kapalı bir ekonomik yapıyı içerdiği için dış ticaret yoktur. Bu çerçevede ihracat ve ithalat sıfır kabul edilmektedir.
- Modelde fiyatlar sabit kabul edilmektedir. Bunun neticesinde nominal ve reel GSYH birbirine eşittir.
- Modelde toplam harcamalardaki değişimler, toplam çıktıda değişmelere yol açmaktadır.
- Modelde yatırım harcamaları(I), tasarruflara(S) eşit kabul edilmektedir.

Varsayımlar neticesinde ortaya çıkan ekonomik modelin formülü $GSYH = C + I$ olacaktır. Burada “C” tüketim harcamalarını, “I” yatırım harcamalarını esas almaktadır. Modelde tüketim fonksiyonu $C = C_0 + cY$ oluşmaktadır. “ C_0 ” otonom harcamalarını temsil ederken, “ cY ” uyarılmış harcamaları harcamalarını temsil etmektedir. Milli gelir de tam istihdamı “ Y_f ” temsil etmektedir.

Şekil 5. Gelir-Harcama Modeli Ekonomik Büyüme Diyagramı

Kaynak:Blanchard (2017), Macroeconomics, s. 76'den düzenlenmiştir.

Toplam harcama ve gelirin oluşumunun anlatıldığı Şekil 5'e bakıldığında yatay ekseninde gelir, dikey ekseninde toplam harcamalar yer almaktadır. 45°'lik doğru sanal toplam arz doğrusunu gösterirken, diyagramda yer alan ZZ ve ZZ' eğrileri toplam talebi göstermektedir. Toplam harcamalara paralel olarak uzanan ve toplam arz doğrusunun kesmiş olduğu "Y_f" tam istihdam milli gelir dengesini göstermektedir. Dışa kapalı ve devletin olmadığı bir ekonomik model senaryosunda y₁-y₁ milli gelir seviyesi A noktası mevcut dengeyi göstermektedir. Ekonomide herhangi bir sebepten ötürü 1 milyar dolarlık bir yatırım ve tüketim harcaması olduğu varsayımı altında ekonomi de toplam talepte ve denge milli gelirde değişimler yaşanacaktır. Bu değişimler toplam talebi paralel olarak ZZ'den ZZ' ye getirecek ve yeni oluşan milli gelir denge noktası A' olacaktır. Milli gelir ise y₂-y₂ noktasında oluşacaktır. Dikkat edilmesi gereken bir diğer husus ise çarpan etkisiyle bahse konu olan 1 milyar dolarlık harcama toplam talepte ve milli gelirde çarpan etkisiyle daha yüksek bir dengenin A' de oluşmasını sağlayacaktır (Blanchard, 2017, s. 76).

2.4.3. Modern Büyüme Teorileri

Modern büyüme teorileri başlığı altında Harrod ve Domar büyüme modelleri, Solow büyüme modeli ve içsel büyüme modelleri açıklanacaktır.

2.4.3.1. Harrod-Domar Büyüme Modeli

Harrod'un büyüme modeli ile Domar'ın büyüme modeli birbirine benzer nitelikler taşımaktadır. Esas itibarı ile Harrod ve Domar'ın büyüme modelleri Keynesyen analize dayanır ve yatırım çoğaltıcı, hızlandıran ve toplam arz kavramları iki modelinde temelinde yer almaktadır (Savaş, 1982, s. 329). Ray Harrod (1939) ve Evsey Domar (1946) birbirlerinden bağımsız olarak ekonomik büyüme oranı ile sermaye stoku arasındaki ilişkiyi açıklayıcı teoriler geliştirmişlerdir. Harrod ve Domar arasındaki görüş farklılığının küçük ayrıntılar üzerinde olması ve iki teorisinin de Keynes'in statik kısa dönem teorisini dinamikleştirme çabası bu iki modelin literatürde Harrod-Domar büyüme modeli şeklinde yer almasına neden olmuştur (Snowdon ve Vane, 2017, s. 530). Ayrıca büyüme çabalarının arttığı bir dönemde Harrod-Domar büyüme modeli sermaye birikiminin önemine dikkat çekmiştir (Shaw, 2019, s. 611).

Harrod-Domar modelinde hızlandıran katsayısı önemli bir yere sahiptir ve kapital miktarında meydana gelen değişimin (ΔK) üretim miktarında meydana gelen değişime (ΔY) oranlanması ile bulunur ve yatırımın üretim değişimlerine olan duyarlılığını ölçmeye yarar (Savaş, 1982, s. 322).

Harrod modelde üç farklı büyüme türünden bahsetmiştir. Bunlar doğal büyüme hızı, garantili büyüme hızı ve gerçek (fiili) büyüme hızıdır. Doğal büyüme hızı; ekonomide mevcut olan üretim faktörlerinin âtıl faktör kalmayacak şekilde kullanımı sonucunda oluşan büyüme oranını ifade etmektedir. Bu büyüme hızı aynı zamanda "tam istihdam tavanı" şeklinde de adlandırılmaktadır. Sermaye artışı, nüfus artışı, doğal kaynak ve teknolojik gelişmeler doğal büyüme hızının belirleyicileri olarak çalışmaktadırlar (Kaynak, 2009, ss. 103–104). Garantili büyüme hızı; girişimcilerin ekonomik gidişat ile ilgili herhangi bir kaygıya sahip olmadıkları, yatırım ve tasarruf kararlarında herhangi bir değişikliğe gitmedikleri büyüme oranını ifade etmektedir. Harrod garantili büyüme hızını $Gw \cdot Cr = s$ şeklinde formüle etmiştir. Formülde Gw

garantili büyüme hızını, C_r dönem başı veya planlanan kapital ihtiyacını, s ise tasarruf eğilimini ifade etmektedir. Gerçek (fiili) büyüme hızı; bir dönem boyunca toplam çıktıda meydana gelen artışın yüzdesel ifadesidir. Harrod gerçek (fiili) büyüme hızını G . $C = s$ şeklinde formüle etmiştir. Formülde yer alan G gerçekleşen büyüme oranını C dönem sonunda ortaya çıkan kapital ihtiyacı veya hızlandırıcı ifade etmektedir. Gerçek büyüme hızının garantili büyüme hızından yüksek olması ekonomik büyümenin girişimci tahminlerinden yüksek olduğunu ifade eder ve bu durumda piyasada kapital yetersizliği meydana gelecektir. Kapital yetersizliğini gidermek için girişimcilerin çabaları kapital sıkıntısını daha da derinleştirecektir. Sonuç itibari ile dengeden giderek uzaklaşma olacaktır. Modeldeki dengenin bıçak sırtı benzetmesi bu duruma işaret etmektedir (Savaş, 1982, ss. 323–325).

2.4.3.2. Solow (Neo-Klasik) Büyüme Modeli

Solow “A Contribution to the Theory of Economic Growth” adlı çalışmasına tüm teorilerin tam olarak doğru olmayan varsayımlar üzerine kurgulandığını belirterek başlamış ve teoriyi teori yapan asıl şeyin bu olduğunu vurgulamıştır (Solow, 2010, s.65).

Solow (Neo-Klasik) büyüme modeli devletin modele dahil edilmediği neo-klasik üretim fonksiyonu üzerine inşa edilmiş bir büyüme modelidir. Tasarrufların, nüfus artışının ve teknolojik gelişmenin büyüme üzerindeki etkilerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Modele ilişkin temel varsayımlar şöyledir (Snowdon ve Vane, 2017, ss. 533–534);

- Hem tüketim hem de üretim için kullanılan tek bir mal mevcuttur.
- Ekonomi uluslararası sektörlere kapalı ve kamu sektörü model dışı bırakılmıştır.
- Planlanan tasarruflar her zaman planlanan yatırımlara eşittir.
- Tam fiyat esnekliği ve paranın yansızlığı varsayımları geçerli olup ekonomi sürekli potansiyel üretim düzeyinde üretim faaliyetlerini sürdürmektedir.
- Teknolojik gelişme oranı, nüfus artışı ve sermaye stokundaki yıpranma payı modelde tamamen dışsal faktörler olarak belirlenmiştir.

- Harrod-Domar’ın sabit sermaye – üretim (K/Y) ve sabit sermaye – emek oranı (K/L) varsayımları reddedilmektedir.

Solow modeline ilişkin üretim fonksiyonu çıktı eşittir sermaye ve işgücü eşitliği $Y = F(K, L) = K^a L^{1-a}$ ($0 < a < 1$) olarak kurgulanmıştır. Bu eşitliğe göre Cobb-Douglas üretim fonksiyonu geçerlidir ve bu durum ölçeğe göre sabit getiriye işaret etmektedir. Kısaca ifade etmek gerekirse tüm girdilerin iki katına çıktığı durumda çıktıda iki kat artacaktır. Solow’da bir diğer önemli denklem ise sermaye birikim denklemidir. $K = sY - dK$ denklemde K sermaye stokundaki değişimleri, sY brüt yatırım miktarını ve dK ise üretim esnasında ortaya çıkan yıpranmaları ifade etmektedir (Charles, ss. 20–21).

Sabit getirinin geçerli olduğu bir ortamda emek ve sermaye oransal olarak artış gösteriyorsa bu durumda üretim ve tasarrufta da oransal bir artış gözlemlenebilecektir. Ayrıca gerçekleşen yatırımlar sermaye emek oranının sabit kalması için gereken yatırım miktarını aşıyor veya daha altında kalıyorsa bu durumda dengeli büyümenin gerçekleşmeyeceğini de belirtmek gerekmektedir (Kaynak, 2009, s. 141).

2.4.3.3. İçsel Büyüme Modelleri

İçsel büyüme teorileri başlığı altında beşerî sermaye modeli, AK modeli, AR-GE modeli, yaparak öğrenme ve taşmalar modeli ve son olarak kamusal harcamalar ve altyapı hizmetleri modeli açıklanacaktır. Modellerin açıklamasına başlamadan önce Dinopoulos ve Şener, (2007)’in “New Directions in Schumpeterian Growth Theory” adlı çalışmasında yer alan içsel teriminden bahsetmekte fayda vardır. Dinopoulos ve Şener içsel terimini ekonomik aktörlerin (firmalar veya tüketiciler) işlevlerini (kar veya fayda) en iyi şekilde gerçekleştirmek için yapmış oldukları bilinçli eylemlerin sonucu olarak ortaya çıkan yenilikler olarak ifade etmişlerdir.

2.4.3.3.1. Beşerî Sermaye (Lucas) Modeli

Lucas beşerî sermaye modelini bireyin cari dönemde zamanını çeşitli aktivitelere ayırmasının bir sonucu olarak gelecek dönemlerde verimlilik seviyesinin farklılaşacağı varsayımı üzerine kurmuştur. Bu kurguda bireylerin beşerî sermaye

seviyesinin yüksek olması diğer üretim faktörlerine de pozitif bir yansıma sağlayacaktır (Lucas, 1988, s.17-18).

Lucas modelinde büyüme hızının düşük beşerî ve fiziksel sermayeye sahip ülkelerde yüksek olanlara (Schumpeterian modeller) göre düşük kalacağını belirtmiştir. Bu durum sermaye birikimin yüksek olduğu ülkelerde o faktöre ilişkin getirilerinde yüksek olacağı ifade etmektedir. Bu açıklama Lucas'ın beşerî sermaye ile ülkeler arasındaki farklılıklara ilişkin bir açıklaması olarak değerlendirilmektedir. Lucas ülkeler arasındaki yakınsama hipotezini reddederek ıraksamanın varlığına işaret etmiştir (Yardımcı, 2006, s. 101).

Lucas'ın modeline ilişkin model $Y = AK^a (uhL)^{1-a}$ şeklinde gösterilebilir. Denklemde yer alan değişkenlerden h bireylerin ortalama yetenek seviyesini, u bireylerin çalışmak için harcadıkları ortalama süreyi temsil etmektedir. Modelde uhL ise beşerî sermayenin üretim seviyesine katkısını göstermektedir. $u = 1$ olduğu durumda bireyler tüm vakitlerini çalışmaya harcayacak, bireysel yeteneklerini geliştirmek için ihtiyaç duydukları zamana sahip olamayacaklar ve bu durumda beşerî sermaye birikimi sıfır olarak gerçekleşecektir (Taban, 2010, s. 59).

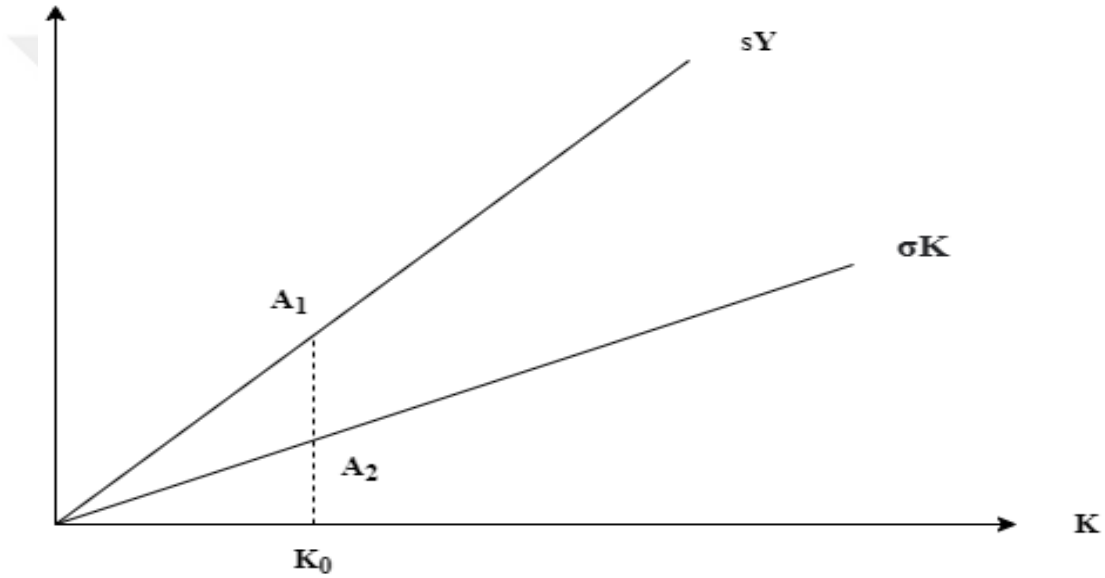
Beşerî sermayede bir artış meydana geldiğinde bu durum fiziksel sermaye artışına ve hasıla artışına katkı sağlayacak sonuç olarak içsel büyüme gerçekleşmiş olacaktır. Kısaca beşerî sermayenin dışsal etkisi fiziksel sermayenin azalan getirisine bir alternatif oluşturarak fiziksel sermaye artışına katkı sağlamakta ve büyümenin devamlılığı noktasında itici bir güç olarak ortaya çıkmaktadır (Kaynak, 2009, ss. 222–224).

2.4.3.3.2. AK (Rebelo) Modeli

Temel düzeyde AK modeli sermaye K ile toplam çıktı Y arasında doğru yönlü bir ilişkinin var olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca modelde sermaye faktörü geniş kapsamlı bir ifade olarak ele alınmaktadır. Kısaca sermaye faktörü bünyesinde beşerî sermayeyi de barındıran bir tanımlamadır. AK Modeline ilişkin üretim fonksiyonu kısaca $Y = AK$ şeklinde ifade edilmekte olup ölçeğe göre sabit getiri varsayımı kabul edilmektedir. Modelde yer alan A teknoloji düzeyini ifade eden pozitif bir sabiti temsil

etmekte olup bir birim sermayeye karşılık gelen üretim (çıktı) miktarını göstermektedir (Taban, 2010, ss. 43–44).

AK modelinde iki farklı üretim faktörü bulunmaktadır. İlk olarak zamana dayalı olarak birikebilen ve tekrarlanması mümkün olan fiziksel ve beşerî sermaye; ikinci olarak her zaman aynı seviyede kalan ve miktar olarak değişmeyen doğal kaynak modelde iki üretim faktörü olarak kullanılmaktadır (Rebelo, 1991, s. 502). Sermayenin net marjinal ürünü büyüme ile bağlantılıdır. Sermayenin net marjinal ürünü ne kadar yüksek olursa büyüme oranı da bağlantılı olarak o kadar büyük olacaktır (Rebelo, 1991, s. 504).

Şekil 6. AK Modeli için Solow Diyagramı

Kaynak: Barro ve Xavier (2004), *Economic Growth* s. 209'dan düzenlenmiştir.

Şekil 6'ya göre sY tasarrufları ve σK sermayenin yıpranma oranını göstermektedir. Tasarruflar doğrusu sY 'nin eğiminin sermayenin yıpranma payı σK 'nın eğiminden yüksek olması A_1 - A_2 aralığı kadar işçi başına düşen sermaye miktarının artacağını göstermektedir. Modelde teknolojik gelişme olmasa bile büyümenin mümkün olduğu ifade edilmiştir. AK modelinde sabit getiri varsayımı geçerli olduğu için yeni eklenen sermayenin verimliliği de azalmayacaktır. Modele göre gerçekleşen büyüme oranı kısa ve uzun vade de birbirine eşittir (Barro ve Xavier, 2004, s. 210).

2.4.3.3.3. AR-GE (Gorssman & Helpman) Modeli

AR-GE modelinin temelini Grossman ve Helpman'ın (1989–1993) tarihli “Comperative Advantage and Long-Run Growth” ve “Endogeneous Innovation in The Theory of Growth” adlı çalışmaları oluşturmaktadır. 1989 yılında gerçekleştirdikleri çalışmada teknolojiyi, firmaların kar maksimizasyon güdüsüne bağlı ve içsel olarak geliştirdikleri ifade edilmiştir. Ayrıca uzun dönem büyüme oranlarının belirlenmesinde dış ticaret ve sanayi politikaları da etkili olmaktadır (Biçen, 2018, s. 53).

Modelde endüstriyel araştırmaların masrafları ve faydaları uzun vadeli büyümenin hızını belirlemektedir. Mevcut olan bir malın kalitesinde bir iyileştirme yapıldığı zaman AR-GE karlılığında meydana gelen artış AR-GE'ye yeni kaynaklar çekecektir. Kalite artışı sonucu meydana gelen büyüme daha sonra ilerlemenin hızlanması ile tekrar artacaktır. Ayrıca inovasyon hem sermaye birikimine hem de büyümeye katkı sağlamaktadır. AR-GE Modelinde belirlenen üretim fonksiyonu ise $Y = K^a L_Y^\theta Z K^{1-a-\beta}$ şeklinde kurgulanmıştır. Burada Y nihai çıktıyı, K ve L_Y çıktı üretiminde kullanılan sermaye ve emek miktarını, Z ise ara girdilerin toplam bir ölçüsüdür (Grossman ve Helpman, 1994, s. 17).

Grossman ve Helpman modelinde büyümenin iki farklı şekilde gerçekleştiği belirtilmektedir. Bunlar (Taban, 2010);

- Mevcut üretimi yapılan malların nitelik olarak daha kaliteli hale getirilmesi yoluyla ve
- AR-GE sektöründe yapılan araştırmalar sonucunda devamlı olarak yeni teknolojilerin ortaya çıkması ve ürün çeşitliliğinin artmasına bağlı olarak gerçekleşen büyümedir.

2.4.3.3.4. Yaparak Öğrenme ve Taşmalar (Romer) Modeli

Emeğin niteliği ve teknolojik gelişmelerin büyüme modellerine dahil edilmediği bir ortamda Romer (1990) büyüme konusunda ciddi bir atılım gerçekleştirmiştir. Homojen mallardan oluşan pazarlar belirli bir süre sonra doygunluğa ulaşarak Neo-klasik modelin durağan dengesine ulaşmakta ve büyüme

durmaktadır. Ancak gerçek hayatta durum tam olarak böyle işlememektedir. Ülkelerin büyüme serüvenleri dinamik ve konjonktürel bir süreç olarak işlemektedir ve durağan olmadığı görülmektedir (Gürak, 2006, s. 126).

Romer (1990) bu dinamik analizi basitleştirmek adına birkaç basit varsayım kabul etmektedir. Öncelikle nüfus ve emeğin her ikisini de sabit olarak kabul edilir (Romer, 1990, s. 71). Solow modelinde dışsal olarak kabul edilen teknolojik gelişme ve yenilikler Romer modelinde içselleştirilmiştir. Model de karını artırmak isteyen şirketler AR-GE faaliyetlerine yoğunlaşarak elde ettikleri bilgileri ürüne dönüştürmektedirler. Daha sonra bu ürünlerin fikri mülkiyet haklarını alıp, fiyatları tam rekabet piyasasının üzerinde belirleyerek sürekli büyümeye katkı sağlamaktadırlar (Taban, 2010, s. 66).

Romer modeli üç sektör dört girdi üzerine kurgulanmıştır. Sektörler Ar-Ge, ara mallar ve tüketim malları sektörü olarak belirlenmişken; girdiler sermaye malları K , emek L , beşerî sermaye H ve teknoloji düzeyi A olarak belirlenmiştir. Sermaye malları tüketim malları kriterlerine göre ölçülmektedir. Emekten kasıt ise sağlıklı bireylerdir. Beşerî sermaye ise resmi eğitim veya işyeri eğitimi ile kazanılmaktadır (Gürak, 2006, ss. 129–130).

Sonuç itibari ile Romer modelinde büyüme, karını maksimize etmek amacı ile ekonomik ajanlar tarafından bilinçli olarak verilen yatırım kararları sonucunda ortaya çıkan teknolojik gelişmeler ile ilişkilendirilmektedir. Teknoloji ise kısmen dışlanabilirliğe sahip bir olgu olarak ifade edilmektedir. Ayrıca beşerî sermayenin büyüme üzerinde belirleyici bir rol oynadığı fakat büyük nüfusa sahip olmanın büyüme için yeterli bir olgu olmadığı ifade edilmiştir (Romer, 1990, s. 71). Ayrıca Romer'e göre fikirlerin doğal bir özelliği rakip olmamalarıdır. Bu durum bizi ölçeğe göre artan getiri olan duruma götürmektedir (Jones & Vollrath, 2013, s. 81).

2.4.3.3.5. Kamusal Harcamalar ve Altyapı Hizmetleri (Barro) Modeli

Barro modelinde kamu sektörü tarafından sunulan mal ve hizmetler bir üretim faktörü olarak kabul etmektedir. Ayrıca kamu hizmetlerinden ortaya çıkan dışsallıklar modelde dışsal olarak kabul edilmektedir. Kısaca kamu hizmetlerinde herhangi bir ücret talep edilmemektedir. Özel ve kamu tarafından gerçekleştirilen üretim sabit

getiriler varsayımı altında işlemektedir. Ek olarak devlet ve özel sektör tarafından gerçekleşen üretim eş anlı gelişmiyorsa azalan verimlerin geçerli olacağı da ifade edilmektedir (R. J. Barro, 1990, s. 106).

Barro (1988) modeli, AK modelinin daha kapsamlı olarak ele alınması sonucunda ortaya çıkan bir modeldir. Bu modelde üretim özel kesimin sermaye yatırımları ile kamu sektörünün sağladığı hizmetlerin toplamından oluşmaktadır. Modele ilişkin üretim fonksiyonu $Y = Ak^\beta g^a$ $a + \beta = 1$ şeklinde kurgulanmıştır. Denklemden y hane halkı başına üretim miktarını, k hane halkı başına sermaye miktarını g ise hane halkı başına kamu hizmeti miktarını ifade etmektedir (Biçen, 2018). Barro'nun denkleminde ölçeğe göre sabit getiri işlemekteyken burada dikkat edilmesi gereken nokta her bir üretim faktörünün ayrı olarak değerlendirildiğinde azalan getiriye sahip olmasıdır. Ayrıca modelde sermayenin sabit getirisini temin eden faktör olarak kamu harcamaları gösterilmektedir (Biçen ve Çoban, 2018, s. 33).

Barro'nun üretim fonksiyonuna dikkatlice bakıldığında emek faktörünün yer almadığı görülmektedir. Barro burada üretim faktöründe emeğin yerine kamu harcamalarını kullanmıştır. Ayrıca modeli basitleştirmek adına hükümetin tek bir gelir kaynağı (vergi) olduğu ve yine tek bir gider kaleminin (kamu malı arzı) olduğu varsayılmaktadır (Yulek, 1997, s. 10).

Barro modelinin içsel büyüme konusu kamu harcamaları ile işgücü başına özel sermaye stoku arasındaki ilişkiye bağlı olarak açıklanabilmektedir. Kamu harcamaları sifıra eşit olursa; durağan durumda işgücü başına özel sermaye stokunda meydana gelen büyüme de sifıra eşit olacaktır ki bu durumda içsel büyümeden bahsetmek mümkün değildir. Ters durumda kamu harcamaları pozitif ve sabit oranda artarsa işgücü başına özel sermaye stoku ve hasılda denk bir şekilde artacak ve içsel büyüme gerçekleşmiş olacaktır (Kaynak, 2009, ss. 232–233).

2. BÖLÜM

KAMU HARCAMLARI VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ LİTERATÜRÜ ÜZERİNE KISA BİR DEĞERLENDİRME

Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye yönelik çalışmaların tespit edilmesi, tespit edilen çalışmalardan elde edilen sonuçların değerlendirilmesi, literatüre dair geniş bir perspektiften bakılması adına ilgili literatürün incelenmesi önem arz etmektedir. Bu kapsamda çalışmanın bu kısmında kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisi literatürü incelenmiştir.

1. KAMU HARCAMALARI VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİNİN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ

Bibliyometrik araştırmaların tarihine bakıldığında ilk olarak “Journal of Documentation” dergisinin 1969 Aralık sayısında Alan Pritchard tarafından Bibliyometrik açıklama “bibliometric description” adındaki makalesinde tanımlanmıştır (Broadus, 1987, s. 373).

Pritchard (1969), yapmış olduğu çalışmada bibliyometrik çalışmayı kitaplar dergiler ve bunların yanında diğer yazışma araçlarının istatistiksel ve matematiksel yöntemler uygulanarak literatürün modellenmesi olarak tanımlamıştır. Bibliyometriyi Lancaster (1977), yazarlık, yayınlar ve literatürün kalıplarını incelemek için çeşitli istatistiksel analizlerin uygulanması yöntemi olarak açıklarken Diodato ve Gellatly (1994), bilginin dağılımında yayıncılık ve iletişim modellerini incelemek için sayımdan hesaplama kadar matematiksel ve istatistiksel teknikleri kullanımı olarak tanımlamıştır. Tanımların ortak noktaları alındığında bibliyometre veya bibliyometrik analiz yöntemi genel hatlarıyla literatürün ortaya çıkarılması, eksik ve çalışılmamış alanların tespitini içeren bir yöntem olarak ortaya çıkmaktadır.

1.1. Yöntem

Geçmiş araştırma bulgularını sentezlemek, belirli bir araştırma hattını ilerletmek için en önemli görevlerden biridir. Bilim adamları geleneksel olarak daha

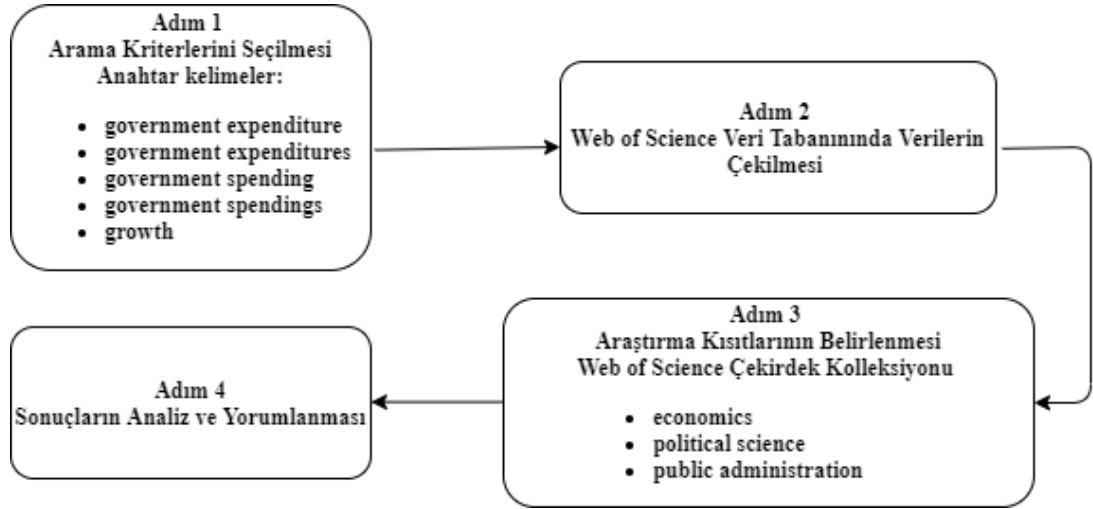
önceki bulguları anlamlandırmak için iki yöntem kullanmışlardır, bunlardan birincisi yapılandırılmış bir literatür taramasının nitel yaklaşımı, ikincisi ise meta analizin nicel yaklaşımıdır. Bibliyometrik araştırma yöntemleri ise nicel araştırma yöntemlerine dayanan, bilimsel alanların ve disiplinlerin tespitine yarayan üçüncü ve modern bir yöntemdir (Zupic ve Čater, 2014, s. 429).

Bibliyometrik bir araştırmalarda belgeler, anahtar kelimeler, yazarlar veya bilimsel kaynak ağlarının analizine dikkat edilmesi gerekmektedir. Bu tür ağların incelenmesi esas teşkil eden konuların veya çalışma ağının yapısı, bağlantıları hakkında bilgi edinmemizi sağlar. Bibliyometrik analizlerde haritalama ve kümeleme yöntemleri ile üç tür sorunun çözümünü bulmak için çaba harcanmaktadır. Bunlar (van Eck, Waltman ve Noyons, 2010, s. 284);

- Belirli bir bilimsel alandaki ana konular veya ana araştırma alanları nelerdir?
- Bu konular veya alanlar birbirleriyle nasıl bir ilişki içerisindedir?
- Belirli bir bilimsel alan zaman içinde nereye nasıl bir gelişme göstermiştir?

Bibliyometrik araştırmalarda harita ve kümeleme yönteminin kullanılması ve yukarıda belirtilen soruların çözümü için kullanılan programlardan birisi VOSviewer programıdır. Kullanılabilecek birçok bilgisayar programının aksine VOSviewer programı bibliyometrik harita ve kümeler oluşturmayı kolaylaştıran ve bunun yanında yüksek miktardaki verileri işleyebilen ve bunları anlamlı çıktılara dönüştürebilen bir programdır (van Eck ve Waltman, 2010, s. 523).

VOSviewer programında yararlanılabilecek bir diğer durum ise bibliyometrik araştırmalarda akademisyenlerin yıllara oranla çalışma eğilimleri, konuların dağılımı ve gelişiminin tespit edilmesidir(Ağcasulu ve Yavuz, 2021, s. 106).

Şekil 7. VOSviewer Akış Şeması

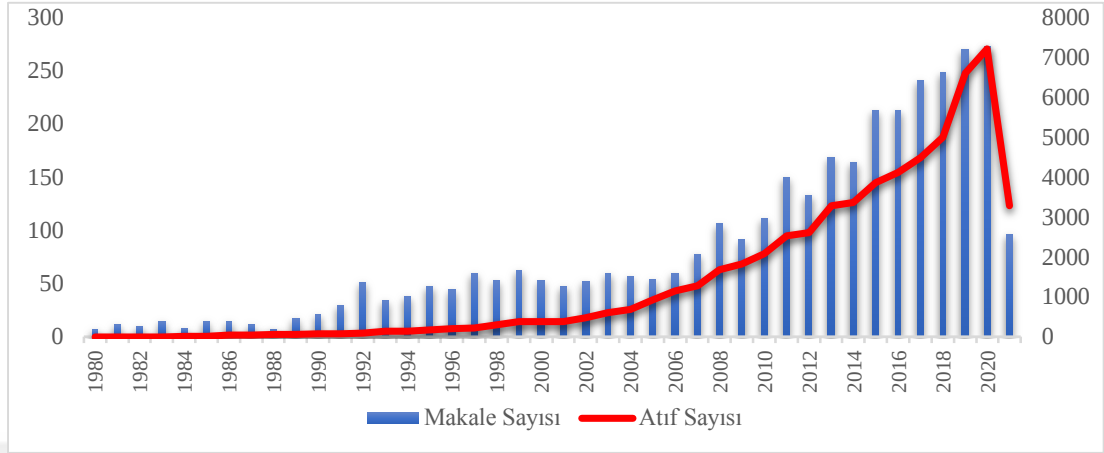
Kaynak: Ruiz-Real, Uribe-Toril, Valenciano ve Gázquez-Abad (2018) Worldwide Research on Circular Economy and Environment: A Bibliometric Analysis, s. 3’den yararlanılarak düzenlenmiştir.

Şekil 7’ye göre analizde izlenecek yöntemin birinci adımı arama kriterlerinin seçilmesidir. Çalışmada anahtar kelimeler “government expenditure”, “government expenditures”, “government spending”, “government spendings” ve “growth” olarak belirlenmiştir. Anahtar kelimelerin belirlenmesinin ardından analizde kullanılacak olan veriler Web of Science (WoS) çekirdek koleksiyonundan (SCI-EXPANDED, SSCI, A&HCI, CPCI-S, CPCI-SSH, BKCI-S, BKCI-SSH, ESCI) derlenmiştir. Adım 3’te araştırmanın özelleştirilmesi ve alan dışı sonuçların engellenmesi için “economics”, “political science” ve “public administration” kategorileri seçilerek çalışmanın çerçevesi/outlier sınırları belirlenmiştir. Alan daraltılması yapıldıktan sonra 3498 adet çalışma analize dahil edilmiştir. Son olarak adım 4’te gösterildiği gibi analize konu olan ilgili yıllar, yazar, kurum ve ülke işbirliklerinden elde edilen bulgular yorumlanmıştır. Bibliyometrik analizin tamamlanmasının ardından ilgili literatürdeki öncü çalışmaların belirlenmesi için en çok atıf alan 50 makale detaylı bir şekilde incelenmiş ve özet bulgulara çalışmada yer verilmiştir.

1.2. Analiz ve Bulgular

Büyüme ve kamu harcaması arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaların seyrini ve gelişimini izlemek adına literatürde yer alan yayınların kurum, ülke, yazar iş

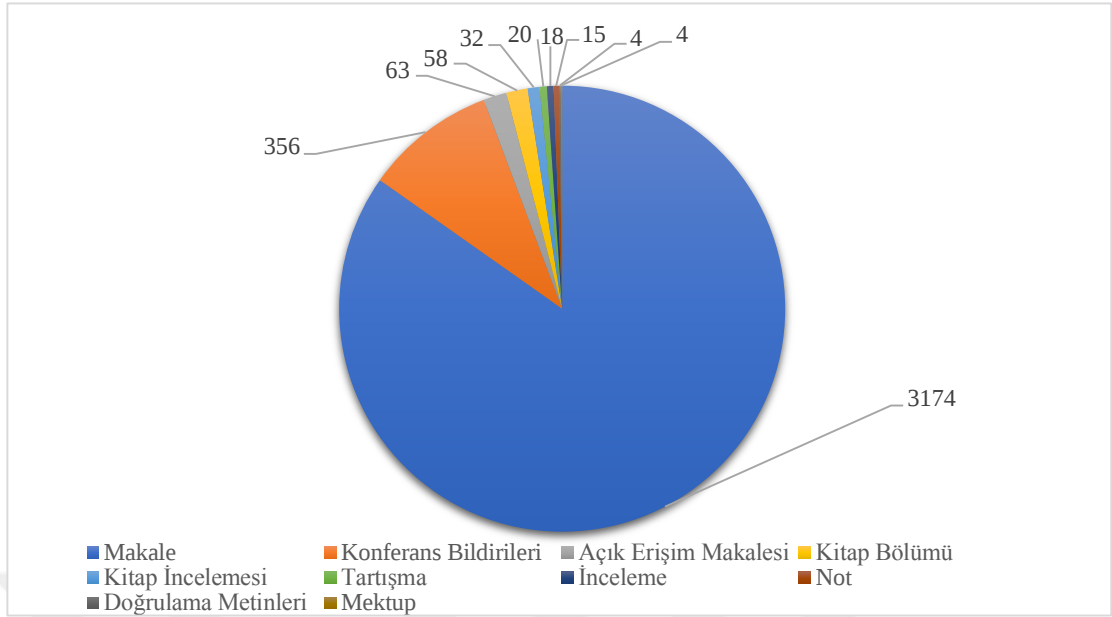
birlikleri bununla birlikte ülkeler arasındaki çalışmaların ve çalışmalarda kullanılan anahtar kelimelerin dağılımı incelenmiştir.

Şekil 8. Yıllar İtibariyle Yayın ve Atıf Sayısı

Kaynak: <https://apps.webofknowledge.com/> Erişim Tarihi: 23/06/2021

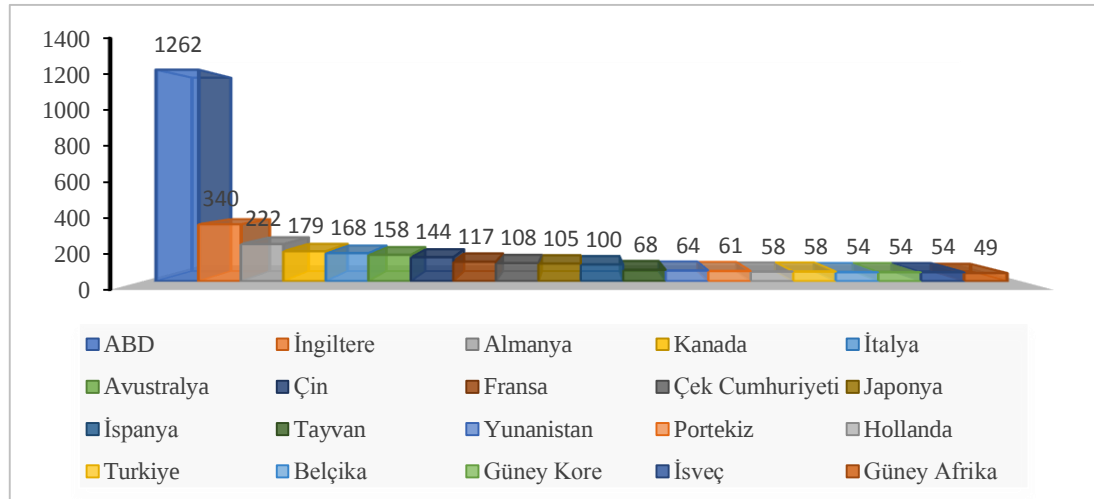
Bu çerçevede ilk olarak çalışmaların yıllar açısından seyri incelenmiştir. Şekil 8’de çalışma ve atıf sayılarının yıllar içerisindeki değişimi derlenmiştir. 1980-1983 yılları istisna olmak üzere çalışmaların ve atıfların sürekli olarak bir yükseliş trendinde olduğu saptanmıştır. 1990-2005 yılları arasındaki seyre bakıldığında çalışma ve atıf sayılarının stabil olduğu gözlemlenirken özellikle 2008 yılından sonraki süreçte çalışmaların yükselen bir ivme ile artış gösterdiği; bununla birlikte atıf sayılarının da paralel olarak arttığı tespit edilmiştir.

Şekil 9. Doküman Türlerine Göre Yayınların Dağılımı

Kaynak: <https://apps.webofknowledge.com/> Erişim Tarihi: 23/06/2021

Şekil 9’da çalışmaların türlerine göre dağılımı verilmiştir. Ekonomik büyüme ve kamu harcamaları özelindeki çalışmaların 3174’ünü makaleler oluşturmaktadır. Kalan yayınların 356’sı konferans bildirileri, 63’ü açık erişim makaleler, 58’i kitap bölümü, 32’si kitap incelemesi, 20’si editöryal rapor, yazı vb. materyallerden oluşan tartışmalardan, 18’i inceleme, 15’i akademik notlar, kalan 4’er tanesinde sırasıyla, doğrulama metinleri ve mektuplardan oluşmaktadır.

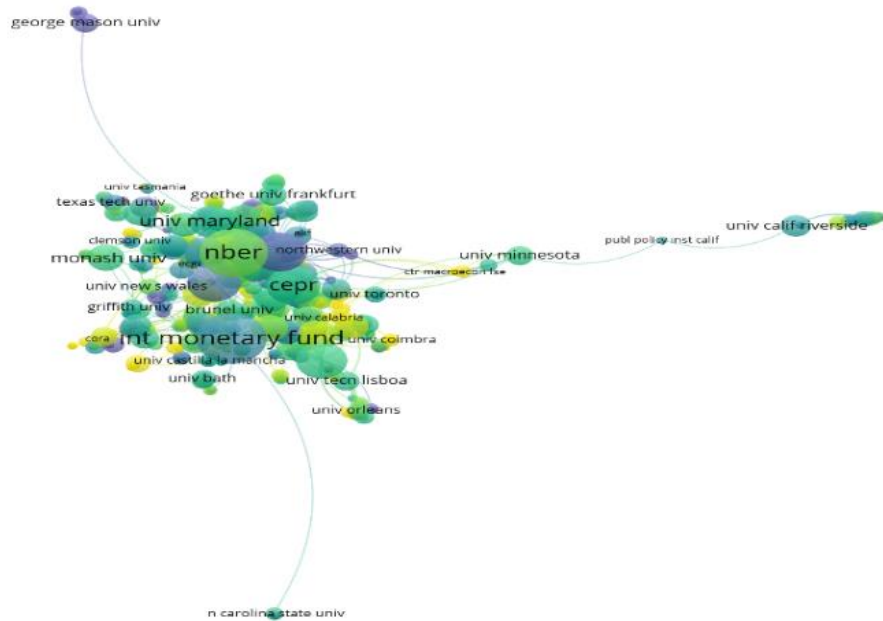
Şekil 10. Çalışmaların Ülkelere Göre Dağılımı

Kaynak: <https://apps.webofknowledge.com/> Erişim Tarihi: 23/06/2021

Şekil 10’da ekonomik büyüme ve kamu harcamaları üzerine olan yayınlar içerisinde en çok çalışmaya konu olan yirmi ülke seçilmiştir. Ülkeler bazında 1262 çalışma ile başı ABD çekmekte; 340 çalışma ile İngiltere ikinci sırada gelmektedir. Türkiye ise toplama 58 kaynakla birlikte Hollanda ile 15 ve 16. sırayı paylaşmaktadır.

1.2.1. Kurum İş Birliği

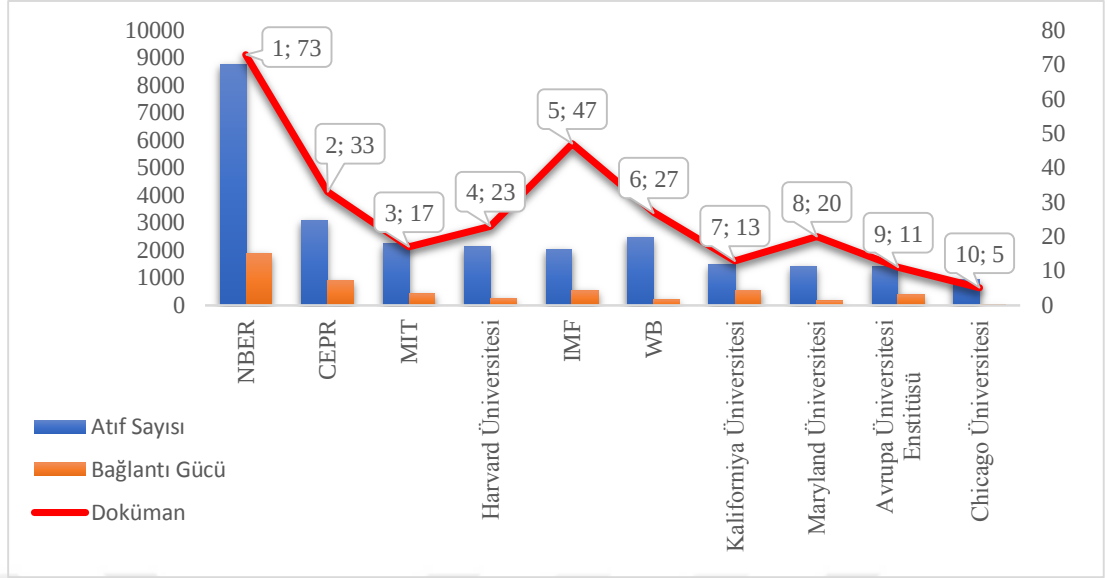
Analizde incelenen ilk konu kurumlara arası iş birliğidir. Şekil 11’de kurum iş birliği ağı, Şekil 12’de en etkili on kurum ve atıf sayılarına yer verilmiştir.

Şekil 11. Kurum İş Birliği Ağ Haritası

Kaynak: <https://apps.whoofknowledge.com/> Erişim Tarihi: 23/06/2021

Kurum iş birliği analizinde, bir kurumun en fazla 50 adet, en az ise bir makalesine yer verilmiştir. Tespit edilen 1128 kurum arasından 607 sinin birbiri ile bağlantısının olduğu tespit edilmiş ve bağlantı içerisinde olan kurumların ağ haritası çıkartılmıştır. Şekil 11 incelendiğinde kurum iş birliği ağ haritasında en yüksek bağlantı gücüne sahip ve ağ merkezinde yer alan kurumun ABD merkezli Ulusal Ekonomik Araştırma Bürosu (National Bureau of Economic Research-NBER) olduğu tespit edilmiştir.

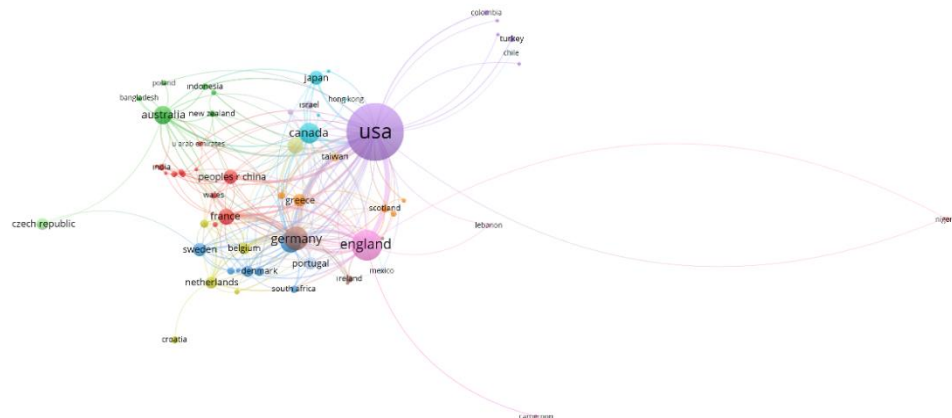
Şekil 12. Kurum İş Birliğinde En Etkili 10 Kurum

Kaynak: <https://apps.webofknowledge.com/> Erişim Tarihi: 23/06/2021

Şekil 12’de en etkili on kurumun Avrupa ve Amerika merkezli olduğu görülmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken bir diğer nokta ise kurumların genel olarak üniversiteler olduğudur.

1.2.3. Ülke İş Birliği

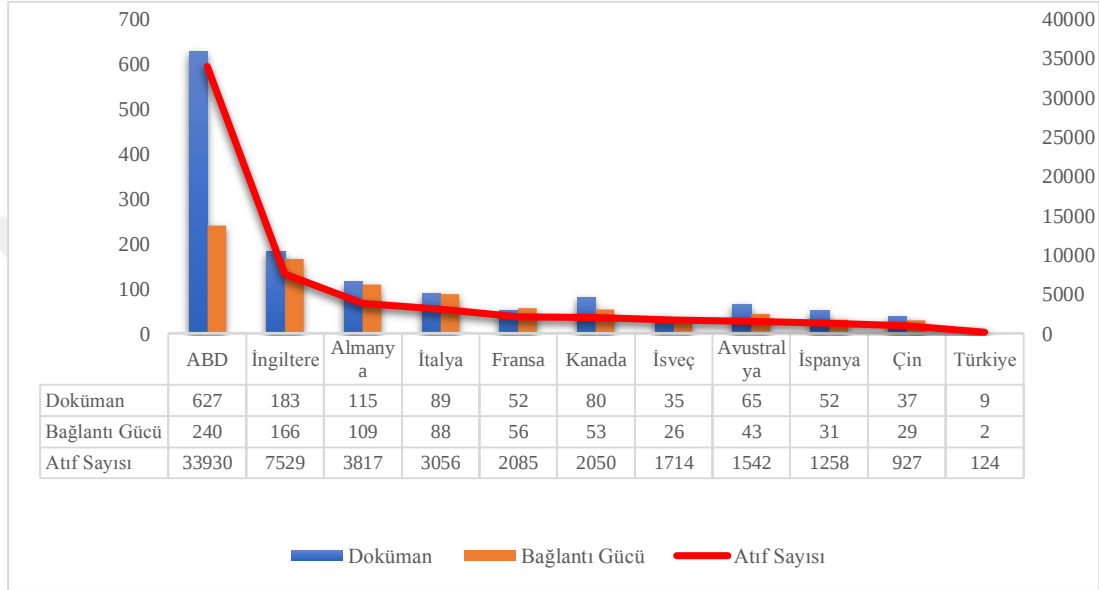
Bibliyometrik ağ analizinde incelenen ikinci konu ülkeler arası iş birliğidir. Şekil 13’te ülke iş birliği ağına Şekil 14’te ise en etkili on ülke ve Türkiye’yi inceleyen grafikler sunulmuştur.

Şekil 13. Ülke İş Birliği Ağ Haritası

Kaynak: <https://apps.webofknowledge.com/> Erişim Tarihi: 23/06/2021

Ülke iş birliği ağ analizinde bir ülkeden en fazla 650, en az ise 1 makale dahil edilmiştir. Seçim sonucunda elde edilen bulgular neticesinde toplamda 86 adet ülke içerisinde 72 sinin birbiriyle ilişkisi saptanmıştır. Çıkarılan ağ haritası incelendiğinde ağ bağlantı gücü, atıf sayısı ve çalışma sayısı olarak ağın merkezinde yer alan ülkenin ABD olduğu tespit edilmiştir. Ağ haritasında Türkiye'nin 9 çalışma, 124 atıf ile 2 bağlantı gücüne sahip olduğu tespit edilmiştir.

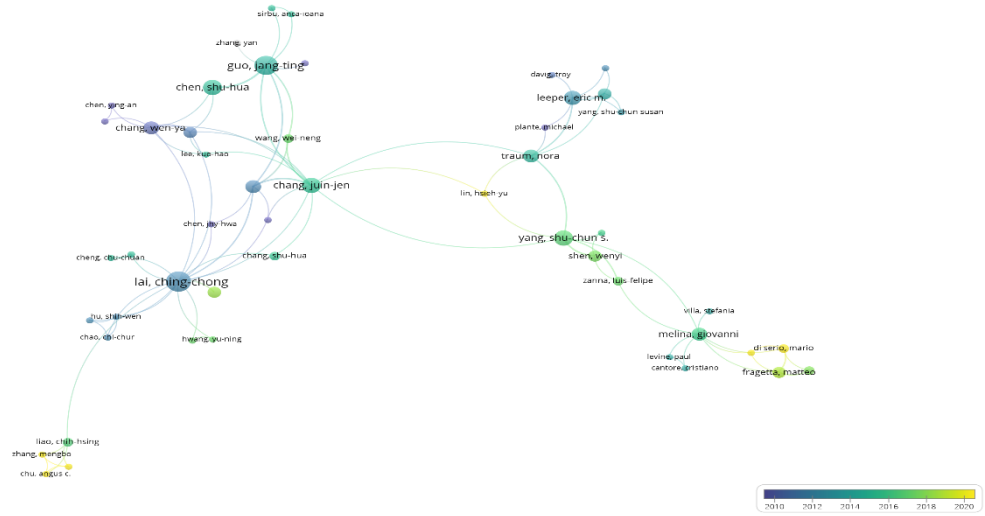
Şekil 14. Ülke İş Birliğinde En Etkili 10 Ülke ve Türkiye

Kaynak: <https://apps.webofknowledge.com/> Erişim Tarihi: 23/06/2021

Ülke iş birliğine ait detaylı veriler Şekil 14'te verilmiştir. Şekil 14'te bulunan veri tablosuna göre ülkeler arasında atıf, çalışma ve bağlantı gücü açısından en etkili ülkenin 33930 atıf sayısı, 627 çalışma ve 240 bağlantı ile ABD olduğu görülmektedir. Ardından gelen İngiltere ise 7529 atıf sayısı, 183 çalışma ve 166 bağlantı gücü ile ikinci gelmektedir. Şekil 13'teki bir diğer ayrıntı ise bu ülkeler arasında Türkiye'dir. Türkiye 124 atıf sayısı, 9 çalışma ve 2 bağlantı gücü ile 86 ülke arasından 37. Sırada yer almaktadır.

1.2.4. Yazar İş Birliği

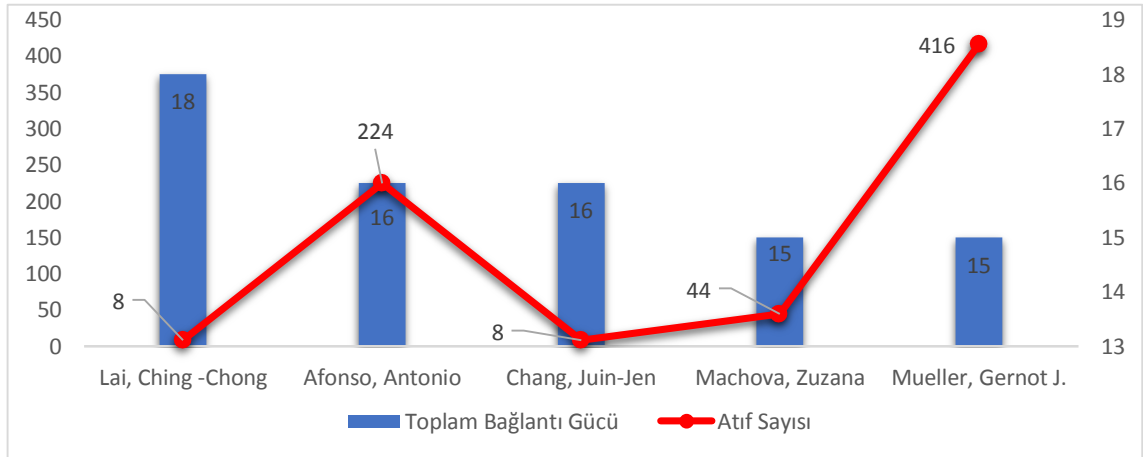
Bibliyometrik ağ analizinde incelenen üçüncü konu yazarlar arası iş birliğidir. Bu iş birliğini açıklamada kullanılan, Şekil 15'te ortak yazarlık ağı ve Şekil 16'da ise en etkili 5 yazar grafiği sunulmuştur.

Şekil 15. Yazar İş Birliği Ağ Haritası

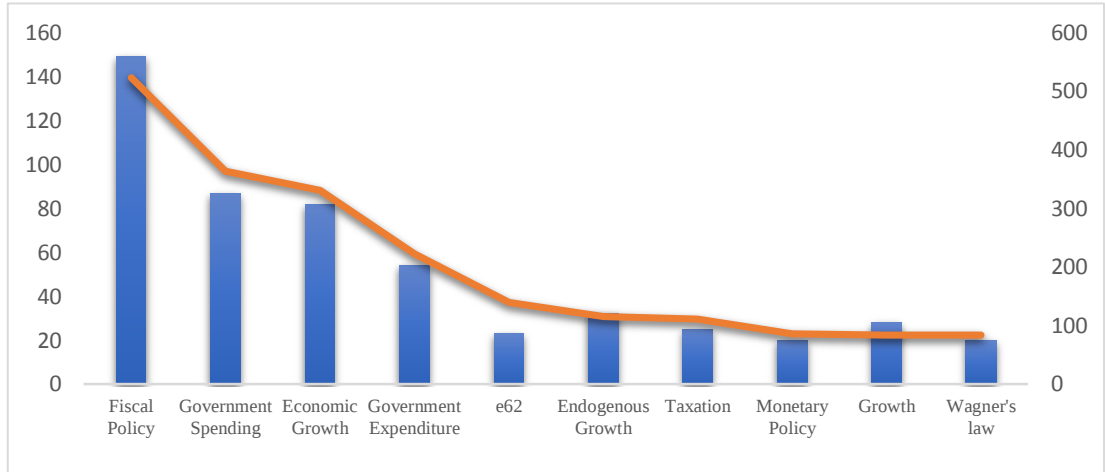
Kaynak: <https://apps.webofknowledge.com/> Erişim Tarihi: 23/06/2021

Yazarlar arası iş birliği ağ analizinde, bir yazarın en fazla 25 adet makalesi olması kısıtlayıcı kriter olarak seçilmiştir. Seçim sonucunda elde edilen bulgular neticesinde toplamda 5479 adet yazar olduğu gözlemlenmiştir. Elde edilen bulgular neticesinde toplam 5479 yazar içerisinde sadece 50'sinin birbiriyle ilişkide olduğu saptanmıştır. 5479 yazar arasından 50'sinin bir birbiriyle çalışmış olmasından dolayı yazarların genel olarak yalnız çalıştıkları çıkarımı yapılmıştır. Bununla birlikte kilit rol oynayan yazarlar neticesinde ağ bağlantısı kurulduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Şekil 16. Yazar İş Birliğinde En Etkili 5 Yazar

Kaynak: <https://apps.webofknowledge.com/> Erişim Tarihi: 23/06/2021

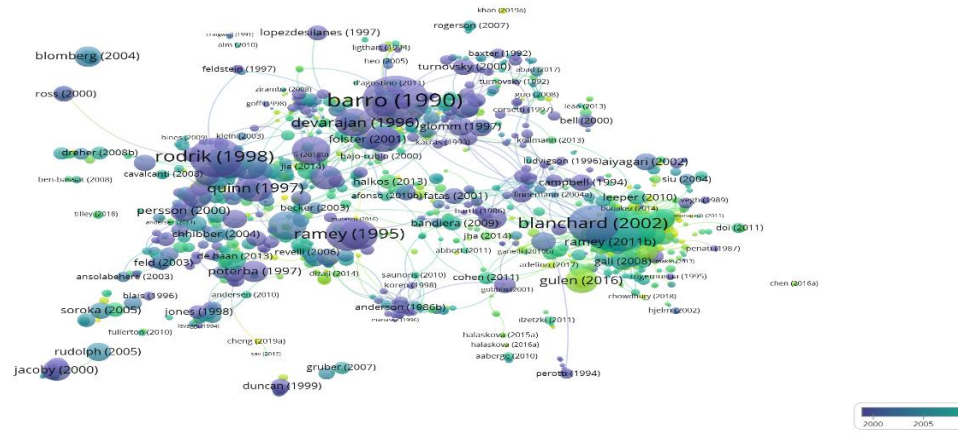
Şekil 18. En Çok Kullanılan 10 Anahtar Kelime

Kaynak: <https://apps.webofknowledge.com/> **Erişim Tarihi:** 23/06/2021

Analizden elde edilen bulgular neticesinde “fiscal policy” 149 kez kullanılarak 523 adet bağlantı gücüyle en çok kullanılan anahtar kelime olduğu tespit edilmiştir. İkinci en etkili anahtar kelime ise “government spending” olmuştur ve bu anahtar kelime ise 87 kez kullanılmış ve 363 bağlantı gücüne sahiptir. Üçüncü en etkili anahtar kelime “economic growth” kelimesi olmuştur ve bu anahtar kelime 82 kez kullanılmış ve 331 toplam bağlantı gücüne sahiptir. Onuncu en etkili kelime “wagner’s law” olmuştur ve bu anahtar kelime toplamda 20 kez kullanılmış ve 84 bağlantı gücüne sahiptir.

1.2.6. Çalışmalarda Atıf Ağı

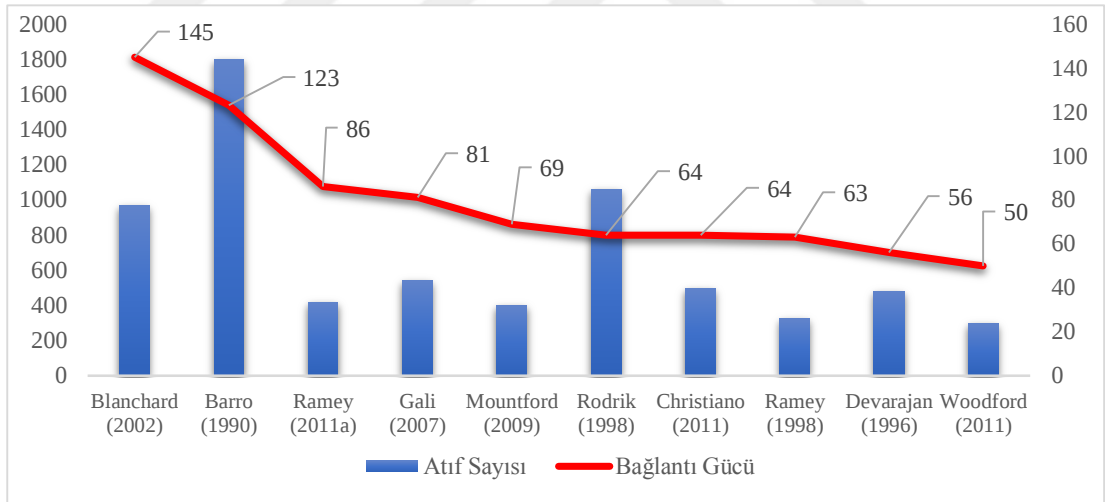
Şekil 18 ve Şekil 19’da çalışmalarda yapılan atıflara ilişkin ağ haritası ve en etkili 10 çalışma sunulmuştur.

Şekil 19. Çalışmalarda Atıf Ağ Haritası

Kaynak: <https://apps.webofknowledge.com/> Erişim Tarihi: 23/06/2021

Şekil 19’da yer alan 3498 çalışmanın yer aldığı ağ haritası incelendiğinde 1097 çalışmanın birbiriyle bağlantılı olduğu tespit edilmiştir. Ağın merkezinde Blanchard, Barro ve Ramey’in çalışmalarının olduğu görülmektedir. Çalışmaların genellikle 1980 ve 2005 yılları arasında kümelendiği tespit edilmiştir.

Şekil 20. Atıf Ağındaki En Etkili 10 Çalışma

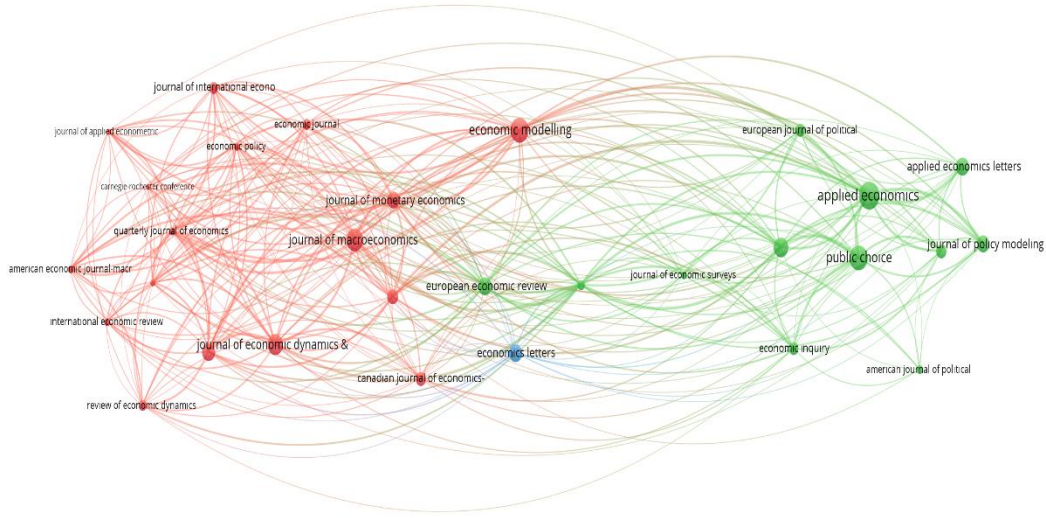
Kaynak: <https://apps.webofknowledge.com/> Erişim Tarihi: 23/06/2021

Şekil 20 incelediğinde Blanchard’ın 2002 yılında yapmış olduğu çalışmasının en güçlü bağlantıya sahip olduğunu görülmüştür Barro’nun 1990 yılında yapmış olduğu çalışma ise en çok atıf alan çalışma olarak karşımıza çıkmaktadır. Dikkat çeken diğer bir nokta ise Ramey’in 2011 ve 1998 yıllarında yapmış olduğu çalışmalarıdır. Buna

göre en etkili on çalışma arasında bağlantı gücü ve atıf sayısı esas alındığında Ramey'in literatürde oldukça etkili olduğu tespit edilmiştir.

1.2.7. Kaynaklarda Atıf Ağı

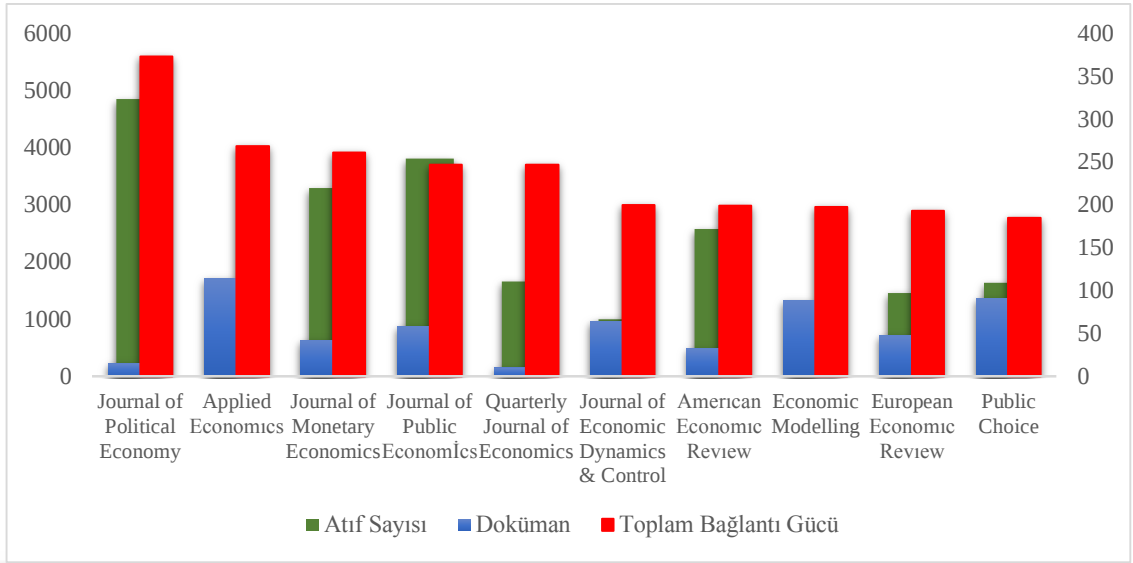
Bilimsel çalışmaların yayımlandıkları dergilerin güçlü bir saygınlığının olması yazarlar açısından dikkat edilen önemli hususlardan bir tanesidir. Bu bölümde çalışmaların yayımlandıkları kaynakların zamanla nasıl bir gelişim gösterdiği incelenmiştir. Şekil 20'de kaynaklarda atıf ağının görseli, Şekil 21'de ise en etkili 10 yayın kuruluşunun detaylı incelemesi yer almaktadır.

Şekil 21. Kaynaklarda Atıf Ağ Haritası

Kaynak: <https://apps.webofknowledge.com/> Erişim Tarihi: 23/06/2021

Şekil 21'de görselleştirilen analiz sonucunda elde edilen bulgular ile 764 dergi arasında 260 derginin birbiriyle bağlantılı olduğu tespit edilmiştir. Ağ'ın merkezinde "applied economics", "public choice" ve "journal of public economics" dergilerinin olduğu görülmektedir. Zaman göstergesi çalışmalar içerisinde hangi zamanlarda gerçekleştiğine dair yıllara özgü renkler belirlemektedir. Ağ haritasının geneline bakıldığında çalışmaların genellikle 2005 ve 2020 yılları arasında kümелendiğini tespit edilmiştir.

Şekil 22. Atıf Ağındaki En Etkin 10 Dergi

Kaynak: <https://apps.webofknowledge.com/> Erişim Tarihi: 23/06/2021

En etkili 10 dergiye baktığımızda ilk sırada atıf sayısı ve toplam bağlantı gücüyle “Journal of Political Economy” bulunmaktadır. İlgili dergi ekonomik büyüme ve kamu harcamaları alanında yayınlamış olduğu 15 çalışmayla, 4852 atıf, 373 toplam bağlantı gücüne sahiptir. İkinci sıradaki dergi ise “Applied Economics” olmuştur. Dergi en etkili on dergi arasında en çok yayın sayısına sahip olan dergidir. Buna göre yayınlamış olduğu 114 çalışma ile 1161 atıf almış ve 269 toplam bağlantı gücüne sahiptir. Bir diğer dikkat çeken dergi ise “Quarterly Journal of Economics” olmuştur. Derginin ilgili alanda yayınlamış olduğu 10 çalışma ile 1655 atıf almış ve 247 toplam bağlantı gücüne sahip olmuştur.

1.3. Uluslararası Literatürde Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisinde En Çok Atıf Alan Makaleler Üzerine Kısa Bir Değerlendirme

Bu bölümde kamu harcamaları ve ekonomik büyüme üzerine WoS çekirdek koleksiyonundan oluşturulan uluslararası literatürde en çok atıf alan 50 adet çalışmasının incelemesi yapılmıştır. Sıralama atıf sayısı baz alınarak en çok atıf alandan çalışma en aza doğru gerçekleştirilmiştir.

Barro (1990), kamu sektörünün üretmiş olduğu mal ve hizmetleri bir üretim faktörü olarak görmektedir. Kurmuş olduğu modelde kamu hizmetlerinden kaynaklı oluşabilecek dışsallıkları modelinde dışsal bir değişken olarak ele almaktadır.

Çalışmada özel sektör ve kamu sektörünün bir arada eşanlı olarak çalışması gerekliliğini vurgulamış ve sabit getiriler yasası çerçevesinde değerlendirmiştir. Özel sektör ve kamu sektörü tarafından yapılan üretimin eş zamanlı olarak yapılmaması durumunda ise azalan verimler yasasının devreye gireceğini söylemiştir.

Blanchard ve Perotti (2002), hükümet harcamalarındaki ve vergilerdeki şokların savaş sonrası dönemde Amerika Birleşik Devletler (ABD)'i ekonomik faaliyetleri üzerindeki dinamik etkilerini açıklamışlardır. Çalışmada vektör otoregresyon (VAR)/olay analiz yaklaşımı kullanılmıştır. Çalışma neticesinde verimli kamu harcama şokları neticesinde ekonomik büyümenin doğrusal bir şekilde olumlu etkilendiği ancak vergi artış şoklarının olumsuz olarak ekonomik büyümeyi etkilediği tespit edilmiştir. Çalışmadaki bir diğer bulgu ise hem kamu hem de vergi şoklarının gerçekleşmesinin yatırım harcamalarını olumsuz olarak etkilediğidir.

Ramey ve Ramey (1995), 92 ülke ve OECD üye ülkelerinde kamu harcamalarındaki dalgalanmaların ekonomik büyüme üzerine etkilerini incelemişlerdir. Kamu harcamalarının volatil olduğu ülkelerde daha düşük ekonomik büyüme yakalanırken, volatilitenin daha düşük seviyede olduğu ülkelerdeki kamu harcamalarının büyümeyi olumlu olarak etkiledikleri sonucuna ulaşmışlardır.

Glaeser, Scheinkman ve Shleifer (1995), 1960 ve 1990 yılları arasında ABD'nin 203 büyük kentinde yapmış oldukları ampirik çalışmada; ekonomik büyümeyi sağlayan dinamikleri açıklamışlardır. Çalışma neticesinde ekonomik büyümenin, kamu harcamalarıyla negatif, devlet borcuyla pozitif bir ilişkisi olduğunu saptamışlardır.

Christiano, Eichenbaum ve Rebelo (2011), faiz oranlarının sabit tutulduğu ya da sıfır bandında kaldığı dönemler içerisinde kamu harcamaları neticesindeki oluşan büyüme üzerindeki çarpan etkisinin incelemişlerdir. Çalışma neticesinde nominal faiz oranlarının sabit tutulduğu durumda kamu harcamalarında yaşanacak olan bir birimlik artışın çarpandan daha büyük olacağını ve bununda ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkileyeceğini tespit etmişlerdir.

Kneller, Bleaney ve Gemmell (1999), vergilendirme ve kamu harcamalarının durağan durum büyüme oranının içsel büyüme modellerinin tahminleriyle tutarlı olup

olmadığını inceledikleri çalışmalarında Barro'nun kamu harcamaları yaklaşımını model çalışma olarak kullanmışlardır. OECD ülkeleri üzerinde yapılmış olan bu çalışmada etkin olmayan kamu harcamalarının ve vergilendirmenin yüksek olmasının büyümeyi azaltırken, düzenli ve artan oranlı vergilendirme ve etkin hükümet harcamalarının büyümeyi arttırdığını gözlemişlerdir.

Mountford ve Uhlig (2009), 1955-2000 yılları arasındaki savaş sonrası verileri kullanarak oluşturmuş oldukları modellemede maliye politikası şoklarının etkilerini incelemişlerdir. Üç tür senaryo kurgusu üzerine ilerlemişlerdir. Bu üç türe bakıldığında; bütçe açığı modeli ile bir harcama atışı, denge bütçe modeli ile harcama artışı ve toplam gelirlerde bir atışın yaşandığı ancak kamu gelirlerinin sabit kaldığı durumu incelemişlerdir. Elde edilen bulgular neticesinde bütçeden açık verilmesi neticesinde borçlanmayla finanse edilen kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Zhang ve Zou (1998), Çin'in 1970'lerden sonraki büyüme ve kamu harcamalarının gelişimini inceleyen çalışmalarında, mali yerelleşme ile yerelde yapılan kamu harcamalarının kentlerin ekonomik büyümesini olumlu olarak etkilediğine ilişkin bulgular elde etmişlerdir.

Persson ve Tabellini (1999), çalışmalarında ekonomistlerin karşılaştırmalı olarak siyaset üzerine nasıl araştırma yapabileceklerini, kamu harcamalarının büyüklüğünü ve analizini siyasi sisteme nasıl entegre edebileceklerinin göstermeye çalışmışlardır. Modelde "Downs" yöntemi kullanarak oy maksimizasyonu ile kamu harcamaları arasında ilişki kurmaya çalışmışlardır. Karşılaştırmalı olarak yapmış oldukları çalışmalarında parlamenter sistem ile yönetilen ve başkanlık sisteminin olduğu ülkeleri analizlerinde kullanmışlardır. Buna göre başkanlık sistemi ile yönetilen ülkelerde parlamenter sistemin aksine kamu harcamalarının ekonomik büyümeye etkisinin daha olumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Jones, Manuelli ve Rossi (1993), çalışmalarında içsel büyüme modellerinde optimal vergilendirmenin büyüme üzerine etkilerini araştırmışlardır. Araştırma çerçevesinde üç adet model oluşturmuşlardır. Bu modellerden birincisi, fiziksel ve beşerî sermayenin olduğu model, ikincisi ise Lucas tarzı modeldir. Modeller teknoloji ve esnek işgücünü esas almaktadır. Bu iki modelde aşamalı vergi oranı sıfır olduğu

varsayımı ortadan kalktığı için kamu harcamaları dışsal tutulmuştur. İki modele ek olarak oluşturulan üçüncü modele kamu harcamaları dahil edilmiştir. Oluşturulan simülasyonlar neticesinde bu üç modelde de benzer sonuçlar elde edilmiştir. Elde edilen simülasyon sonuçları neticesinde kamu harcamaları ve vergi oranlarında alınan radikal kararların, yüksek büyüme rakamları ve ekonomik refah artışıyla sonuçlandığına ulaşılmıştır.

Ilzetzki, Mendoza ve Végh (2013), 44 ülkenin çeyreklik verilerini kullanarak ekonomik büyüme, döviz kuru rejimi, dış ticaret açıklığı ve kamu borçluluğu gibi değişkenler üzerine yapılmış olan çalışmada mali çarpanların makroekonomi üzerine yapmış olduğu etkileri gözlemlemiştir. Elde edilen bulgulara göre; kamu harcamalarının artışının ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin gelişmekte olan ülkelerde daha yüksek olduğu, mali çarpanın sabit döviz kuru rejimlerinde daha büyük olduğu, esnek döviz kuru rejimine sahip olan ülkelerde ise bu çarpanın sıfır ya da sıfıra yakın olduğu gözlenmiştir. Bununla birlikte, yüksek borçluluğa sahip olan ülkelerdeki mali çarpanın negatif etkisi olduğu bulgularına ulaşılmıştır.

Landau (1983), kamu harcamalarının GSYH içindeki payı ile kişi başına düşen reel GSYH'deki büyüme oranı arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Elde edilen bulgulara göre kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde olumsuz bir etkisinin varlığı tespit edilmiştir. Negatif etkinin tamamı nüfusu yetersiz ve alt gelir gruplarındaki ülkelerde gözlenmiş, orta ve üst gelir grubu için ise olumsuz bir ilişkiye dair kanıt bulunamamıştır.

Glomm ve Ravikumar (1997), dinamik denge modellerinde kamu harcamalarının büyüme üzerine etkilerini inceledikleri çalışmalarında kamu harcamaları iki tür olarak ele almışlardır. Bunlardan birincisi altyapı harcamaları diğeri ise eğitim harcamalarıdır. Sonuç olarak modellerde harcamaların büyüme üzerine etkilerini net ölçebilmek için eklemeler yapılması gerektiği üzerine görüş bildirilmiştir.

Cogan, Cwik, Taylor ve Wieland (2010), modern maliye politikası araştırmalarında kullanılan modelleri değerlendirmeyi amaçlamışlardır. Çalışma neticesinde elde edilen bulgular maliye politikalarının değerlendirilmesinde kullanılan modellerin yeterli olmadığı yönündedir. Bu durumun dayanak noktası olarak temel

varsayımları Yeni Keynesyen modellerde çarpan katsayılarının günümüz için oldukça yetersiz ve küçük olduğudur.

Bleaney, Gemmell ve Kneller (2001), 1970-1995 yılları arasında OECD ülkelerini kapsayan ampirik çalışmalarında kamu harcamaları ve vergilendirmenin büyüme üzerine kısa vadeli etkilerini incelemişlerdir. Elde edilen bulgular neticesinde Barro (1990)'nun içsel büyüme modelinin güçlü bir şekilde çalıştığı tespit edilmiştir.

Fan, Hazell ve Thorat (2000)'in, Hindistan'ının 1970-1993 yılları arasındaki yıllık verileri eyalet düzeyinde kullanarak yaptıkları çalışmada, farklı türdeki kamu harcamalarının kırsal kesim yoksulluk ve verimlilik artışı üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Elde edilen bulgular neticesinde Hindistan'ın kamu harcamalarının önceliklendirilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre kırsal kesime ve tarımsal araştırmalara aktarılacak kamu harcamaları kırsal kesimde yaşayan bireylerin yoksulluklarını azaltacak ve verimlilik artışı sağlayacaktır. Yapılan kamu harcamaları neticesinde ise verimlilik artışının büyüme üstünde olumlu bir etki yaratacağı saptanmıştır.

Nakamura ve Steinsson (2014), kamu harcamalarının büyüme üzerindeki etkilerini tahmin etmek için 1966-2006 yılları arasındaki ABD'nin savunma harcamaları verisi kullanmışlardır. Çalışmadaki amaç askeri harcamaların eyaletler bazındaki çarpan etkisini tahmin etmektir. Buna göre ABD'de toplam savunma harcamaları %1 artış gösterdiğinde California eyaletinde GSYH'de yaklaşık %3'lük, Illinois eyaletinde ise GSYH'de 0,5'lik bir artış yaptığını gözlemlemişlerdir. Ülke genelinde ise savunma harcamalarındaki %1 artışın ortalama olarak GSYH'de %1,5 oranında bir artışa sebep olduğu tespit edilmiştir.

Ansari, Gordon ve Akuamoah (1997), üç Afrika ülkesinde hangi görüşün çalıştığı üzerine granger nedenselliği ve Holmes-Hutton analizleri gerçekleştirmiştir. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre kamu harcamalarından ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisinin söz konusu üç afrika ülkesi olan Gana, Kenya ve Güney Afrika için geçerli olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki üzerine uluslararası literatür analizi incelendiğinde analiz kısıtları neticesinde 3498 çalışma yer almaktadır.

Bu çalışmalar arasından çalışmanın araştırma sorusu ile doğrudan ilgili olan en çok atıf almış elli çalışmadan seçilen yayınların detaylı incelemesi yapılarak özet olarak sunulmuştur. Arama kısıtları ve bu kısıtlar neticesinde elde edilen buglularda bazı çalışmaların kamu harcamaları değişkenini dolaylı olarak ele aldığı tespit edilmiştir. bu sebepten ötürü çalışmalarda kamu harcamaları dolaylı olarak alınması ve çalışmaların analiz kısıtları çerçevesinde en çok atıf alan makaleler arasında yer almaması kararlaştırılmıştır.

1.4. Türkiye Üzerine Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisini Ele Alan Çalışmalar

Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisi literatürde yıllar boyunca tartışılmış ve hala tartışılmaya devam eden oldukça dinamik konular arasında yer almaktadır. Literatürdeki tartışmaların, ekonomik büyüme arttığında kamu harcamalarının artacağı görüşünü savunan Wagner ve kamu harcamaları neticesinde ekonomik büyümenin artacağını savunan Keynes hipotezleri oluşturmaktadır. Türkiye üzerine kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkisini esas alan çalışmaların bazılarının Keynes hipotezini, bazılarının ise Wagner hipotezini desteklediği saptanmıştır.

Önder (1974), 1923-1967 yıllarını kapsayan kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmada endeks analizi gerçekleştirmiştir. Yapılan analiz sonucunda kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Yamak ve Küçükkale (1997), kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışmışlardır. Yapılan çalışmada değişkenler arasında bir ilişkinin varlığının tespit edilebilmesi için Granger nedensellik, Johansen eş-bütünleşme testi uygulamıştır. Değişkenlere uygulanan testler sonucunda 1950-1999 yılları arsında ekonomik büyümeden kamu harcamalarına doğru bir nedenselliğin varlığının söz konusu olduğu görülmüştür. Bu kapsamda Wagner kanunun geçerliliği kabul edilmiştir.

Halıcıoğlu (2003), Türkiye ekonomisinde Wagner hipotezini test etmiştir. 1960-2000 yıllarındaki kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin

varlığının saptanmaya çalışıldığı çalışmada Johansen eş-bütünleşme ve Granger nedensellik testi uygulanmıştır. Yapılan testler sonucunda söz konusu değişkenler arasında Wagner hipotezini destekleyici nitelikte bulgulara rastlanmamıştır.

Şimşek (2004), Türkiye'nin 1965-2002 yılları arasındaki ekonomik büyüme ve kamu harcamaları verilerini kullanarak yapmış olduğu çalışmada Keynes ve Wagner yaklaşımlarını sınamaktadır. Yapılan analiz sonucunda elde edilen bulgulara göre GSMH ile kamu harcamaları arasında çift yönlü bir nedenselliğin olduğunu tespit etmiş ve hem Keynes hem de Wagner yaklaşımlarının Türkiye ekonomisi için geçerli olduğunu belirtmiştir.

Arısoy (2005), yapmış olduğu çalışmada Türkiye'de kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Keynes ve Wagner Hipotezleri çerçevesinde incelemiştir. Granger nedenselliği, Johansen Eş-bütünleşme ve Hata Düzeltme Modeli kullanıldığı çalışma sonucunda uzun dönemde ekonomik büyümeden cari, yatırım ve transfer harcamalarına doğru tek yönlü bir ilişkinin varlığı saptanmıştır.

Ay (2005), Wagner teorisinin işleyişi üzerine var analizi gerçekleştirmiştir. Çalışma Türkiye ekonomisinde kamu harcamaları ve ekonomik büyüme verilerinden oluşan 1980-2005 yıllarını kapsamaktadır. Analiz sonucunda kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin uzun dönemde Wagner hipotezini desteklediği ancak kısa dönemde kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında böyle bir ilişkinin varlığının olmadığı öne sürülmüştür.

Işık ve Alagöz (2005), 1985-2003 yılları arasındaki verilerin kullanıldığı çalışmada gerçekleştirdikleri Johansen eşbütünleşme ve Granger nedensellik testleri sonucunda söz konusu dönemde iki değişken arasındaki nedenselliğin ekonomik büyümeden kamu harcamalarına doğru tek yönlü ve Wagner hipotezine uygun olduğunu saptanmıştır.

Oktayer ve Susam (2008), 1970-2005 yılları arasındaki Türkiye'de kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi tespit etmeye çalışmışlardır. Keynes hipotezinden ele alınan çalışmada EKK yöntemi kullanılmaktadır. Kullanılan analiz yönteminden elde edilen bulgulara göre Türkiye'de kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerine etkisinin anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bununla

birlikte kamu tarafından yapılan yatırım harcamalarının ekonomik büyüme üzerine olumlu bir etkisinin varlığına rastlanmamıştır.

Başar, Aksu, Temurlenk ve Polat (2009), Wagner ve Keynes hipotezlerinin ele alındığı çalışmalarında Türkiye'nin 1975-2005 dönemini sınır testi yaklaşımıyla test etmişlerdir. Test sonuçlarına göre kamu harcamalarının alt kalemleri ile ekonomik büyüme arasında bir nedenselliğin varlığından söz edilemediği için Türkiye ekonomisinde hem Wagner hem de Keynes hipotezlerinin geçerli olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Bağdigen ve Beşer (2009), Türkiye'nin 1950-2005 yılları arasındaki ekonomik büyüme ve kamu harcamaları verileri kullanılarak Wagner hipotezinin geçerliliğini incelemişlerdir. Yedi model kullanılan çalışmada bir model haricinde oluşturulan diğer altı modelde Türkiye'de kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisinde Wagner Kanunun geçerli olduğu saptanmıştır.

Çetinkaya ve Şahin (2009), Türkiye'nin 1924-2007 yılları arasındaki kamu harcamaları ve GSYH verilerinden yararlanarak En Küçük Kareler Yöntemi (EKK), Johansen Eşbütünleşme testi, Granger Nedensellik testi ve Vektör Hata Düzeltme Modeli aracılığıyla gerçekleştirdikleri analiz sonucunda iki değişken arasında herhangi bir nedensellik ilişkisinin varlığını tespit edememişlerdir.

Selen ve Eryiğit (2009), kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi açıklamaya yönelik olarak Wagner kanununu Türkiye ekonomisi açısından incelemişlerdir. Çalışmada 1923-2006 yılları arasındaki kamu harcamaları, ekonomik büyüme ve nüfus verileri kullanılmıştır. Johansen eş bütünleşme testi uygulanan analizde Wagner hipotezinin ilgili dönemde geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Gül ve Yavuz (2010), panel veri tekniği kullanılarak Avrupa Birliği (AB)'ne yeni katılan ülkeler ve Türkiye'nin kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisini 1996-2008 yılları baz alarak incelemişlerdir. Pedroni eş bütünleşme testi yapılan çalışmada söz konusu dönemde kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişki olduğunu saptamışlardır.

Tan, Mert ve Özdemir (2010), Türkiye'de kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin varlığını kanıtlamaya çalışmışlardır. VAR analizi, Toda-

Yamamoto nedensellik testinin yanında Wald testide uygulandığı çalışmada kamu harcamalarından GSYH'ye doğru bir nedenselliğin varlığı kanıtlanmıştır. Sonuç olarak 1969-2003 yılları arasında Türkiye'de Keynes Hipotezinin geçerli olduğu saptanmıştır.

Altunç (2011), kamu harcamaları ve bileşenlerinin ekonomik büyüme ile olan ilişkisini Türkiye özelinde araştırmıştır. Çalışmada 1960 – 2009 yıllarını kapsayan yıllık veriler kullanılarak ARDL sınır testi yaklaşımı, Vektör Otoregresif Regresyon (VAR) ve Granger nedensellik/Blok Dışsallık Wald Testi uygulanmıştır. Analiz sonuçlarına göre kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında Wagner hipotezinin geçerli olduğu sonucunda ulaşılmıştır. Kamu harcamaları bileşenlerine ayrılıp bakıldığında ise nedenselliğin yön değiştirdiği gözlemlenmiştir.

Deyneli (2011), Türkiye ekonomisinde adalet harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisini incelemiştir. Adalet harcamaları ve ekonomik büyüme arasında Keynes ve Wagner hipotezleri açısından bir ilişkinin kanıtlanması açısından Johansen eşbütünleşme ve Granger nedensellik testleri kullanılmıştır. Analizden elde edilen bulgular neticesinde kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğu bunun yanında kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında kısa dönemli bir nedenselliğin varlığına rastlanmamaktadır. Bu sonuçlara göre uzun dönemde Keynes hipotezi geçerlidir.

Gül ve Yavuz (2011), Türkiye'nin 1963-2008 yılları arasındaki kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisini Keynes ve Wagner hipotezleri çerçevesinde incelemişlerdir. Çalışmada kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin kanıtlanması adına eş bütünleşme ve Granger nedensellik testleri uygulanmıştır. Granger nedensellik testi sonuçlarına göre ekonomik büyümeden kamu harcamalarına doğru bir nedensellik ilişkisinin bulunamadığı, kamu harcamalarından ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik olduğu tespit edilmiştir. Yapılan eş bütünleşme sonucuna göre uzun dönemde kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında eş bütünleşmenin varlığı kanıtlanmış ve Keynes hipotezinin geçerli olduğu tespit edilmiştir.

Kanca (2011), kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin varlığını tespit etmek için Granger nedensellik, Engle-Granger eşbütünleşme testi ve

Vektör Hata Düzeltme modeli uygulamıştır. Yapılan ekonometrik analizler sonucunda kamu harcamalarından GSMH'ye doğru bir nedenselliğin kısa dönemli varlığından söz edilebildiği ancak uzun dönemde bu durumun tam tersi olduğu gözlenmektedir. Çalışma neticesinde kısa dönemde Keynes Hipotezinin geçerli olduğu uzun dönem de ise Wagner Hipotezinin geçerli olduğu gözlenmiştir.

Oktayer (2011), Türkiye'nin 1950-2009 yılları arasındaki kamu harcamaları ve ekonomik büyüme verileri kullanılarak yapılan çalışmada Wagner Kanunun geçerliliği sınanmıştır. Eşbütünleşme ve vektör hata düzeltme modellerinin uygulandığı çalışmada Wagner kanunun Türkiye ekonomisinde geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tasseven (2011), 1960-2006 yılları arasında Türkiye açısından Wagner yasasının geçerliliğini Johansen eşbütünleşme analizi ile incelemiştir. Analiz sonucunda elde edilen bulgulara göre Wagner hipotezinin Türkiye'de 1960-2006 yılları arasında geçerli olduğu saptanmıştır.

Sancar (2012)'ın çalışması kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin 2000-2001 yıllarında yaşanan krizler sonucunda Keynes ve Wagner hipotezlerinin Türkiye ekonomisi açısından endeks analizi yapılarak analiz sonuçlarının yorumlanmasını içermektedir. Uygulamaya konulan maliye politikaları neticesinde kriz döneminde kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin zayıflamasından ötürü iki değişkendeki artış hızlarında gözle görülür bir düşüş yaşanmıştır. Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin zayıflaması ve artış hızlarının düşüşünden ötürü Keynes ve Wagner hipotezlerinin söz konusu dönemde varlığından söz edilememektedir.

Yıldız ve Sarısoy (2012), OECD ülkelerinin 1980-2010 yılları arasındaki verilerini kullanarak panel veri yöntemiyle Keynes ve Wagner'in yaklaşımlarını test etmişlerdir. Araştırma sonucunda hem Wagner hem de Keynes'in yaklaşımlarının OECD ülkelerinde geçerli olduğunu saptamışlardır.

Abar, Erkal ve Yılmaz (2014), gelişmiş, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin 1994-2012 yılları arasındaki kamu harcamaları ve ekonomik büyüme verilerine eş bütünleşme ve nedensellik testleri uygulamışlardır. Pedroni ve Kao eş

bütünleşme test sonuçlarına göre değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. Granger nedensellik test sonuçlarına göre; gelişmiş ülkelerde Keynesyen gelir hipotezinin, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde ise Wagner hipotezinin geçerli olduğu tespit edilmiştir.

Aksu (2014), 1960-2009 yılları arasındaki dönemi için Türkiye'yi Keynes ve Wagner hipotezleri açısından değerlendirmiştir. Bu kapsamda maliye politika araçları (vergiler, kamu harcamaları toplam borç stoku) ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin tespiti için ekonometrik modellemeler kullanılmıştır. Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin varlığının saptanması açısından Granger nedensellik testi ve MWALD testleri kullanılmıştır. Yapılan testler sonucundan kısa dönemli nedensellik Keynes hipotezini doğrularken uzun dönem de ise her iki hipotezinde geçerliliği bulunmuştur.

Diler (2016), Türkiye'nin 1998-2010 yılları arasındaki kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin varlığının tespit edilmesi için ARDL sınır testi yaklaşımı ve Toda-Yamamoto nedensellik testi kullanmıştır. Yapılan analiz neticesinde kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında eşbütünleşme ilişkisi tespit edilmiştir. Ancak 1980-2010 yılları arasında kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında bir nedensellik ilişkisinin varlığına rastlanmamıştır.

Güder, Yücekaya ve Şenyurt (2016), kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin varlığını Keynes ve Wagner hipotezleri çerçevesinde kanıtlamaya çalışmışlardır. 2006-2015 yılları arasındaki kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında bir nedenselliğin tespit edilmesi için Granger nedensellik testine başvurulmuştur. Test sonucunda Türkiye'de söz konusu dönemde kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında hem Keynes hem de Wagner hipotezlerinin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Özpençe (2017), kamu harcamaları, vergi gelirleri ve ekonomik büyüme arasındaki nedenselliği açıklamaya yönelik yapmış olduğu çalışmada Türkiye'nin 1980-2015 yılları arasındaki verileri kullanmıştır. Gerçekleştirilen Granger nedensellik testi sonucundan elde edilen bulgulara göre ekonomik büyüme ve vergi gelirleri, kamu harcamalarının nedeni iken, kamu harcamaları ve vergi gelirleri arasında bir nedensellik ilişkisinin varlığına rastlanmamıştır.

Pata ve Tütüncü (2017), Türkiye'nin 1960-2015 yılları kamu harcamaları ve ekonomik büyüme verilerini yapısal kırılmalı eş bütünleşme testi ile incelemişlerdir. Maki eş bütünleşme testi, FMOLS, DOLS ve hata düzeltme modelleriyle yapılan analizler sonucunda elde edilen bulgulara göre Türkiye'nin 1960-2015 yılları arasında kamu harcamalarından ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir ilişkinin varlığı tespit etmişlerdir.

Tülümce ve Yayla (2017), Türkiye'deki kamu harcamalarının bileşenleri ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Keynes ve Wagner Hipotezleri açısından 1988-2016 yılları için VAR ve Granger nedensellik testleriyle incelemişlerdir. Analizler sonucunda savunma ve sosyal güvenlik, transfer ve cari harcamalarla ekonomik büyüme arasında nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Tespit edilen ilişki neticesinde Türkiye'de cari harcamalardan büyümeye doğru bir nedenselliğin bulunduğu ve Keynes hipotezinin geçerli olduğu görülmüştür. Bununla birlikte ekonomik büyümeden eğitim harcamalarına doğru da bir nedenselliğin bulunduğu ve Wagner hipotezinin (eğitim harcamaları için mi sadece yoksa hepsi için mi?) ülkemizde söz konusu dönemde geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Şit ve Karadağ (2017), Türkiye'de kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Keynes ve Wagner hipotezleri aracılığıyla açıklamaya çalışmışlardır. Bu kapsamda 1980-2016 yılları arasındaki veriler ile Toda-Yamamoto nedensellik testi yapılmış ve Türkiye'de hem Keynes hem de Wagner hipotezlerinin geçerli olduğuna dair bulgular elde etmişlerdir.

Zeren ve Yaraşır Tülümce (2017), 1975-2014 yılları arasındaki verileri kullanarak kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Hacker-Hatemi J. ve asimetrik nedensellik testleri ile incelemişlerdir. Analiz sonucunda elde edilen bulgulara bakıldığında pozitif şokların kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü etkisinin varlığı çalışmada elde edilen temel sonuç olduğu görülmektedir. Buna göre kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında Keynes ve Wagner yaklaşımlarının Türkiye açısından geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yavuz ve Doruk (2018), yapmış oldukları çalışmada Türkiye ekonomisinde Keynes ve Wagner'in hipotezleri açısından kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1950-2017 dönemi için ARDL sınır testi ile incelemişlerdir. Elde

edilen sonuçlara göre Türkiye ekonomisinde kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında Wagner ve Keynes hipotezinin birlikte geçerli olduğu saptanmıştır.

Altınır (2019), OECD ülkelerinin kamu harcamaları ile ekonomik büyüme performansları arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Kamu harcamalarını eğitim, sağlık, savunma ve toplam kamu harcamaları olmak üzere dört gruba ayırmış ve bu verileri 1995-2016 yılları arasında incelemiştir. Panel simetrik ve asimetrik nedensellik testleri ile analizi gerçekleştirmiştir. Simetrik nedensellik testinin sonuçlarına göre sağlık ve savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasında Keynesyen hipotezin geçerli olduğu sonucuna ulaşmıştır. Toplam kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında Wagner hipotezi geçerli iken eğitim harcamaları ile ekonomik büyüme arasında hem Keynesyen hem de Wagner hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Fırat ve Tuğlu (2019), finansal kriz dönemlerinde kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisini incelemiştir. Çalışmada Türkiye'nin 1998-2018 döneminde gerçekleşen çeyrek verileri kullanmışlardır. Ekonomik büyüme ve kamu harcamaları ilişkisini ARDL sınır testi yaklaşımı kullanarak gözlemlemiştir. Analiz sonucunda elde edilen bulgulara göre Türkiye'de kamu harcamalarının kısa ve uzun dönemde pozitif olarak etkilediği saptanmıştır.

Gövdeli (2019), Wagner ve Keynes hipotezlerinin geçerliliğin kanıtlanması adına Türkiye'nin 1930-2014 yılları arasındaki kamu harcamaları ve ekonomik büyüme verileri kullanarak yapılan çalışmada, Maki eş bütünleşme testi ve eş bütünleşme katsayı tahmincisi FMOLS ve Hatemi J. asimetrik nedensellik yöntemini kullanmıştır. Veriler üzerinden elde edilen bulgular neticesinde kamu harcamalarındaki artışın ekonomik büyümeyi arttırıcı etki yaptığı gözlemlenmiştir. Bu etkinin tek yönlü olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Kamacı ve Kılıç (2019), yapmış oldukları “*Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme ve İşsizlik Üzerine Etkisi: OECD Ülkeleri Örneği*” adlı çalışmada 17 OECD ülkesinin 1996-2015 dönemi verilerini kullanmışlardır. Panel veri analizinin kullanıldığı çalışma da nedensellik testleri uygulanmıştır. Yapılan ekonometrik analizler sonucunda kamu harcamalarının ekonomik büyüme ve işsizlik üzerinde çift yönlü bir ilişkinin varlığı kanıtlanmıştır. Ortaya çıkan bulgular sonucunda hem Keynes hem de Wagner Hipotezlerinin geçerli olduğu tespit edilmiştir.

Arestis, Şen ve Kaya (2021), Türkiye'nin 2006-2019 yılları arasındaki kamu harcamaları ve ekonomik büyümenin çeyreklik verilerini kullanarak Keynes ve Wagner hipotezlerini incelemişlerdir. Doğrusal ve doğrusal olmayan Granger nedensellik analizinin yapıldığı çalışmada savunma, eğitim, sağlık vb. harcama türlerinin ekonomik büyümenin nedeni olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

1.5. Değerlendirme

Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisi ekonomi literatüründe önem arz eden konulardandır. İki değişken arasındaki ilişkinin tespit edilmesine yönelik literatürdeki çalışmaların tespiti ve bu çalışmaların eksik yönlerinin belirlenerek yapılacak olan çalışmalara ışık tutulması elzemdir. Bu kapsamda literatürde kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi esas alan çalışmaların bibliyometrik analiz neticesinde haritalandırılması, literatüre katkıda bulunmuş çalışmaların tespit edilmesi ve geniş bir perspektiften değerlendirilmesi amaçlanmıştır. 1975-2021 yılları arasındaki kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisini esas alan çalışmaların VOSviewer programı aracılığıyla yazar, kurum, ülke ve atıf ağ haritalandırması yapılmıştır. Çalışmanın kapsamını, Web of Science çekirdek koleksiyonuna uygulanan belirli değişkenler sonucunda ortaya çıkan 3498 çalışma olmaktadır.

Analiz neticesinde elde edilen 3498 çalışmanın en çok yayınlandığı ve atıf aldığı zirve yılın 2020 olduğu tespit edilmiştir. Toplam atıf sayısına göre sıralanan 3498 çalışmanın dahil edildiği analizde en dikkat çekici sonuç, en çok çalışmaya sahip olan, atıf alan ve bağlantı gücüne sahip olan kaynak, kurum ve yazarların ABD kaynaklı olmasıdır. ABD kaynaklı kaynak, kurum, yazar ve kurmuş oldukları iş birliklerinin genel olarak ağı merkezinde yer aldıkları saptanmıştır. Çalışmada dikkat çeken bir diğer nokta ise en etkili kurumların üniversiteler olduğudur. Çalışmalarda kullanılan anahtar kelime yapısına bakıldığında “economic growth”, “fiscal policy” ve “public spending” ağ haritasının merkezinde olduğu saptanmıştır. Analiz neticesinde en çok atıf alan çalışmaların büyük çoğunluğunun ABD ve Avrupa kaynaklı yazarlar tarafından kaleme alındığı tespit edilmiştir. Barro (1990), Rodrik (1998) ve Blanchard (2002) çalışmalarının ağ haritasında merkezde yer aldığı saptanmıştır. Çalışmaların yayınladığı kaynaklarda toplam bağlantı ve atıf sayısında sırasıyla “journal of political

economy”, “applied economics”, “public choice” ve “journal of public economics” dergilerinin ağ haritasının merkezinde yer aldığı tespit edilmiştir.

Çalışmaların seçilmesinde, Web of Science çekirdek koleksiyonun ve seçimi daraltarak daha doğru sonuçların elde edilmesi için kullanılan değişkenler çalışmanın sınırları olarak sıralanabilmektedir. Daha doğru kaynaklara ve çalışmalara ulaşabilmek bununla birlikte analizin yorum kapasitesini artırmak amacıyla bu kısıtlar çalışmaya konulmuştur. Analizin genişletilmesi ve literatüre tam hakimiyetin sağlanması adına değişkenlerin ve veri tabanlarının genişletilmesi literatüre bu konuda daha fazla katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Türkiye üzerine kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin Keynes ve Wagner hipotezleri açısından yapılan çalışmalarda özellikle 2000’li yıllardan sonra artış gösterdiği gözlemlenebilmektedir. Çalışmalarda yapılan ampirik analizler neticesinde elde edilen bulgular incelendiğinde Türkiye açısından kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisinin bazılarının Keynes Hipotezini, bazılarının Wagner hipotezinin incelediği bununla birlikte her ikisini de destekleyen ve her iki hipotezin de geçersiz olduğu sonuçlara ulaşılmıştır. Literatürde yapılan çalışmalar arasında Wagner hipotezinin geçerli çalışmalara bakıldığında; Önder (1974), Yamak Küçükkale (1997), Halıcıoğlu (2003), Arısoy (2005), Ay (2005), Işık ve Alagöz (2005), Bağdigen ve Beşer (2009), Çetinkaya ve Şahin (2009), Selan ve Eryiğit (2009), Tan vd. (2010), Altunç (2011), Tasseven (2011) ve Özpençe (2017) çalışmaları inceledikleri zaman aralığı ve Türkiye açısından Wagner hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bunun yanı sıra Keynes hipotezinin geçerli olduğu çalışmalara bakıldığında ise bu çalışmalar; Oktayer ve Susam (2008), Çetinkaya ve Şahin (2009), Gül ve Yavuz (2010), Deyneli (2011), Gül ve Yavuz (2011), Pata ve Tütüncü (2017), Fırat ve Tuğlu (2019), Kamacı ve Kılıç (2019) ve Arestis, Şen ve Kaya (2020) çalışmaları Keynes hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Çalışmalarda Keynes ve Wagner hipotezlerinin geçerli olduğu çalışmalara bakıldığında bu çalışmalar; Şimşek (2004), Çetinkaya ve Şahin (2009), Kanca (2011), Yıldız ve Sarısoy (2012), Abar vd. (2014), Aksu (2014), Güder vd. (2016), Şit ve Karadağ (2017), Zeren ve Tülümce (2017), Yavuz ve Doruk (2018), Altiner (2019) ve Altiner (2019) hem Keynes hem de Wagner hipotezinin Türkiye ekonomisi için geçerli olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra çalışmalarda her iki

hipotezinde geçersiz olduğu çalışmalara bakıldığında ise bu alışmalar; Başar vd. (2009), Karagöz ve Karagöz (2010), Sancar (2012), Diler (2016) hem Keynes hem de Wagner hipotezlerinin geçersiz olduğunu tespit etmişlerdir.

3. BÖLÜM

KEYNES VE WAGNER HİPOTEZLERİNİN KIRILGAN BEŞLİ ÜLKERİ AÇISINDAN AMPİRİK ANALİZİ

1. ÇALIŞMADA KULLANILAN VERİLER

Çalışmada Türkiye, Hindistan, Brezilya, Güney Afrika ve Endonezya'dan oluşan kırılğan beşli ülkelerini esas alınmıştır. Morgan Stanley Research tarafından 2013 yılının ağustos ayında yayımlanmış olan raporda bu ülkeler ilk kez Kırılğan Beşli olarak tanımlanmıştır. Raporda Kırılğan Beşli olarak adlandırılmasının sebeplerini orta vadede ortaya çıkan yüksek enflasyon, yerel para birimlerinin dolara karşı aşırı kırılğan yapısı, söz konusu ülkelerin merkez bankalarının kurlarda yaşanan ani yükselişlerde aşırı saldırgan ve ülkelerin dış etkilere açık ekonomik yapıları olmasına bağlamıştır (Morgan Stanley Research, 2013, ss. 14–19).

Çalışmada, ülkelerin Amerikan doları bazında cari fiyatlarla yıllık kamu harcamaları ve ülkelerin GSYH büyümesinin yıllık verileri kullanılmıştır. Zaman aralığı olarak 2001-2019 yılları seçilmiştir. Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme değişkenleri Keynes ve Wagner Hipotezlerinin odak noktası olmasından dolayı seçilmiştir. Ülkelerin kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisini ortaya koymak adına 2001-2019 yılları arasındaki veriler, dengeli panel veri yöntemi esas alınarak Dünya Bankası veri tabanından derlenmiştir. Bağımlı/bağımsız değişken oluşturulan modellere göre kamu harcamaları ve ekonomik büyüme seçilebilmektedir. Bunun sebebi ise Keynes hipotezinde kamu harcamalarının bağımsız değişken, Wagner hipotezinde ise ekonomik büyümenin bağımsız değişken olarak seçilmesi etkili olmaktadır.

Analizde kullanılan ham verilerden, kamu harcamaları “EXPE”, ekonomik büyüme verileri ise “GROW” kısaltmalarıyla kullanılmıştır. Bunun dışında logaritması alınmış kamu harcamaları “LOGEXPE”, birim kök testleri sonucunda durağan olmadığına karar verilen ve 1. farkı alınmış ekonomik büyüme verileri “D_GROW” olarak adlandırılmıştır.

Tablo 1. Değişkenlerin Tanımlayıcı İstatistikleri

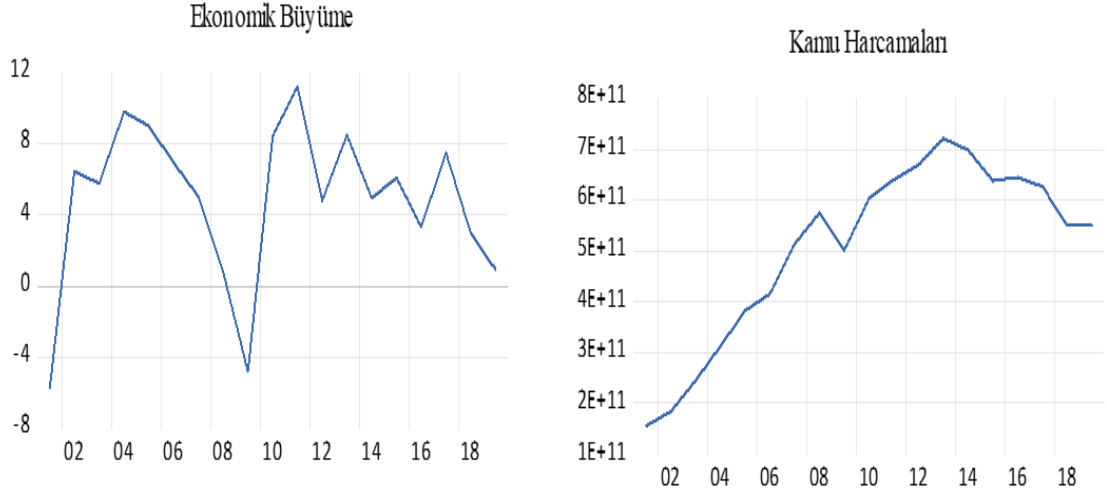
	Değişkenler	
	Kamu Harcamaları (EXPE)	Ekonomik Büyüme (GROW)
Ortalama	7.15e+11	0.043137
Medyan	5.56e+11	0.049000
Maksimum	2.07e+12	0.112000
Minimum	9.19e+10	-0.058000
Standart Sapma	5.53e+10	0.030992
Skewness	1.101576	-0.773024
Kurtosis	3.047859	4.009821
Jarque-Bera	19.22235	13.49794

Tarih: 2001-2019

Gözlem Sayısı: 95

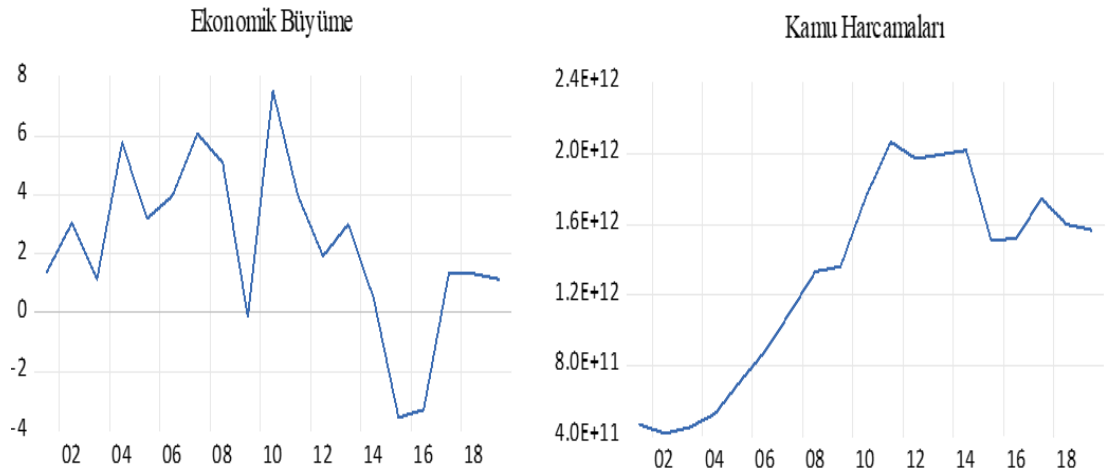
2001-2019 yılları arasındaki Kırılğan Beşli ülkelerinin kamu harcamaları Tablo 1’de görülebilmektedir. Kırılğan Beşli ülkelerinin cari fiyatlarla ortalama yıllık 715 milyar dolarlık kamu harcaması yaptığı görülebilmektedir. Söz konusu dönemde kamu harcamaların en yüksek seviyesinin 2 trilyon ve en düşük seviyesinin 91 milyar dolar olduğu görülebilmektedir. Tablo 2’de Kırılğan Beşli ülkeleri için yıllık ekonomik büyüme verileri yer almaktadır. 2001-2019 yılları arasında Kırılğan Beşli ülkelerinde yıllık ortalama büyüme %4 olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu yıllar arasında en yüksek büyüme %11 ve en düşük büyüme oranı -%5 olarak gerçekleştiği görülebilmektedir.

Dünya Bankası verileri kullanılarak yapılmış olan panel veri analizinde anlamı sonuçların elde edilebilmesi için Eviews 12, Stata 16 ve Gauss 21 paket programları kullanılmıştır. Şekil 23’te Türkiye, Şekil 25’te Brezilya, Şekil 26’da Endonezya, Şekil 27’de Güney Afrika ve Şekil 28’de Hindistan’ın analize konu değişkenleri gösterilmektedir.

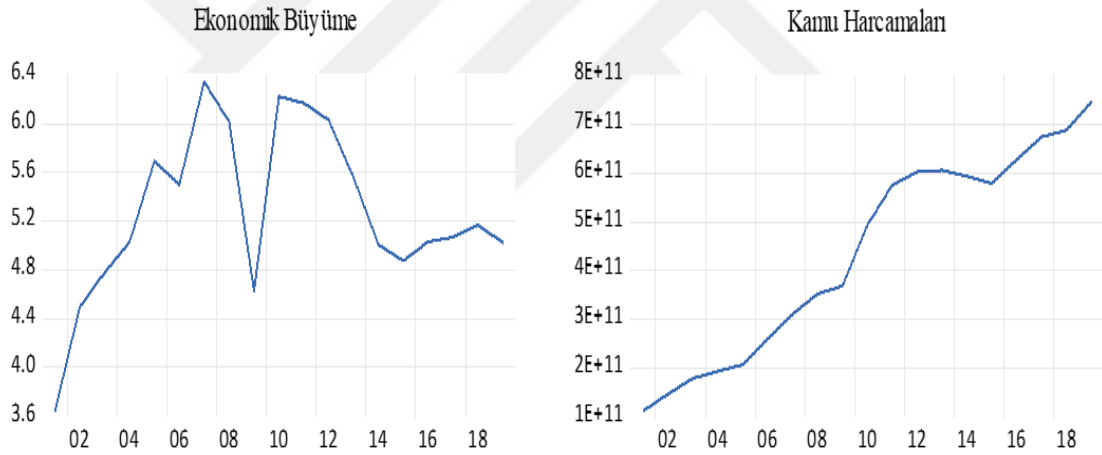
Şekil 23. Türkiye Göstergeleri

Şekil 23 Türkiye ekonomisinin 2001-2019 yılları arasındaki ekonomik büyüme ve kamu harcamalarını göstermektedir. Verileri kapsayan 2001-2019 yılları arasında Türkiye ekonomisi iki farklı yılda negatif büyüme yaşarken diğer yıllarda büyüme rakamları pozitif gerçekleşmiştir. Büyüme rakamlarının %8'in üstünde gerçekleşen yıl sayısı beştir. Türkiye ekonomisinin 2001-2019 yılları arasındaki ortalama yıllık büyümesi %4,83 olarak gerçekleşmiştir. Kamu harcamalarına bakıldığında 2001 yılından 2013 yılına kadar yükseliş trendini takip ettiği gözlenebilmektedir. 2013 yılından 2019 yılına kadar ise döviz bazında bir düşüş trendi takip etmektedir. Şekil 23'te dikkat çeken bir diğer nokta 2008 küresel krizinden sonraki kamu harcamaları ve büyüme arasındaki ilişkidir. 2009 yılında devletin bir önceki yıla göre yapmış olduğu kamu harcamalarındaki %8,1'lik artışın büyümeyi arttırdığı gözlemlenebilmektedir.

Şekil 24. Brezilya Göstergeleri

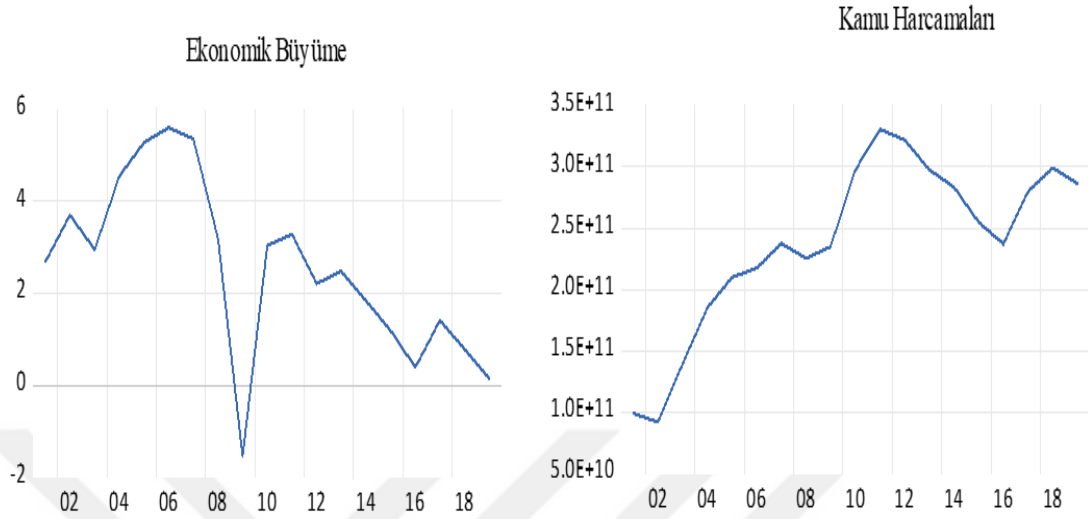
Şekil 24'te Brezilya ekonomisinin 2001-2019 yılları arasındaki kamu harcamaları ve ekonomik büyüme verileri görselleştirilmiştir. Verileri kapsayan 2001-2019 yılları arasında Brezilya ekonomisi toplamda üç defa yıllık bazda ekonomik daralma yaşamıştır. Bu üç yıl dışındaki yıllarda ise pozitif büyüme rakamları yakalanmıştır. Brezilya ekonomisi toplamda iki yıl %6'nın üstünde büyüme rakamları yakalarken 2001-2019 yılları arasındaki ortalama büyüme oranı ise %2,28 olarak gerçekleşmiştir. Kamu harcamaları açısından bakıldığında genel olarak yükselişin 2012 yılına kadar devam ettiğini gözlemlenebilmektedir. 2016 ve 2017 yıllarında bir yükseliş gözlemlense de 2012 yılından beri bir düşüş trendi görülmektedir. 2008 yılında yaşanan küresel kriz 2014 yılındaki resesyon neticesinde Brezilya ekonomisinde daralma dikkati çekmektedir. 2009 yılında bir önceki seneye göre %3 ve 2016 yılında bir önceki seneye göre %0,2'lik kamu harcamalarındaki artışın sonrasında ekonomik büyümenin olumlu etkilendiği gözlemlenebilmektedir.

Şekil 25. Endonezya Göstergeleri

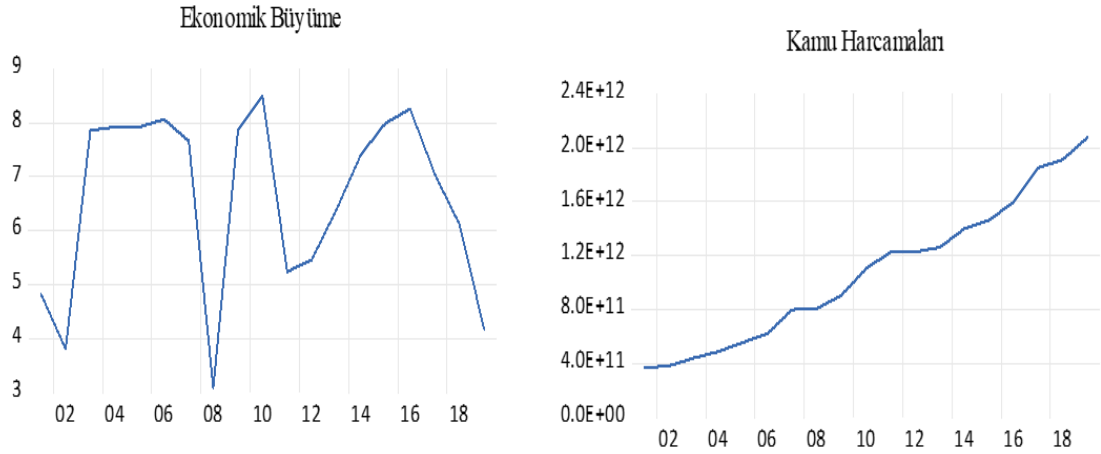
Şekil 25'te Endonezya ekonomisinin 2001-2019 yılları arasındaki ekonomik verileri görselleştirilmektedir. Endonezya ekonomik büyüme verilerine bakıldığında analizi kapsayan 2001-2019 yılları arasında negatif büyüme yaşamadığı görülmektedir. Endonezya ekonomisinin 2001-2019 yılları arasındaki ortalama yıllık büyümesi %5,27 olarak gerçekleşmiştir. Kamu harcamalarına bakıldığında ise 2015 yılı haricinde yükseliş trendinin bozulmadığı görülmektedir. Şekil 25'te Endonezya ekonomisi 2001-2019 yılları arasında hiç negatif büyüme yaşamadığı görülmektedir. Ancak 2008 küresel krizinde ekonomik büyümenin %6'dan %4,6'ya gerilediği görülmektedir. Bu düşüşün telafi edilebilmesi adına söz konusu dönemde kamu

harcamalarında yaşanan %5,8'lik artışın büyümeyi 2008 öncesi seviyeye çektiği gözlemlenebilmektedir.

Şekil 26. Güney Afrika Göstergeleri

Şekil 26'da Güney Afrika ekonomisinin kamu harcamaları ve ekonomik büyüme verileri görselleştirilmektedir. Şekil 31'e göre ekonomik büyüme verilerine bakıldığında analize konu 2001-2019 yılları arasında sadece 2009 yılında negatif büyüme görülmektedir. 2009 yılı dışında kalan yıllarda ekonomik büyümenin pozitif olarak gerçekleştiği görülmektedir. Güney Afrika'nın ortalama yıllık ekonomik büyümesi %2,55 olarak gerçekleşmiştir. Kamu harcamaları trendine baktığımızda dönemsel olarak düşüşler yaşansa da yıllar bazında genel yükseliş trendi 2001 yılından 2013 yılına kadar devam etmektedir. 2013 yılından sonraki süreçte bakıldığında kamu harcamalarında kırılmanın gerçekleştiği ve düşüş trendine girdiği görülmektedir. 2017 ve 2018 yıllarında yükselirken 2019 yılında tekrar düşüşe geçtiği gözlemlenebilmektedir. Şekil 26'da 2001-2019 yılları arasında Güney Afrika ekonomisinin bir yıl negatif büyüme yaşadığı, bu yılında 2009 yılı olduğu görülmektedir. Şekil 26'dan da anlaşılacağı üzere 2009 sonrasında 2012'ye kadar olan dönemde kamu harcamalarında 2009 yılında %4,6, 2010 yılında %2,9, 2011 yılında %2,7 ve 2012 yılında %3,5'lik artış görülmektedir.

Şekil 27. Hindistan Göstergeleri

Şekil 27'de Hindistan ekonomisinin 2001-2019 yılları arasındaki ekonomik büyüme ve kamu harcamaları verileri görselleştirilmiştir. Hindistan ekonomisine bakıldığında analize konu olan 2001-2019 yılları arasında hiç ekonomik daralma yaşamıştır. Ekonomik büyümede tepe noktası olarak %8,49'la 2009 yılı dikkat çekmektedir. Hindistan ekonomisinin 2001-2019 yılları arasında yıllık ortalama büyüme oranı ise %6,61 olmuştur. Kamu harcamalarına bakıldığında 2001-2019 yılları arasında düşüş gerçekleşmediği yatay hareketler olsa da yükseliş trendini sürekli olarak devam ettirdiği gözlemlenmektedir. Ancak 2008 yılında küresel krizin etkileri görülebilmektedir. 2009 yılında %14,6'lık kamu harcamalarındaki artış trendi Hindistan ekonomisinin hızlı toparlanmasında etkili olduğu ifade edilebilir.

2. EKONOMETRİK METODOLOJİ

Kırılğan Beşli ülkelerinin 2001-2019 yılları arasındaki kamu harcamaları ve ekonomik büyüme değişkenleri kullanılarak Keynes ve Wagner hipotezlerinin test edilmesini amaçlayan bu çalışmada panel veri yöntemi kullanılmıştır. Panel veri metodolojisini 5 aşamada ele almak mümkündür. Birinci aşamada; 2001-2019 yılları arasındaki Kırılğan Beşli ülkelerinin kamu harcamaları ve ekonomik büyüme verilerinin yatay kesit bağımlılığı test edilmektedir. Yatay kesit bağımlılığının test edilmesinde Breusch ve Pagan (1980) LM (Lagrange Multiplier), Pesaran (2004) scaled LM, Pesaran (2004) CD (Cross Section Dependent) ve Baltagi, Feng ve Kao, (2012), bias-corrected scaled LM testleri kullanılmıştır. İkinci aşamada yatay kesit bağımlılığının tespitine göre homojenlik-heterojenlik testi yapılmaktadır. Homojenliğin

test edilmesinde Hsiao (2003), testi kullanılmıştır. Homojenlik testinin ardından üçüncü aşamada verilerde birim kök olup olmadığına bakılmıştır. Birim kök testinde Pesaran (2007) CADF (Cross-Sectional Augmented Dickey Fuller) ve CIPS (Cross-Sectionally Im-Pesaran-Shin) testi kullanılmıştır. Değişkenlerin birim kök testlerinin yapılmasının ardından dördüncü aşamada değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin incelenmesi için eşbütünleşme testi yapılmış uygun eş bütünleşme testi olarak ise Westerlund (2008) tarafından açık kaynak kodları sunulan Durbin-H testi seçilmiştir. Beşinci aşamada değişkenler arasındaki kısa dönemli ilişkinin varlığının tespit edilmesi adına Dumitrescu ve Hurlin (2012) nedensellik testi kullanılmıştır.

2.1. Yatay Kesit Bağımlılığı

Ülkeler, firmalar gibi ticari faaliyette bulunan ekonomik birimlerin, gelişen ve değişen dünya ekonomisiyle birlikte birbirleriyle olan etkileşimleri son yıllarda daha da çok artmıştır. Dünya ekonomisinde etkileşimin artmasının bir sonucu olarak birbirlerine olan bağımlılığında arttığı gözlemlenmektedir. Artan bağımlılık ister ülkeler ister firmalar açısından olsun birbirlerinden kaynaklı şokları da beraberinde getirmektedir. Yatay kesit bağımlılığının bu tür etkileşimlerin sonucunda ortaya çıktığı görülmektedir (Sarafidis, Yamagata ve Robertson, 2009, s. 149).

Zaman serileri ve panel veri analizlerinde doğru sonuçlara ulaşmak için serilerin durağan olup olmadığına dikkat edilmektedir. Panel veri analizlerinde zaman serilerine göre durağanlığın tespiti için yapılan birim kök testleri farklılaşmaktadır. Doğru birim kök testinin seçilmesi sahte regresyonun önlenmesi adına yatay kesit bağımlılığı bu noktada önem arz etmektedir. Bu sebepten ötürü panel veri yönteminde uygulanacak ilk aşama serilerin yatay kesit bağımlılığı içerip içermediğidir (Turgut ve Uçan, 2019, ss. 8–9).

Yatay kesit bağımlılığının tespitinde yukarıda belirtilen testlerin hipotezleri;

- “ H_0 : Yatay kesit bağımlılığı yoktur”
- “ H_1 : Yatay kesit bağımlılığı vardır” şeklindedir.

Breusch-Pagan (1980) LM testi;

$$LM = \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N T_{ij} \hat{P} i^2 j \rightarrow \chi^2_{\frac{N(N-1)}{2}}$$

Breusch-Pagan (1980) testinde T zaman ve N yatay kesitleri göstermektedir. $\hat{P}_{ij}$: Modelin artıklarından elde edilen korelasyon katsayılarını göstermektedir. Modelde $T \rightarrow \infty$ giderken N sabit kabul edilmiştir.

Pesaran (2004) scaled LM testi;

$$CD_{LM} = \sqrt{\frac{1}{N(N-1)} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N (T \hat{P} i^2 j - 1)}$$

CD testi Breusch-Pagan testinin, Pesaran (2004) tarafından geliştirilmiş versiyonudur. Modelde $T \rightarrow \infty$ ve $N \rightarrow \infty$ olduğu durumda model normal dağılmaktadır. Yatay kesit bağımlılığının olmadığı varsayımı altında çalışmaktadır.

Pesaran (2004) CD testi;

$$CD = \sqrt{2T/N(N-1)} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{P} i j$$

Modelde $T \rightarrow \infty$ ve $N \rightarrow \infty$ olduğu durumda model normal dağılmaktadır. Hem $T > N$ hem de $N > T$ 'nin büyük olabileceğin durumlarda kullanılmaktadır.

Baltagi, Feng ve Kao (2012) bias-corrected scaled LM testi;

$$LM_{adj} = \sqrt{2T/N(N-1)} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N T \hat{P}_{ij} \frac{(T-k)\hat{P} i^2 j - u_{Tij}}{\sqrt{u^2} T_{ij}}$$

Modelde, u_{Tij} ortalamayı, $\sqrt{u^2} T_{ij}$ varyansı ifade etmektedir. $T > N$ olduğu durumlarda daha anlamlı sonuçlar vermektedir.

2.2. Homojenlik Testi

Panel veri analizinde homojenlik testleri, birbirlerine benzer etkiler gösteren ekonomik aktörlerin homojen yapıda oldukları diğer taraftan birbirlerine benzemeyen yapıda olmaları durumunda heterojen yapıda oldukları varsayımı altında çalışmaktadır. Homojenlik testleri birim kök, eş bütünleşme ve nedensellik testlerinin seçiminde etkili olmaktadır. Bu sebepten ötürü yatay kesit bağımlılığının tespitinin ardından homojenlik testleri analizlerde dikkat edilmesi gereken diğer bir husustur (Kar, Ağır ve Türkmen, 2019, ss. 41–42).

Analizde seriler arasındaki homojenliğin testi için Hsiao (2003) homojenlik testi kullanılmaktadır. Hsiao (2003) testinde homojenliğin tespiti için üç farklı hipoteze göre uygulanmaktadır. Hsiao (2003) yer alan hipotezler;

- “ $H_1(0)$: Homojen $H_1(A)$: H_2 Heterojen”
- “ $H_2(0)$: Homojen $H_2(A)$: H_3 Heterojen”
- “ $H_3(0)$: Homojen $H_3(A)$: Kısmi Heterojen”

Hsiao testinde H_1 , H_2 ve H_3 hipotezinde boş hipotez homojenliği gösterirken bu testlerin $H(A)$ heterojenliğin olduğunu göstermektedir. H_3 hipotezinin alternatifi ise kısmi heterojenliği göstermektedir.

2.3. Birim Kök Testleri

Yatay kesit bağımlılığının varlığına göre panel verilerinde birim kök testlerinin seçimi yapılmaktadır. Yukarıda da belirtildiği üzere panel verilerde iki tür birim kök testleri uygulanabilmektedir. Bunlar birinci nesil ve ikinci nesil birim kök testleridir. Birinci nesil birim kök testleri yatay kesit bağımlılığının olmadığı durumlarda kullanılırken ikinci nesil birim kök testleri yatay kesit bağımlılığının olduğu durumlarda kullanılmaktadır (Altıntaş ve Mercan, 2015, s. 361).

Analizde seçilen birim kök testi Pesaran (2007) tarafından ortaya atılan CADF ve CIPS testleridir. CADF değerleri kesit birim kök değerlerini göstermektedir. CIPS p-olasılık değerleri CADF değerlerinin ortalamasını alarak panelde yer alan veriler hakkında ortak bir değer vermektedir. CADF ve CIPS istatistiklerinin seçilmesindeki amaç, $N > T$ ve $T > N$ durumlarında tutarlı sonuç vermesinin yanında ek olarak

heterojen yapılı bir test olduğu içindir. Anlamlılık düzeyleri CADF ve CIPS değerleri 0,05'ten büyük olduğunda H_0 hipotezi reddedilemez (Yalçınkaya ve Aydın, 2017, ss. 96–97).

Pesaran (2007) CADF testinin hipotezleri;

- “ H_0 : Seri durağan değildir”
- “ H_1 : Seri durağandır” şeklindedir.

CADF testinin hesaplama yöntemi aşağıdaki gibidir;

$$t(N, T) = \frac{\Delta y_i \overline{M}_t y_{i-1}}{\sigma^2 \sqrt{(\Delta y_{i-1} \overline{M}_t y_{i-1})}}$$

Pesaran (2007) CIPS testinin hipotezleri;

- “ H_0 : Değişken durağan değil”
- “ H_1 : Değişken durağan”

CIPS testinin hesaplama yöntemi aşağıdaki gibidir;

$$CIPS(N, T) = N^{-1} \sum_{i=1}^N ti(N, T)$$

2.4. Eşbütünleşme Testi

Zaman serilerinin ve panel verilerinin analizinde farklı eş bütünleşme testleri uygulanıyor olsa da eşbütünleşme testleri değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin varlığını açıklamak için ortaya atılmış testlerdir. Buna göre panel verilerin uzun dönemli ilişkisini esas alan eşbütünleşme testlerinden bazıları Kao eşbütünleşme testi, Pedroni eşbütünleşme testi ve Durbin-Hausman panel eşbütünleşme testidir (Selim, Uysal ve Eryiğit, 2014, s. 17).

Westerlund tarafından açık kaynak kodları sunulan Durbin-H panel eşbütünleşme testi, bağımlı değişkenlerin farkta durağan ve bağımsız değişkenlerin düzey veya fark alınmış değerlerde durağan oldukları durumlarda kullanılabilir. Durbin-H eşbütünleşme testinin bir diğer önemli noktası panel verilerde yatay kesit bağımlılığının olduğu durumlarda kullanılan bir analiz yöntemi olmasıdır. Durbin-H eşbütünleşme testinde iki model kullanılmaktadır. Bunlardan

birincisi Durbin-H eşbütünleşme testinde panel olasılık değerlerinin alındığı panel testi, ikincisi Durbin-H eşbütünleşme testinde yatay kesitte yer alan ülkelerin kesit olasılık değerlerinin alındığı kesit testidir (Westerlund, 2008, ss. 199–203).

Durbin-H eşbütünleşme testinin hipotezleri;

- “ H_0 : Eşbütünleşme yoktur”
- “ H_1 : Eşbütünleşme vardır” şeklindedir.

Durbin-H eşbütünleşme testinin hesaplama yöntemi aşağıda sunulmuştur;

$$DH_g = \sum_{i=1}^n \hat{S}_i(\check{\phi}_i - \hat{\phi}_i)^2 \sum_{t=2}^T \hat{e}_{it-1}^2$$

$$DH_p = \hat{S}_i(\check{\phi}_i - \hat{\phi}_i)^2 \sum_{i=1}^n \sum_{t=2}^T \hat{e}_{it-1}^2$$

Panel testinde DH_p hesaplama yöntemi kullanılırken, kesit olasılık testlerinin hesaplanmasında DH_g yöntemi kullanılmaktadır.

2.5. Nedensellik Testi

Ekonometrik araştırmalar için panel veri analizlerinin, zaman serisine göre birçok avantajı bulunmaktadır. Panel veri analizi araştırmacıya daha çok kesit ve gözlem noktası vermesi, bağımsızlık derecelerini arttırması açısından ekonometrik tahminlerin verimliliğini ve doğruluğunu arttırmaktadır. Bu sebepten ötürü panel veri yöntemi araştırmacının verileri ve verilerden elde edilen bilginin daha doğru yorumlamasına imkân vermektedir (Hsiao, 2003, s. 3).

Dumitrescu ve Hurlin (2012) tarafından ortaya atılan heterojen ve homojen paneller için kullanılan nedensellik testi durağan olmayan serilerin durağanlaştırıldıktan sonra ve düzeyde durağan olan serilerle birlikte kullanılabilir. Analiz yöntemi standart normal bir dağılıma sahiptir. N yatay kesitleri, T zamanı göstermektedir. Test istatistiklerinde $N > T$ ve $T > N$ olduğu durumlarda da etkin sonuçlar verebilmektedir. Ayrıca yatay kesit bağımlılığının olduğu ve olmadığı durumlarda kullanılabilir (Dumitrescu ve Hurlin, 2012, s. 1451).

Dumitrescu ve Hurlin (2012) Nedensellik testinin hipotezleri aşağıda sunulmuştur;

- “ H_0 : Nedensellik yoktur”
- “ H_1 : Nedensellik vardır”

Dumitrescu ve Hurlin (2012) Nedensellik testinin hesaplama yöntemi verilmiştir;

$$y_{it} = \alpha_i + \sum_{k=1}^K Y_i^{(k)} Y_{i,t} - k + \sum_{k=1}^K \beta_i^{(k)} x_{i,t} - k + \varepsilon_{i,t}$$

Denklemden seçilen bağımlı ve bağımsız değişkenlerin birbirleri ile olan nedensellik ilişkisi incelenmektedir.

3. ANALİZ VE BULGULAR

Panel veri analizi zaman serilerine göre hem zaman hem de mekan boyutu olmasından ötürü verilerin daha iyi sonuçları vermesi ve araştırmacının yorumlaması açısından önem arz etmektedir (Gujarati, Porter, 2018, s. 591). Bu sebeplerden ötürü kamu harcamaları ve büyüme ilişkisinin Kırılgan Beşli ülkeleri açısından analizi panel veri yöntemi kullanılarak yapılmıştır.

3.1. Yatay Kesit Bağımlılığı

Ülkeler, firmalar, kişiler vb. ekonomik birimlerin dahil edilmiş olduğu panel veri analizinde aralarında bir ilişkinin var olup olmadığının anlaşılması ve daha doğru ekonometrik sonuçlara ulaşılması için yatay kesit bağımlılığı testlerinin yapılması gerekmektedir. Buna göre yatay kesit bağımlılığının tespiti için Tablo 1 ve Tablo 2’de ekonomik büyüme ve kamu harcamaları için Breusch-Pagan (1980) LM, Pesaran (2004) LM, Pesaran (2004) CD ve Baltagi, Feng ve Kao (2012) bias-corrected scaled LM testlerinin uygulama sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 2. Ekonomik Büyüme Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları

Ekonomik Büyüme (GROW)		
Test	T-İstatistik	P-olasılık
Breusch-Pagan LM	33.63788	0.0002
Pesaran scaled LM	5.285590	0.0000
Bias-corrected scaled LM	5.146701	0.0000
Pesaran CD	4.679918	0.0000

H0: Yatay Kesit Bağımlılığı Yoktur.

H1: Yatay Kesit Bağımlılığı Vardır.

Yatay kesit olarak beş ülke ve zaman periyodu olarak 19 yılın alınmış olduğu panel verilerde yatay kesit bağımlılığı test edilmiştir. Breusch-Pagan (1980), Pesaran (2004) scaled LM, Pesaran (2007) CD ve Baltagi, Feng ve Kao, (2012), bias-corrected scaled LM testleriyle elde edilen p-olasılık değerlerinin 0,05'ten küçük olmasından dolayı H_0 yatay kesit bağımlılığı yoktur hipotezi reddedilmiş ve alternatif hipotezi olan H_1 yatay kesit bağımlılığı vardır hipotezi kabul edilmiştir. Buna göre ekonomik büyümeyi esas alan yatay kesitler arasındaki bir bağımlılığın varlığına rastlanmıştır.

Tablo 3. Kamu Harcamaları Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları

Kamu Harcamaları (LOGEXPE)		
Test	T-İstatistik	P-olasılık
Breusch-Pagan LM	160.7969	0.0000
Pesaran scaled LM	33.71920	0.0000
Bias-corrected scaled LM	33.58031	0.0000
Pesaran CD	12.66836	0.0000

H0: Yatay Kesit Bağımlılığı Yoktur.

H1: Yatay Kesit Bağımlılığı Vardır.

Kamu harcamalarına ait p-olasılık değerlerinin 0,05'ten küçük olmasından dolayı H_0 yatay kesit bağımlılığı yoktur hipotezi reddedilmiş ve alternatif hipotezi olan H_1 yatay kesit bağımlılığı vardır hipotezi kabul edilmektedir. Buna göre Kamu harcamalarını esas alan yatay kesitler arasındaki bağımlılığın varlığına rastlanmıştır.

Yapılan testler sonucunda ekonomik büyüme ve kamu harcamaları panel verilerinde yatay kesit bağımlılığının varlığı saptanmıştır. Yatay kesit bağımlılığının varlığı, uygulanacak birim kök ve eşbütünleşme testlerinde ikinci nesil testlerin uygulanması gerekmektedir. Homojenlik testi neticesinde ikinci nesil birim kök testlerinden hangisinin uygulanacağına karar verilmiştir.

3.2. Hsiao (2003) Homojenlik Testi

Homojenlik, ülke, firma, kişiler vb. ekonomik birimlerin faaliyetleri sonucunda birbirinden etkilenip etkilenmediğini gösteren testlerdir. Homojenlik testleri modellerin doğru seçilmesi ve sonuçların doğru yorumlanması açısından önem arz etmektedir. Bu sebepten dolayı homojenlik testleri, panel veri analizinde birim kök ve eş bütünleşme testlerinin de seçiminde önemli bir rol oynamaktadır (Sağlam ve Sönmez Ertaş, 2019, s. 37).

Tablo 4. Hsiao (2003) Homojenlik Testi

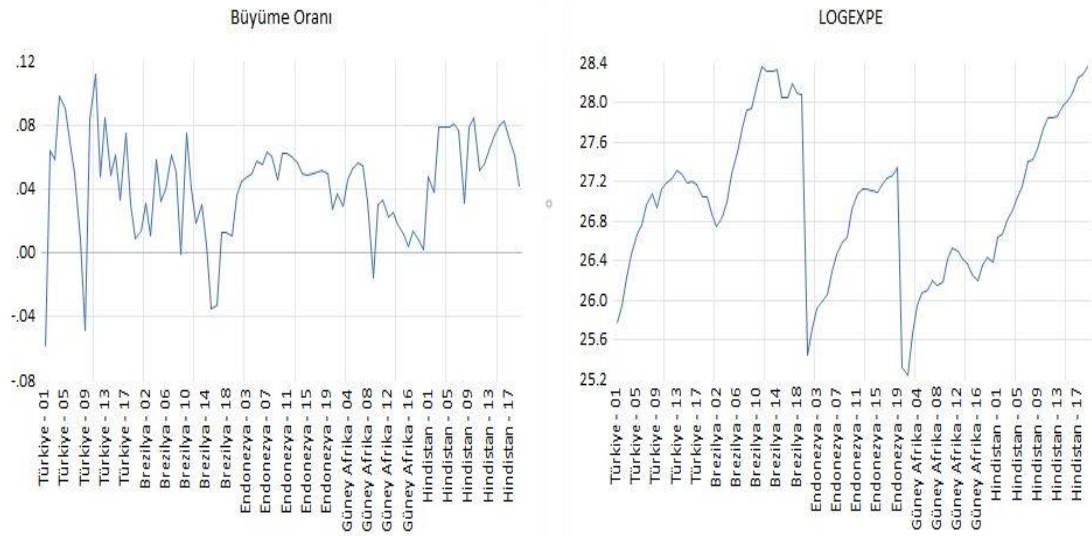
Hsiao Homojenlik Testi		
Hipotez	F-İstatistik	P-Olasılık
H_1	4.946480	0.0000
H_2	0.938812	0.0445
H_3	8.978840	0.0000
$H_1(0)$: Homojen	$H_1(A)$: H_2 Heterojen.	
$H_2(0)$: Homojen	$H_2(A)$: H_3 Heterojen.	
$H_3(0)$: Homojen	$H_3(A)$: Kısmi Heterojen.	

Tablo 4'e göre p-olasılık değerleri 0.05'ten küçük olduğu için H_1 , H_2 ve H_3 hipotezlerinin boş hipotezleri reddedilmektedir. Verilerin heterojen yapıda olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre birim kök testlerinin seçiminde heterojen bir yapıda olan Pesaran (2007) CIPS testi seçilmiştir.

3.3. Pesaran (2007) CIPS Birim Kök Testi

Verilerde yatay kesit bağımlılığının ve heterojen yapının olması sebebi ile analizde ikinci nesil birim kök testlerinden Pesaran (2007) CIPS testi kullanılmıştır.

Birim kök tespitinden önce serilerin durağan olup olmadığı kadar serilerin tanımlayıcı bilgilerinden olan sabit ve sabit-trendli olmasına da dikkat edilmelidir. Bu tür verilerde serilerin trend etkilerini görmek için grafiklerine bakmak daha doğru sonuçlar alınması açısından önemlidir. Şekil 33'te bu durum incelenmiş ve sonrasında birim kök testlerinin seçimine geçilmiştir.

Şekil 28. Serilerde Birim Kök Belirleyicileri

Şekil 28'e göre büyüme verilerinde sabit varsayım altında ve kamu harcamaları verilerinde ise hem sabit hem de trend varsayımı altında birim kök testleri gerçekleştirilmesi kararlaştırılmıştır. Tablo 5 ve Tablo 6'da birim kök testlerinin uygulama sonuçları yer almaktadır.

Tablo 5. Pesaran CIPS İstatistikleri (Düzey)

Değişken	Metot	Değişken	t-istatistiği	p değeri
Ekonomik Büyüme (GROW)	Pesaran (CIPS)	Sabit	-2.65174	≥ 0.10
CIPS kritik değerleri		%1 level	-3.19	
		%5 level	-2.90	
		%10 level	-2.75	
Kamu Harcamaları (LOGEXPE)	Pesaran CIPS	Sabit ve Trendli	-2.99236	< 0.05
CIPS kritik değerleri		%1 level	-3.19	
		%5 level	-2.90	
		%10 level	-2.75	

H_0 : Birim Kök Yoktur.

H_1 : Birim Kök Vardır.

Seriler yatay kesit bağımlılığına göre seçilen ve ikinci nesil birim kök testlerinden olan Pesaran (2007) CIPS birim kök testi neticesinde ekonomik büyüme serisi için H_0 hipotezinin kabul edilmesi anlamına gelmektedir. Buna göre ekonomik büyüme serisinin düzeyde durağan olmadığı ve serinin birim kök içerdiği anlaşılmıştır. Kamu harcamaları serisi için ise H_0 hipotezinin reddedilerek H_1 hipotezinin kabul

edildiği görülmektedir. İlgili sonuca göre kamu harcamaları serisinin düzeyde durağan olduğu anlaşılmıştır.

Birim kök tespit edilen serilerde; serinin farkı alınarak durağanlaştırma işlemi yapılmıştır. Durağanlaştırma işlemine yönelik uygulama sonuçları Tablo 6’da yer almaktadır.

Tablo 6. Pesaran CIPS İstatistikleri (1. Farkı Alınmış Değerler)

Değişken	Metot	Değişken	t-istatistiği	p değeri
Ekonomik Büyüme (D_GROW)	Pesaran (CIPS)	Sabit	-4.95334	<0.01
CIPS kritik değerleri		%1 level	-3.19	
		%5 level	-2.90	
		%10 level	-2.75	

H0: Birim Kök Yoktur.

H1: Birim Kök Vardır.

Birinci farkı alınan ekonomik büyüme serisinin Pesaran (2007) CIPS testine göre H_0 hipotezi reddedilmiş ve serinin durağanlaştığı sonucuna ulaşılmıştır.

3.4. Durbin-Hausman (2008) Eşbütünleşme Testi

Westerlund tarafından açık kaynak kodları sunulan Durbin-Hausman eşbütünleşme testi bağımlı değişkenin I(1) ve bağımsız değişkenlerin I(0) veya I(1) olduğu durumlarda kullanılabilir. Buna göre bağımlı değişken olarak seçilen ekonomik büyüme (GROW) birinci farkta ve bağımsız değişken olan kamu harcamalarının (LOGEXPE) seviyede durağan olmasından dolayı Durbin-Hausman eşbütünleşme testi seçilmiştir. Tablo 7’de eşbütünleşme test sonuçları verilmiştir.

Tablo 7. Durbin-H Eşbütünleşme Test İstatistikleri

Durbin-Hausman Eşbütünleşme Testi		
Hipotez	T-İstatistik	P-Olasılık
DH_g	-1.073	0.142
DH_p	-0.112	0.455

H0: Eşbütünleşme yoktur.

H1: Eşbütünleşme vardır.

Eşbütünleşme testi sonucuna H_0 hipotezi kabul edilmiş ve seriler arasında bir eşbütünleşmenin varlığına rastlanmamıştır. Bu durumda panelde yer alan kamu harcamaları ve ekonomik büyüme değişkenleri arasında uzun dönemli bir ilişkinin

varlığı söz konusu değildir. Seriler arasında uzun dönemli ilişki olmamasından dolayı eşbütünleşme katsayı tahmincisi yapılmamıştır.

3.5. Dumitrescu-Hurlin (2012) Panel Nedensellik Testi

Dumitrescu ve Hurlin tarafından 2012 yılında Granger nedensellik testi temelli testte panel veri analizinde değişkenler arasında kısa dönemli ilişkinin varlığını tespit etmeyi amaçlamaktadır. Panelde bulunan değişkenlerin düzeyde ve farkı alınmış olarak durağan olduğu durumlarda yapılabilmektedir. Heterojen ve homojen sonuçlarda etkili sonuçlar alabilen testin istatistikleri Tablo 8’de verilecektir.

Tablo 8. Dumitrescu-Hurlin Panel Nedensellik Test İstatistikleri

Nedensellik Test İstatistikleri			
H ₀ Hipotezi	W-İstatistik	Zbar-İstatistik	P-Olasılık
Kamu Harcamaları→Ekonomik Büyüme	7.67583	4.01346	0.0000
Ekonomik Büyüme→Kamu Harcamaları	2.72632	0.24824	0.8039

H0: Nedensellik yoktur.

H1: Nedensellik vardır.

Dumitrescu ve Hurlin panel nedensellik testi sonuçlarına göre kamu harcamalarından ekonomik büyümeye doğru kısa dönemli bir ilişkinin varlığından söz edilebilirken, ekonomik büyümeden kamu harcamalarına doğru bir nedensellik ilişkisinin bulunmadığı saptanmıştır. Bu sonuçlar kamu harcamalarından ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedenselliğin varlığı yönünde bulgular sunmuştur.

SONUÇ

Devletler geçmişten günümüze birçok sosyo-ekonomik faaliyetlerin gerçekleştirilmesi açısından kilit bir rol oynamaktadır. Bu faaliyetler; ekonomik büyüme, toplumsal refahın artırılması, iç ve dış güvenliğin sağlanması, vatandaşların ihtiyaç duyduğu temel alt yapı hizmetlerinin karşılanması şeklinde sıralanabilir. İlgili faaliyetlerin yerine getirilebilmesi için ise kamu harcamalarına ihtiyaç duyulmaktadır.

Ekonomi literatürüne bakıldığında kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisinin oldukça dinamik bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Özellikle 1960'lı yıllarla birlikte ana odak noktalarından biri haline gelen kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisi, Türkiye'de 1990'lı yıllarla birlikte popülerlik kazanmaya başlamıştır. Kamu harcamalarındaki artışın mı ekonomik büyümeyi tetiklediği, yoksa ekonomik büyümenin mi kamu harcamalarını arttırdığı akademik çevrelerce yıllardır tartışma konusu olmuştur. Bu çerçevede kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisinde genel anlamda iki hipotez üzerine yoğunlaşmıştır. Bu hipotezlerden biri Wagner bir diğeri ise Keynes gelir hipotezidir. Wagner'e göre ekonomik büyümedeki artışın kamu harcamalarını arttıracığı, Keynes ise ekonomide yaşanan talep yetersizliğinin devlet müdahalesiyle aşılabileceği bunda kamu harcamaları ile yapılabileceğini ifade etmektedir. Kamu harcamalarının artışıyla birlikte talep yetersizliğinin ortadan kalkarak ekonomik büyümenin gerçekleşeceğini söylemektedir.

Bu tez çalışmasında, Wagner ve Keynes hipotezlerinden kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisi Kırılgan Beşli ülkeleri açısından araştırılmıştır. Kırılgan Beşli ifadesi ilk kez 2013 yılında Morgan Stanley tarafından çıkarılmış olan raporda zikredilmiştir. Kırılgan Beşli olarak ifade edilmesinin nedeni, bu ülkelerin, ABD doları karşısındaki kırılganlıkları, yüksek enflasyonla mücadeleleri, merkez bankalarının döviz hareketliliklerine karşı aşırı saldırgan olması gibi tutumlar sergilemeleridir.

2001-2019 döneminde panel veri yöntemi kullanılarak kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki eşbütünleşme ve nedensellik ilişkisi araştırılmıştır. Gerçekleştirilen Durbin-Hausman (2008) eşbütünleşme test istatistiklerine göre ekonomik büyüme ve kamu harcamaları arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığına

rastlanamamıştır. Ekonomik büyüme ve kamu harcamaları arasındaki eşbütünlüşme testinin yapılmasının ardından kısa dönemli bir ilişkinin varlığının söz konusu olup olmadığının anlaşılması açısından nedensellik testi uygulamasına gidilmiştir. Değişkenlerin farklı düzeyde durağan olarak arasındaki nedensellik ilişkisine bakılmasına izin veren Dumitrescu-Hurlin (2012) testi uygulanmıştır. Dumitrescu-Hurlin (2012) testi neticesinde kamu harcamalarından ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedenselliğin olduğu saptanmıştır. Buna göre kısa dönemde kamu harcamalarındaki bir birimlik olumlu veya olumsuz değişimi ekonomik büyümeye etki ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Kamu harcamalarıyla ekonomiye müdahale edilerek ekonomik büyümenin sağlayacağı görüşünün hâkim olduğu Keynes hipotezinin Kırılgan Beşli ülkeleri için geçerli olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen veriler ışığında Kırılgan Beşli ülkelerinde kamu harcamalarının etkin ve verimli kullanılmasının ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkileyebileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Rostow 1990 yılında ortaya atmış olduğu çalışmasında büyümenin aşamalarından bahsetmektedir. Çalışmasında büyümenin beş aşamalı olarak gerçekleştiği ve ülkelerin ekonomik yapılarına göre bulundukları aşamadan bir üst aşamaya geçebileceklerini ifade etmiştir. Günümüzde bilimsel ve teknolojik gelişmenin hızla yayılmasıyla ülkeler geleneksel toplum aşamasından çıkmış ve ekonomik büyüme ve refah seviyelerini bir üst aşamaya taşımıştır. Gelişmişlik farkına göre ülkelerde ekonomik büyüme aşamaları farklılaşabilmektedir. Nitekim 17. ve 18. yüzyılda hem tarım hem de sanayileşmede büyük atılımlar yapan gelişmiş ülkelerin kalkışa hazırlık, kalkış, olgunluk ve kitle tüketim aşamalarına geçerek ekonomik büyüme ve kalkınmada ileriye gittikleri ve toplumsal olarak daha müreffeh bir medeniyet seviyesi ulaştıkları görülebilmektedir. Söz konusu gelişmiş toplumlara bakıldığında istikrarlı büyümeyi sağladıkları, kamu ve özel sektör kaynaklarını düzenli olarak etkin ve verimli yatırımlara yönelttikleri gözlemlenmektedir. Gelişmekte olan ülkeler içinde Kırılgan Beşli özelinde, ülkelerin geçmiş dönemlerinde maruz kaldıkları merkantilist politikalar, büyüme profillerinin oluşmasından önemli faktörler arasında yer alabilmektedir. Nitekim Kırılgan Beşli ülkeleri için merkantilist dönem politikalarına benzer bir büyüme rotası çizmeye çalışması, sanayileşme ve tarımsal alandaki atılımların ve bu alanlardaki atılımlar için yapılacak olan katma değerli yatırım harcamaların istikrarlı gerçekleştirilememesi toplumun geneline yayılan

büyümenin önündeki engeller arasında sayılabilmektedir. Nitekim Kırılgan Beşli ülkelerinin de bu tür sıkıntılar çektiği görülebilmektedir. Söz konusu ülkelerde dönemsel olarak yüksek büyüme oranları yakalansa da süreç ilerledikçe büyüme sıkıntı yaşadıkları görülebilmektedir. Bu tür durumların Türkiye özelinde döngüsel bir süreç haline geldiği ve orta gelir tuzağına yakalandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Yüksek büyüme rakamlarının kamu harcamalarıyla desteklenmesi bütçe üzerinde baskı ve açıkları arttırarak ilerleyen dönemlerde ikiz açığa artışa neden olabilmektedir. Aynı zamanda döviz kurlarındaki dalgalanmaların etkisiyle oluşabilen enflasyonist baskının ekonomik büyüme üzerinde olumsuz durumlara sebep olabilmektedir. Gelişmekte olan Kırılgan Beşli ülkelerinde gelir dağılımında adaletin sağlanması, katma değerli yatırım harcamalarının yapılması, sermaye birikimini ve ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesi açısından istikrar sağlayıcı olarak kullanılabilmektedir. Analiz sonucunda elde edilen panel sonuçları kısa dönemde sağlanamayan tam rekabet koşullarının uzun dönemde sağlanması Keynes hipotezinin kısa dönemde Barro'nun ekonomik büyüme modeli çerçevesinde geçerli olabileceğini ortaya koymaktadır. Özel sektör sermaye yatırımları ve kamu sektörünün yapmış olduğu harcamalar ve sağlamış olduğu hizmetler ile söz konusu ülkelerde ekonomik büyüme ve kalkınma olumlu etkilenmeye çalışılabilmesi Keynes hipotezinin kısa dönemde geçerli olmasının sebeplerini açıklayabilmektedir.

Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Keynes ve Wagner hipotezlerinden inceleyen çalışmalara bakıldığında çalışmalarının bir kısmının Wagner hipotezini desteklediği bir kısmının Keynes hipotezini desteklediği görülebilmektedir. Bununla birlikte her iki hipotezi de destekleyen ve/veya desteklemeyen çalışmalarda mevcuttur.

Çalışmaları inceledikleri zaman aralığı ve kullandıkları yöntem açısından farklılıklar olsa da Türkiye açısından Wagner hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Analiz sonuçlarını ve literatürü karşılaştırdığımızda elde edilen sonuçların Ansari, Gordon ve Akuamoah (1997) yapmış oldukları çalışmada Gana, Kenya ve Güney Afrika için, Bleaney, Gemmell ve Kneller (2001) OECD ülkeleri için, Şimşek (2004) Türkiye'nin 1965-2002 yılları arasında, Oktayer ve Susam (2008) Türkiye'nin 1970-2005 yılları arasında, Çetinkaya ve Şahin (2009) Türkiye'nin 1924-2007 yılları arasında, Gül ve Yavuz (2010) Türkiye ve AB'ye yeni üye olan ülkeler

için 1996-2008 yılları arasında, Tan, Mert ve Özdemir (2010) Türkiye için 1969-2003 yılları arasında, Kanca (2011) Türkiye için 1980-2008 yılları arasında, Ilzetzki, Mendoza ve Vegh (2013) 44 ülkeyi inceledikleri çalışmada gelişmekte olan ülkeler için, Nakamura ve Steinsson (2008) ABD eyaletleri arasında 1966-2006 yılları arasında, Güder, Yücekaya ve Şenyurt (2016) Türkiye için 2006-2015 yılları arasında, Fırat ve Tuğlu (2019) Türkiye için 1998-2018 yılları arasında kamu harcamalarından büyümeye doğru bir etkinin var olduğu sonucuna ulaşarak Keynes hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Yapılan analiz sonucunda elde edilen bulgular yukarıda sayılan çalışmalarla paralellik gösterse de çalışmanın diğer çalışmalardan ayrılan kısmı ve çalışmayı diğer çalışmalara göre özgün kılması, Kırılğan Beşli ülkeleri ve seçilen analiz yöntemleridir. Çalışmalarda benzer sonuçlara ulaşılmasının yanı sıra farklı sonuçlara ulaşan çalışmalarda bulunmaktadır. Literatürde yer alan diğer çalışmaların farklı sonuçlar elde etmesi ülke, zaman, uygulanan analiz yöntemi ve değişken seçimindeki farklılıklardan kaynaklı olabilmektedir.

Kamu kesiminin harcamaları vasıtasıyla ekonomik büyümenin kısa dönemde etkilenebileceği sonucuna elde edilmesine rağmen yönetim ve demokratik gelişmişliğin iyi olmadığı ülkelerde kamu harcamalarının ve kamu kesiminin aşırı büyümesi ülkedeki makro dengeler üzerinde olumsuz etkiler de yapabilmektedir. Sargent ve Wallace (1985) bu olumsuz etkileri “hoş olmayan monetarist aritmetik” ile anlatmışlardır. Buna göre makroekonomik dengeler üzerindeki olumsuz etkiler neticesinde ülkelerin ekonomik büyümesi negatif yönde etkilenebilmektedir. Kamu harcamalarının finansmanının vergilerle ya da merkez bankasından borçlanarak yapılması iktisadi büyüme üzerinde olumsuz etkilere neden olabilmektedir. Nitekim harcamalardaki aşırı artış bütçe açıklarına sebep olacağından bu açıklar borçlanmaya yol açacaktır. Borçlanmanın finansmanı dış kaynaklı krediler, merkez bankası ya da vergilendirme olduğunda ise işgücü ve sermayenin getirisini azaltıcı etki yaratacağından ekonomide toplam talebi ve arzı daraltıcı etki yapacaktır. Aynı zamanda kamu harcamalarındaki artış dışlama etkisini de ortaya çıkarabilmektedir. Harcamaların etkinsiz ve denetimsiz kullanımı rant kollama ve yozlaşmaya yol açabileceği bunun yanında artışa finansman sağlanması amacıyla salınan yeni vergiler, özel sektörün girebileceği alanlara kamu kesiminin etkinsiz yatırımları, özel sektörü dışlayıcı etki yaratabilmektedir. Bununla birlikte özel sektörün dinamik yapısına ayak

uyduramayan kamu kesimi harcamalarda verimsizliğe sebep olarak ekonomik büyümede negatif etki yaratabilmektedir. Sonuç olarak kamu harcamalarında sermaye ve emeğin getirisini maksimize edebilecek, özel sektörü teşvik edici alt yapıyı sağlayabilecek, toplam talebe oranla arzı arttırabilecek ve piyasa eksikliklerini giderebilecek etkin ve verimli kamu harcamalarının yapılması ekonomik büyüme üzerindeki olumsuz etkilerini ortadan kaldıracaktır. Çalışma bulgularından hareketle kamu harcamalarının çizilen bu çerçeveler içerisinde artırılması ekonomik büyümeyi arttırma olasılığı oldukça yüksektir.

Notlar:

Çalışmada kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki Keynes ve Wagner hipotezleri çerçevesinde incelenmiştir. Ancak çalışmanın kapsamı açısından bu ilişki hakkında değinilemeyen birçok noktanın da bulunduğu unutulmamalıdır. Çalışmada değinilmeyen ve/veya detaylı sunulmayan kısımlar aşağıda özet halinde sunulmuştur. Bu konuların gelecekteki çalışmalarda incelenmesi kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin detaylı ve sağlıklı bir şekilde anlaşılmasına yarar sağlayacağı düşünülmektedir.

- Çalışmada sadece Kırılgan Beşli ülkeleri olan Türkiye, Brezilya, Endonezya, Güney Afrika ve Hindistan'ın yıllık bazda ekonomik büyüme ve kamu harcamaları verileri kullanılmıştır. Ülke sayısının arttırılması dünya ekonomisinin makro ölçekte yorumlanmasına olanak sağlayacaktır.
- Çalışmaya konu olan ülkelerin bütçe yapılarına uygun olarak sadece genel hükümet harcamalarının değil yerel yönetim harcamalarının da analize dahil edilmesi mikro ölçekli kamu kararlarının büyümeyi nasıl etkilediğinin anlaşılmasını kolaylaştıracaktır.
- Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme verilerinin uygunluğuna göre panel veri yönteminde kullanılacak diğer eşbütünleşme ve nedensellik testlerinin kullanılması analiz sonuçlarının yorumlanması açısından zenginlik katacaktır.
- Çalışmada yapısal kırılmalı modellere bakılmamıştır. Yapısal kırılmalı modellere bakılarak Kırılgan Beşli ülkelerinin daha detaylı incelemeleri yapılarak literatüre katkı sağlanabilir.

- Çalışmada kamu harcamaları sadece genel hükümet harcamaları olarak alınmıştır. Kamu harcamalarının sınıflandırılarak daha detaylı analiz sonuçlarının elde edilmesi spesifik kamu harcama türlerinin etkilerinin daha net olarak anlaşılmasına imkân verecektir.
- Çalışmada kamu harcamaları ve büyüme verileri yıllık olarak verilmiştir. Çeyreklik büyüme ve kamu harcamaları verilerinin kullanılması mevsimsel etkilerin anlaşılabilmesi açısından önem arz edecektir.
- Çalışmada analize konu zaman aralığı olarak 2001-2019 yılları kullanılmıştır. Farklı zaman aralıklarının kullanılması büyüme-kamu harcamaları ilişkisine dair hipotezlerin zaman değişkeni boyutunda farklılaşmasının ölçülmesine imkân sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Abar, H., Erkal, G. ve Yılmaz, Ö. (2014). Kamu Harcama Çeşitleri ile Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Gelişmiş, Gelişmekte Olan ve Az Gelişmiş Ülkeler Üzerine Bir Panel Veri Analizi. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 33(2), 127–146.
- Ağayev, S. ve Yamak, N. (2009). Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkelerinde Ekonomik Büyümenin Belirleyicileri. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(4), 179–204.
- Ağcasulu, H. ve Yavuz, İ. S. (2021). Yerel Yönetimler ve Bütçe İlişkisine Yönelik Akademik Çalışmaların Bibliyometrik Analizi. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 13(24), 104–121.
- Akbayır, F. ve Berçintürk, T. (2020). Kamu Harcamalarının Yaş Piramidine Göre Sınıflandırılması Önerisi: Türkiye Üzerine Bir Deneme. *Türkiye'nin Güncel Mali Yapısı ve Yönetimi: Usuller, Esaslar ve Uygulamaları* içinde (1. bs., ss. 109–133). Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Akça, H. (2011). Devlt Müdahalesinin Başarısızlığı Üzerine Bir Değerlendirme. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(3), 179–190.
- Aksoy, Ş. (1994). *Kamu Maliyesi* (2. Baskı.). İstanbul: Filiz Kitapevi.
- Aksu, L. (2014). Türkiye’de Kamu Maliyesi Politikalarının İktisadî Büyüme Üzerindeki Etkilerinin Ekonometrik Analizi. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(2), 65–98.
- Aktan, C.Can. (2010). Monetarizm ve Rasyonel Beklentiler Teorisi. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 2(1), 168–187.
- Aktan, Coşkun Can. (2018). *Haklar ve Özgürlükler Antolojisi* (3. bs.). Ankara: Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu.
- Akyüz, Y. (1980). *Sermaye Bölüşüm Büyüme*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Altınar, A. (2019). OECD Ülkelerinde Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi : Panel Simetrik ve Asimetrik Nedensellik Analizi. *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi*, 33(3), 849–870.
- Altıntaş, H. ve Mercan, M. (2015). Ar-Ge Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Oecd Ülkeleri Üzerine Yatay Kesit Bağımlılığı Altında Panel Eşbütünleşme Analizi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 70(2), 345–376.
- Altunç, F. Ö. (2011). Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye’ye İlişkin Ampirik Kanıtlar. *Yönetim ve Ekonomi*, 18(2), 145–157. doi:10.18657/yecbu.74717
- Ansari, M. I., Gordon, D. V. ve Akuamoah, C. (1997). Keynes versus Wagner: Public Expenditure and National Income for Three African Countries. *Applied Economics*, 29(4), 543–550. doi:10.1080/000368497327038

- Arestis, P., Şen, H. ve Kaya, A. (2021). On the Linkage Between Government Expenditure and Output: Empirics of the Keynesian View Versus Wagner's Law. *Economic Change and Restructuring*, 54(2), 265–303. doi:10.1007/s10644-020-09284-7
- Arısoy, İ. (2005). Wagner ve Keynes Hipotezleri Çerçevesinde Türkiye'de Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(2), 63–80. doi:10.1007/978-1-4614-7990-1
- Ay, A. (2005). Türkiye'de Wagner Teorisi Üzerine Var Analizi (1980-2005). *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 6(12), 293–314.
- Bağdigen, M. ve Beşer, B. (2009). Ekonomik Büyüme ile Kamu Harcamaları Arasındaki Nedensellik İlişkisinin Wagner Tezi Kapsamında Bir Analizi: Türkiye Örneği. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(9), 1–17.
- Bairam, E. I. (1995). Level of Aggregation, Variable Elasticity and Wagner's Law. *Economics Letters*, 48(3–4), 341–344. doi:10.1016/0165-1765(94)00628-F
- Bakanlar Kurulu 2014/7052 sayılı Karar. Genel Yönetim Muhasebe Yönetmeliği. Pub. L. No. 5018 (2014). Türkiye.
- Baltagi, B. H., Feng, Q. ve Kao, C. (2012). A Lagrange Multiplier Test for Cross-Sectional Dependence in a Fixed Effects Panel Data Model. *Journal of Econometrics*, 170(1), 164–177. doi:10.1016/j.jeconom.2012.04.004
- Barro, R. J. (1990). Government Spending in a Simple Model of Endogenous Growth. *Journal of Political Economy*, 98(5), S103–S125. <http://www.nber.org/papers/w2588.pdf> adresinden erişildi.
- Barro, Robert J. ve Xavier, S. M. (2004). *Economic Growth*. Massachusetts Institute of Technology (2. bs.). Massachusetts: The MIT Press. doi:10.1016/B978-0-08-097086-8.71057-9
- Başar, S., Aksu, H., Temurlenk, S. M. ve Polat, Ö. (2009). Türkiye'de Kamu Harcamaları ve Büyüme İlişkisi: Sınır Testi Yaklaşımı. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(1), 301–314.
- Baumol, W. ve Strom, R. (2007). Entrepreneurship and Economic Growth. *Strategic Entrepreneurship Journal*, 1(3), 233–237. doi:10.1002/sej
- Bıçen, Ö. F. (2018). *Yükselen Piyasa Ekonomilerinde Sıcak Para Hareketlerine Bağımlılık ve İktisadi Büyüme*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Bıçen, Ö. F. ve Çoban, M. N. (2018). Savunma Harcamaları Temelinde Barro Modelinin Geçerliliği. *Sosyoekonomik Boyutlarıyla İnovasyon içinde*. Manisa: Manisa Celal Bayar Üniversitesi Yayınları.
- Bilgili, Y. (2010). *Karşılaştırmalı İktisat Okulları (Makro İktisadın Teorik Esasları)*. İstanbul: İkinci Sayfa Yayınları.
- Black, J., Hashimzade, N. ve Myles, G. (2017). *Dictionary of Economics* (5. bs.). Oxford: Oxford University Press.
- Blanchard, O. (2017). *Macroeconomics*. Londra: Pearson Education. doi:10.1017/CBO9781107415324.004

- Blanchard, O. ve Perotti, R. (2002). An Empirical Characterization of the Dynamic Effects of Changes in Government Spending and Taxes on Output. *Quarterly Journal of Economics*, 117(4), 1329–1368. doi:10.1162/003355302320935043
- Blaug, M. (1957). *Ricardian Economics, A Historical Study*. Connecticut: Yale University Press.
- Blaug, M. (1997). *Economic Theory in Retrospect. Economic Theory in Retrospect*. Cambridge University Press. doi:10.1017/cbo9780511805639
- Bleaney, M., Gemmell, N. ve Kneller, R. (2001). Testing the Endogenous Growth Model: Public Expenditure, Taxation and Growth Over the Long Run. *Canadian Journal of Economics*, 34(1), 36–57. doi:10.1111/0008-4085.00061
- Breusch, T. S. ve Pagan, A. R. (1980). The Lagrange Multiplier Test and Its Applications to Model Specification in Econometrics. *The Review of Economic Studies*, 47(1), 239. doi:10.2307/2297111
- Broadus, R. N. (1987). Toward a Definition of “Bibliometrics”. *Scientometrics*, 12(5–6), 373–379. doi:10.1007/BF02016680
- Brue, L. S. ve Grant, R. R. (2012). *The Evolution of Economic Thought* (8. bs.). Boston: Cengage Learning.
- Çetinkaya, M. ve Şahin, A. (2009). Türkiye’de Toplam Kamu Harcamaları ve Üretim İlişkisi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (22), 105–115.
- Charles, I. J. ve Çev. Ateş, S. (2007). *İktisadi Büyümeye Giriş*. İstanbul: Literatür Yayınları.
- Christiano, L., Eichenbaum, M. ve Rebelo, S. (2011). When Is the Government Spending Multiplier Large ? *Journal of Political Economy*, 119(1), 78–121.
- Cinel, E. A. (2014). Türkiye’de Ekonomik Büyümenin Belirleyicileri (1980-2011). *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 4(8), 15–26.
- Cogan, J. F., Cwik, T., Taylor, J. B. ve Wieland, V. (2010). New Keynesian versus Old Keynesian Government Spending Multipliers. *Journal of Economic Dynamics and Control*, 34(3), 281–295. doi:10.1016/j.jedc.2010.01.010
- Cura, S. (2003). Türkiye’de Mali Şeffaflığı Sağlamaya Yönelik Bir Uygulama; Analitik Bütçe Sınıflandırması. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi Dergisi*, 18(1), 139–154.
- Demir, Ö. (1995). Joseph A. Schumpeter: Hayatı, Eserleri ve Katkıları. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 50(1), 155–172.
- Deyneli, F. (2011). Türkiye’de Adalet Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri. *Sosyoekonomi*, 1(1), 7–22.
- Diler, H. G. (2016). Kamu Harcamaları Ekonomik Büyüme: Türkiye Üzerine Bir Uygulama. *İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 21–36.
- Dinopoulos, E. ve Şener, F. (2007). New directions in Schumpeterian growth theory. *Elgar Companion to Neo-Schumpeterian Economics*. doi:10.4337/9781847207012.00052

- Diodato, P. V. ve Gellatly, P. (1994). *Dictionary of Bibliometrics* (1. bs.). New York: Routledge.
- Doğan, S. (2006). Keynesyen Teoriye Bir Tepki: Arz Yanlı İktisat. *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 6(12), 253–272.
- Domar, E. (1946). Capital Expansion , Rate of Growth , and Employment Author (s): Evsey D . Domar Published by : The Econometric Society Stable URL : <https://www.jstor.org/stable/1905364> REFERENCES Linked references are available on JSTOR for this article : You may need. *Econometrica, Journal of the Econometric Society*, 14(2), 137–147.
- Dumitrescu, E. I. ve Hurlin, C. (2012). Testing for Granger Non-Causality in Heterogeneous Panels. *Economic Modelling*, 29(4), 1450–1460. doi:10.1016/j.econmod.2012.02.014
- Duncan, F. K., Michl, T. R. ve Tavani, D. (2019). *Growth and Distribution* (2. bs.). Londra: Harvard University Press.
- Eğilmez, M. (2017). *Kamu Maliyesi*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Eltis, W. (2000). *The Classical Theory of Economic Growth* (2. bs.). Londra: Palgrave Macmillan.
- Emiroğlu, K., Danişoğlu, B. ve Berberoğlu, B. (2006). *Ekonomi Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Ertuğrul, A. (2014). *Ekonomik Teori ve Analizin Tarihi* (1. bs.). Ankara: Efil Yayınevi.
- Fan, S., Hazell, P. ve Thorat, S. (2000). Government Spending, Growth and Poverty in Rural India. *American Journal of Agricultural Economics*, 82(4), 1038–1051. doi:10.1111/0002-9092.00101
- Fiaschi, D. ve Signorino, R. (2003). Consumption patterns, development and growth: Adam Smith, David Ricardo and Thomas Robert Malthus. *European Journal of the History of Economic Thought*, 10(1), 5–24. doi:10.1080/0967256032000043779
- Fırat, E. ve Tuğlu, D. (2019). Finansal Kriz Dönemlerinde Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1998-2018 Türkiye Örneği. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(31–10), 1–9.
- Fusfeld, R. D. (2001). *The Age of The Economist* (9. bs.). Londra: Pearson Education.
- Glaeser, E. L., Scheinkman, J. A. ve Shleifer, A. (1995). Economic Growth in a Cross-Section of Cities. *Journal of Monetary Economics*, 36(1), 117–143. doi:10.1016/0304-3932(95)01206-2
- Glomm, G. ve Ravikumar, B. (1997). Productive Government Expenditures and Long-Run Growth. *Journal of Economic Dynamics and Control*, 21(1), 183–204. doi:10.1016/0165-1889(95)00929-9
- Göçer, İ. (2013). Ekonomik Büyümenin Belirleyicileri: Sınır Testi Yaklaşımı. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 75–91.

- Gövdeli, T. (2019). Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme: Türkiye’de Wagner Yasası ve Keynesyen Hipotezin Ampirik Analizi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 33(3), 995–1010.
- Grossman, G. M. ve Helpman, E. (1994). Endogenous Innovation in the Theory of Growth. *Journal of Economic Perspectives*, 8(1), 23–44. doi:10.1257/jep.8.1.23
- Güder, F., Yücekaya, P. ve Şenyurt, A. (2016). Kamu Harcamaları İle Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye İçin Keynesyen Görüş Mü? Wagner Kanunu Mu Geçerli? (2006-2015 Dönemi). *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 47–60. doi:10.31454/usb.376455
- Gujarati, N. D., Porter, C. D., Çev. Şenesen, Ü. ve Çev. Şenesen Günlük, G. (2018). *Temel Ekonometri* (5. bs.). İstanbul: Literatür Yayınları.
- Gül, E. ve Yavuz, H. (2010). AB’nin Yeni Üyeleri ile Türkiye’de Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1996-2008 Dönemi. *Maliye Dergisi*, (158), 164–178.
- Gül, E. ve Yavuz, H. (2011). Türkiye’de Kamu Harcamaları ile Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi: 1963-2008 Dönemi. *Maliye Dergisi*, (160), 72–85. http://dergiler.sgb.gov.tr/calismalar/maliye_derGISI/yayinlar/md/160/004.pdf adresinden erişildi.
- Gürak, H. (2006). *Ekonomik Büyüme ve Küresel Ekonomi*. Ankara: Ekin Kitapevi Yayınları.
- Haldun, İ. ve Çev. Tekin, A. (2014). *Mukaddime İbn Haldun I. CİLT-II. CİLT* (1. bs.). İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayınları.
- Halıcıoğlu, F. (2003). Testing Wagner’s law for Turkey, 1960-2000. *Review of Middle East Economics and Finance*, 1(2), 129–140. doi:10.1080/1475368032000139279
- Harrod, R. F. (1939). An Essay in Dynamic Theory. *The Economic Journal*, 49(193), 14. doi:10.2307/2225181
- Hazine ve Maliye Bakanlığı. (2021). *Analitik Bütçe Sınıflandırmasına İlişkin Rehber*. Ankara.
- Hicks, J. R. (1937). Mr . Keynes and the "Classics "; A Suggested Interpretation. *Econometrica, Journal of the Econometric Society*, 5(2), 147–159.
- Hobbes, T. (1998). *Leviathan*. New York: Oxford University Press.
- Hsiao, K. H. (2003). *Analysis of Panel Data* (2. bs.). Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1007/978-3-319-02009-9_1
- Ilzetzki, E., Mendoza, E. G. ve Végh, C. A. (2013). How Big (Small?) are Fiscal Multipliers? *Journal of Monetary Economics*, 60(2), 239–254. doi:10.1016/j.jmoneco.2012.10.011
- IMF. (2004). *The Government Finance Statistics Manual 2001 and Its Relationship with The European System of Accounts 1995*. Washington.
- İşgüden, T. (1995). *Gelişme İktisadı*. İstanbul: Beta Yayınları.

- Işık, N. ve Alagöz, M. (2005). Kamu Harcamaları ve Büyüme Arasındaki İlişki. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24, 63–75. doi:10.18070/euiibfd.52743
- Işık, N. ve Demir, F. (2012). Kamu Harcamalarında Etkinlik ve Verimlilik : Karaman Belediyesi Hizmetleri Üzerine Bir Uygulama. *Maliye Dergisi*, 163, 147–169.
- Jacobs, D., Héris, J. ve Bouley, D. (2009). *Budget Classification*. Washington.
- Johnson, D. (2001). What Is Innovation and Entrepreneurship? Lessons for Larger Organisations. *Industrial and Commercial Training*, 33(4), 135–140. doi:10.1108/00197850110395245
- Jones, C. ve Vollrath, D. (2013). *Introduction To Economic Growth, Third edition*. New York: W. W. Norton & Company Ltd.
- Jones, L. E., Manuelli, R. E. ve Rossi, P. E. (1993). Optimal Taxation in Models of Endogenous Growth. *Journal of Political Economy*, 101(3), 485–517. doi:10.1086/261884
- Kahn, R. F. (1931). The Relation of Home Investment to Unemployment. *The Economic Journal*, 41(162), 173–198. doi:10.2307/2223697
- Kalenderoğlu, M. (2015). *Kamu Maliyesi: Bütçe ve Borçlanma*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Kamacı, A. ve Kılıç, H. (2019). Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme ve İşsizlik Üzerindeki Etkisi : OECD Ülkeleri Örneği. *Politik Ekonomik Kuram*, 3(1), 113–128.
- Kamu Malî Yönetimi Ve Kontrol Kanunu. Pub. L. No. 5018. Türkiye.
- Kanca, O. C. (2011). Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi 1980-2008 (Ampirik Bir Çalışma). *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 25(1), 75–92.
- Kar, M., Ağır, H. ve Türkmen, S. (2019). Seçilmiş Gelişmekte Olan Ülkelerde Elektrik Tüketiminin Ekonomik Büyümeye Etkisinin Panel Ekonometrik Analizi. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 5(3), 37–48.
- Kaynak, M. (2009). *Büyüme Teorilerine Giriş*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Keynes, J. M. (2006). *The General Theory of Employment, Interest and Money. The General Theory of Employment, Interest, and Money*. Cambridge: Palgrave Macmillan. doi:10.1007/978-3-319-70344-2
- Khan, A. (2019). *Fundamentals of Public Budgeting and Finance* (1.). London: Springer International Publishing;Palgrave Macmillan.
- King, R. G. ve Levine, R. (1993). Finance and Growth: Schumpeter Might Be Right. *Quarterly Journal of Economics*, 108(3), 717–737. doi:10.2307/2118406
- Kneller, R., Bleaney, M. F. ve Gemmell, N. (1999). Fiscal Policy and Growth: Evidence from OECD Countries. *Journal of Public Economics*, 74(2), 171–190. doi:10.1016/S0047-2727(99)00022-5

- Krugman, P. (2006). Introduction to the General Theory of Employment, Interest and Money. *The General Theory of Employment, Interest and Money* içinde . Cambridge: Palgrave Macmillan.
- Krugman, Paul ve Wells, R. (2018). *Macroeconomics* (5. bs.). New York: Worth Publishers.
- Laffer, A. B. (2004). *The Laffer Curve The Laffer Curve: Past, Present, and Future*. www.heritage.org/research/taxes/bg1765.cfm adresinden erişildi.
- Lancaster, F. W. (1977). *Measurement and Evaluation of Library Services*. Washington: Information Resorces. doi:10.1353/lib.0.0010
- Landau, D. (1983). Government Expenditure and Economic Growth: A Cross-Country Study. *Southern Economic Journal*, 49(3), 783–792. <http://www.jstor.org/stable/1058716> adresinden erişildi.
- Lucas, R. E. (1988). On the Mechanics of Economic Development. *Journal of Monetary Economics*, 22(February), 3–42.
- Magnusson, L. (1994). *Mercantilism* (1. bs.). London: Routledge.
- Malthus, R. T. (1820). *Principles of Political Economy* (1. bs.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Malthus, R. T. (1983). *An Essay on the Principle of Population*. Londra: Penguin Classics.
- Meek, R. L. (2003). *The Economics of Physocracy* (12. bs.). Londra: Routledge.
- Mercan, M. (2014). Ekonomik Büyümenin Belirleyicileri ve 2008 Krizi : Orta Asya Ülkeleri v e Türkiye Ekonomisi İçin Panel Veri Analizi. *Yönetim ve Ekonomi*, 21(1), 125–142.
- Morgan Stanley Research. (2013). *FX Pulse: Preparing for Volatility*. Morgan Stanley Research. https://www.morganstanley.com/institutional/research/pdf/FXPulse_20130801.pdf adresinden erişildi.
- Mountford, A. ve Uhlig, H. (2009). What are the Effects of Fiscal Policy Shocks? *Journal of Applied Econometrics*, 24, 960–992. doi:10.1002/jae
- Musgrave, R. ve Musgrave, P. (1989). *Public Finance in Theory and Practice*. *Economists' Voice* (5., C. 9). New York: McGraw-Hill College Book Company. doi:10.1515/1553-3832.1898
- Nakamura, E. ve Steinsson, J. (2014). Fiscal Stimulus in a Monetary Union: Evidence from US Regions. *American Economic Review*, 104(3), 753–792. doi:10.1257/aer.104.3.753
- OECD. (2001). *The Well-Being of Nations: The Role of Human and Social Capital*. Paris.
- OECD. (2002). *Education at a Glance*. Paris: OECD. <http://www.oecd-ilibrary.org/docserver/download/9613041e.pdf?expires=1438564362&id=id&acname=guest&checksum=310DA159B026605140E382A0A9C821A8> adresinden erişildi.

- OECD. (2008). Some Unique Features of Natural Resources. *Natural Resources and Pro-Poor Growth: The Economics and Politics* içinde . Paris: OECD.
- OECD. (2011). *COFOG (Classification of the Functions of Government)*. OECD. Paris. doi:10.1017/9781108634724.009
- OECD. (2014). *Understanding National Accounts*. (F. Lequiller ve Blades, Ed.) *Meanjin* (2., C. 78). Paris: OECD. doi:10.1007/978-3-319-31816-5_2301-1
- Oktayer, A. (2011). Kamu Harcamaları Arasındaki İlişkinin Ampirik Analizi. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 61(1), 261–282.
- Oktayer, N. ve Susam, N. (2008). Kamu Harcamaları-Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1970-2005 Yılları Türkiye Örneği. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22(1), 145–164. doi:10.16951/iibd.42778
- Önder, İ. (1974). *Türkiye’de Kamu Harcamalarının Seyri: 1927-1967*. İstanbul: İktisat Fakültesi Yayınları.
- Özel, H. A. (2012). Ekonomik Büyümenin Teorik Temelleri. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2(1), 63–72.
- Özpençe, A. İ. (2017). Türkiye’de 1980 Sonrası Kamu Harcamaları, Vergi gelirleri ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Analizi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (28), 31–41.
- Pata, U. K. ve Tütüncü, A. (2017). Yapısal Kırılmalarla Birlikte Türkiye’de Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Analizi. *Maliye Dergisi*, (172), 30–51.
- Patterson, H. S. (1932). *Readings in the History of Economic Thought*. New York: McGraw-Hill College Book Company. doi:10.1093/ITNOW/BWAA110
- Peacock, A. T. (1952). Theory of Population and Modern Economic Analysis. *Population Studies A Journal of Demography*, 6(2), 114–122. doi:10.1080/00324728.1952.10416681
- Persson, T. ve Tabellini, G. (1999). The Size and Scope of Government: Comparative Politics with Rational Politicians. *European Economic Review*, 43, 699–735. doi:10.1016/S0014-2921(98)00131-7
- Pesaran, M. Hashem. (2007). A Simple Panel Unit Root Test in the Presence of Corss-Section Dependence. *Journal of Applied Econometrics*, (22), 265–312. doi:10.1002/jae
- Pesaran, M.H. (2004). General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels. *Cambridge Working Paper in Economics*, (435), 1–39.
- Piketty, T. (2014). *Yirmi Birinci Yüzyılda Kapital*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Pritchard, A. (1969). Statistical Bibliography or Bibliometrics. *Journal of Documentation*, 24(4), 348–349.
- Ramey, G. ve Ramey, V. A. (1995). Cross-Country Evidence on the Link Between Volatility and Growth. *American Economic Association*, 85(5), 1138–1151.

- Rebelo, S. (1991). *Long-Run Policy Analysis and Long-Run Growth*. Source: *The Journal of Political Economy* (C. 99).
- Reuveny, R. (2012). Taking stock of malthus: Modeling the collapse of historical civilizations. *Annual Review of Resource Economics*, 4, 303–329. doi:10.1146/annurev-resource-110811-114537
- Romer, P. M. (1990). Endogenous Technological Change. *Journal of Political Economy*, 98(5), 71–102.
- Rostow, W. W. (1978). *The World Economy: History and Prospect*. Pacific Affairs (1. bs., C. 52). London: MacMillan Press. doi:10.2307/2757820
- Rostow, W. W. (1990). *The Stages of Economic Growth a Non-Communist Manifesto* (3. bs.). London: Cambridge University Press. doi:10.4324/9781315063362-20
- Ruiz-Real, J. L., Uribe-Toril, J., Valenciano, J. D. P. ve Gázquez-Abad, J. C. (2018). Worldwide Research on Circular Economy and Environment: A Bibliometric Analysis. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 15(12), 1–14. doi:10.3390/ijerph15122699
- Sağlam, Y. ve Sönmez Ertas, F. (2019). Cari Açık ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Visegrad Dörtlüsü Örneği. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(3), 35–40.
- Samuelson, P. A. (1958). Aspects of Public Expenditure Theories. *The Review of Economics and Statistics*, 40(4), 332–338.
- Sancar, C. (2012). Kamu Harcamaları Ekonomik Büyüme İlişkisine Wagner Yasası ve Keynesyen Görüş Çerçevesinde Teorik Bir Yaklaşım: Türkiye Örneği (2000-2011). *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 1–19.
- Sarafidis, V., Yamagata, T. ve Robertson, D. (2009). A Test of Cross-Section Dependence for a Linear Dynamic Panel Model with Regressors. *Journal of Econometrics*, 148(2), 149–161. doi:10.1016/j.jeconom.2008.10.006
- Sargent, T. J. ve Wallace, N. (1985). Some Unpleasant Monetarist Arithmetic. *Quarterly Review*, 9(1), 162. doi:10.21034/qv.913
- Sarı, R. (2003). Kamu Harcamalarının Dünyada ve Türkiye’deki Gelişimi ve Türkiye’de Ulusal Gelir ile İlişkisi. *İktisat, İşletme, Finans Dergisi*, 18(209), 25–38.
- Savaş, V. (1982). *Kalkınma Ekonomisi* (3. bs.). İstanbul: AR Basım Yayım ve Dağıtım A.Ş.
- Saygılı, Ş. ve Cihan, C. (2008). *Türkiye Ekonomisinin Büyüme Dinamikleri : 1987-2007 Döneminde Büyümenin Kaynakları , Temel Sorunları ve Potansiyel Büyüme Oranı*. Tüsiad. İstanbul: Tüsiad.
- Schumpeter, A. J. (1939). *Business Cycles: A Theoretical, Historical, and Statistical Analysis of the Capitalist Process*. New York: McGraw-Hill College Book Company. doi:10.1086/255640
- Schumpeter, A. J. (1983). *The Theory of Economic Development*. New Jersey: New Brunswick.

- Schumpeter, A. J. (2006). *History of Economic Analysis* (12. bs.). Londra: Routledge.
- Schumpeter, J. A. (2006). *Capitalism, Socialism and Democracy. Modern Economic Classics-Evaluations Through Time* (6. bs.). Londra: Routledge. doi:10.4324/9781315270548-17
- Screpanti, E. ve Zamagni, S. (2005). *An Outline of the History of Economic Thought* (2. bs.). New York: Oxford University Press.
- Selen, U. ve Eryiğit, K. (2009). Yapısal Kırılmaların Varlığında, Wagner Kanunu Türkiye için Geçerli mi? *Maliye Dergisi*, (156), 177–198.
- Selim, S., Uysal, D. ve Eryiğit, P. (2014). Türkiye’de Sağlık Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisinin Ekonometrik Analizi. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(3), 13–24.
- Şener, O. (2014). *Kamu Ekonomisi* (12. Baskı.). İstanbul: Beta Yayınları.
- Shaw, G. K. (2019). Policy Implications of Endogenous Growth Theory, *102*(412), 611–621.
- Şimşek, M. (2004). Türkiye’de Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme: 1965-2002. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*2, 18(1–2), 37–52.
- Şit, M. ve Karadağ, H. (2017). Türkiye Ekonomisinde Kamu Harcamaları Ekonomik Büyüme İlişkisi: Toda-Yamamoto Nedensellik Testi. *Uluslararası Ticaret ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 33–41. doi:10.30711/utead.382800
- Skousen, M. (2007). *The Big Three in Economics: Adam Smith, Karl Marx and John Maynard Keynes*. New York: Routledge.
- Smith, A. (1977). *The Wealth of Nations*. Chicago: University Of Chicago Press. <http://iucat.iu.edu/catalog/14634594> adresinden erişildi.
- Smith, A. (2010). *The Theory of Moral Sentiments*. Londra: Oxford Üniversitesi Metin Arşivi. doi:10.1017/S0031819100023536
- Snowdon, B. ve Vane, R. H. (2017). *Modern Makroekonominin Temelleri, Temelleri, Gelişimi ve Bugünü*. Ankara: Efil Yayınevi.
- Solow, R. M. . (2010). A Contribution to the Theory of Economic Growth. *The Quarterly Journal of Economics*, 70(1), 65–94.
- Stigler, G. J. (1966). *The Theory of Price*. (4. bs.). New York: MacMillan Press. doi:10.2307/2601511
- Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2020a). *Fonksiyonel Sınıflandırma Anahtarı*. Ankara.
- Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2020b). *Finansman Tipi Sınıflandırma Anahtarı*. Ankara.
- Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2020c). *Ekonomik Sınıflandırma Anahtarı*. Ankara.
- Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2021). *2021- 2023 Dönemi Bütçe Hazırlama Rehberi*. Ankara.
- Taban, S. (2010). *İçsel Büyüme Modelleri*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Taban, S. ve Kar, M. (2015). *Kalkınma Ekonomisi*. Bursa: Ekin Basın Yayın Dağıtım.

- Tan, B. K., Mert, M. ve Özdemir, Z. A. (2010). Kamu Yatırımları ve Ekonomik Büyüme İlişkisine Bir Bakış: Türkiye, 1969-2003. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(1), 25–39.
- Tasseven, Ö. (2011). The Wagner s Law: Time Series Evidence for Turkey, 1960-2006. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 12(2), 304–316. doi:10.31671/dogus.2018.145
- Thompson, P. ve Randall, B. (2001). Can E-Learning Spur Creativity, Innovation and Entrepreneurship? *Educational Media International*, 38(4), 289–292. doi:10.1080/09523980110105105
- Tüğen, K. (2016). *Devlet Bütçesi*. İzmir: Bassaray Matbaası.
- Tülümce, S. ve Yayla, N. (2017). Türkiye’de Kamu Harcamalarının Bileşenleri ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Wagner ya da Keynes? *Social Sciences (NWSAENS)*, 12(4), 163–184. doi:10.12739/NWSA.2017.12.3.3C0164.Yara
- Turgut, E. ve Uçan, O. (2019). Yolsuzluğun Vergi Oranları ile Olan İlişkisinin Oecde Ülkeleri Örneklemesinde İncelenmesi. *Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(3), 1–17.
- Türk, İ. (1996). *Kamu Maliyesi* (2. Baskı.). Ankara: Turhan Kitapevi.
- Ünsal, M. E. (2007). *İktisadi Büyüme*. Ankara: İmaj Yayıncılık.
- van Eck, N. J. ve Waltman, L. (2010). Software survey: VOSviewer, a Computer Program for Bibliometric Mapping. *Scientometrics*, 84(2), 523–538. doi:10.1007/s11192-009-0146-3
- van Eck, N. J., Waltman, L. ve Noyons, E. C. M. (2010). *A Unified Approach to Mapping and Clustering of Bibliometric Networks*. *Eleventh International Conference on Science and Technology Indicators*. Leiden.
- Westerlund, J. (2008). Panel Cointegration Tests of the Fisher Effect. *Journal of Applied Econometrics*, (23), 193–233. doi:10.1002/jae
- WTO. (2010). *World Trade Report 2010*. WTO. Cenevre. doi:10.30875/65678d0b-en
- Yalçinkaya, Ö. ve Aydın, H. İ. (2017). Makroekonomik İstikrarın ve İstikrarsızlığın Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: G-20 Ülkeleri İçin Bir Panel Veri Analizi (1994-2015). *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 5(4), 91–105.
- Yamak, N. ve Küçükkale, Y. (1997). Türkiye’de Kamu Harcamaları Ekonomik Büyüme İlişkisi. *İktisat, İşletme, Finans Dergisi*, 12(131), 5–14.
- Yardımcı, P. (2006). İçsel Büyüme Modelleri ve Türkiye Ekonomisinde içsel Büyümenin Dinamikleri. *Selçuk Üniversitesi Karaman İ. İ. B. F. Dergisi*, 9(10), 96–115.
- Yavuz, H. B. ve Doruk, Ö. T. (2018). Türkiye Ekonomisi için Keynesyen Yaklaşım ve Wagner Yasası’nın Test Edilmesi: 1950-2017 Yılları Arasında Bir İnceleme. *Adana Bilim ve Teknoloji Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 79–93.
- Yıldırım, K., Karaman, D. ve Taşdemir, M. (2014). *Makroekonomi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

- Yıldız, B., Ilgaz, H. ve Seferoğlu, S. S. (2010). *Türkiye’de Bilim ve Teknoloji Politikaları: 1963’ten 2013’e Kalkınma Planlarına Genel Bir Bakış. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri.* Muğla. https://www.researchgate.net/profile/SSadi_Seferoglu/publication/228860566_Turkiye_de_Bilim_ve_Teknoloji_Politikaları_1963’dan_2013’e_Kalkınma_Planlarına_Genel_Bir_Bakış/links/0deec525ad5e5ed3f2000000.pdf adresinden erişildi.
- Yıldız, F. ve Sarısoy, S. (2012). OECD Ülkelerinde Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi Üzerine Ampirik Bir Çalışma. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi Dergisi*, 33(2), 517–540.
- Yulek, M. (1997). İçsel Büyüme Teorileri, Gelişmekte Olan Ülkeler ve Kamu Politikaları Üzerine. *Hazine Dergisi*, (6), 1–15.
- Zeren, F. ve Yaraşır Tülümce, S. (2017). Türkiye’de kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Asimetrik Nedensellik Testi ile Analizi. *International Journal of Management Economics and Business*, 13(2), 0–0. doi:10.17130/ijmeh.2017228685
- Zhang, T. ve Zou, H. fu. (1998). Fiscal Decentralization, Public Spending and Economic Growth in China. *Journal of Public Economics*, 67(2), 221–240. doi:10.1016/S0047-2727(97)00057-1
- Zupic, I. ve Čater, T. (2014). Bibliometric Methods in Management and Organization. *Organizational Research Methods*, 18(3), 429–472. doi:10.1177/1094428114562629

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı ve Soyadı : Mustafa GÖKMENOĞLU

EĞİTİM DURUMU

Önlisans : Konya Selçuk Üniversitesi, Akşehir MYO, Maliye Bölümü,
2014-2016, GNO 3,84/4.

Lisans : Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi, Maliye Bölümü, 2016-2018, GNO 3,58/4

Yüksek Lisans : Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Maliye Anabilim Dalı, 2019- , GNO 3,50/4